

SZTORTÚZ ALMANACH

I / 2383

1925.

Lett. napló sz. ~~390/1940-VI~~
Szaktettár sz. ~~IV. 5.~~

~~Lm.~~
~~Lnl.~~

Lett. napló sz. ~~A. 696~~
Szaktettár sz. ~~...~~

SZERKESZTI:
DR. GYÖRGY LAJOS.

Rom. kott.
gyakorló elemi...

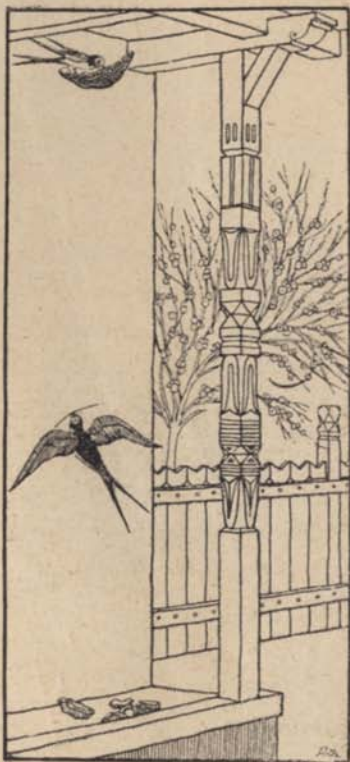
~~B. 177.~~

~~B. 246.~~

CLUJ-KÖLÖZSVÁR
MI ÉS NYOMDAI MŰINT. R. T. KIADÁSA
1925.

102385

KÖNYVE

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet nyomása Cluj—Kolozsvár.

ELŐSZÓ.

Könyvbe foglaltuk az erdélyi magyarság hat esztendőös kultúrális életének minden fontosabb mozzanatát, hogy megnézzük és megmutassuk magunkat.

E könyv lapjain van árnyék és napsütés, fáradt szó és biztató tekintet, multba kapcsolódás és jövőt keresés. E könyv lapjain munka van. A mi hat évi küzdelmes és nehéz munkánk körvonalai bontakoznak ki belőle, hogy akik nem láttak megnézzenek, akik nem ismernek ránkeszméljenek, akik szeretnek megbecsüljenek.

Szerencsétlenség volnánk azonban, — Carlyle-el szólva — ha csak az lenne bennünk, amit kifejezhetünk és megmutathatunk. Észre kell vennie az olvasónak a betük mögött rejtőző, egészen ki nem tárható lelkünket is.

Hat évre tekintünk vissza, bemutatva értékeinket és összefoglalva eredményeinket. A leszakítást követő nehéz időkben erdélyi magyarságunk az ezer esztendőös magyar kultúrális egység letört darabjaként, pillanatnyilag zavarban állott a magárahagyatottsága és

új életének idegenszerűsége előtt, de egyetértése, együtt-
érzése és együttműködése lehetővé tették egy komoly
életet jelentő, önálló kulturális munkának a megkez-
dését. Ennek a megkezdett munkának az erdélyi
magyar életünket erőben tartó e három tényező jegyében
folytonosnak kell lennie.

Hat év óta most tartunk először pihenőt egy
visszapillantás idejéig, hogy jogos öntudattal számba-
vegyük az eredményeket, felfedezzük a hiányokat s
kitartást merítsünk a további munkára.

Mi egy boldogabb élet napszámosai, telve hittel,
bizodalommal és acélos akarattal, folytatjuk a mun-
kánkat, s hisszük, hogy sikerülni fog magyarságunk
mély rétegződésű kultúráját igaz lelki tartalommal
telíteni.

Kolozsvár, 1924. november hó 15.

Dr. György Lajos.

ERDÉLY ÉS A MAGYAR KÖLTÉSZET.

Dr. Papp Ferenc.

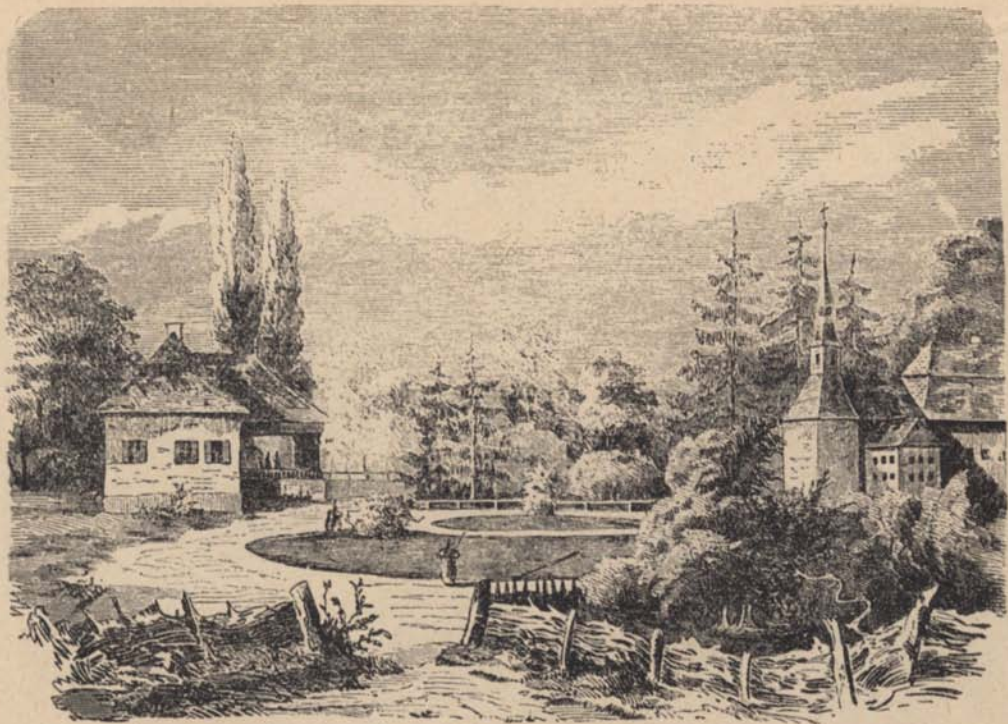
Erdély, a hegyek és völgyek hazája, a patakok és folyók szülőföldje, maga a valósággá lett romantika. A sziklás hegyormok, melyek messzire hatolnak a gomolygó köd és felhő birodalmába, olyanok, mint a vágy, mely a végtelenséget ostromolja. A viruló völgy közvetlenül a bércek aljában fűzfaligeteivel s jegenyesoraival, mintha csak színes ábránd volna, melyet képzeletünk festett. S míg a hegyi patak merész szökeléssel siet egyik szikladarabról a másikra, hogy hangos zajával verje fel az erdő csendjét, addig lent a síkon nagy kanyarulatokban csendesen halad tova a Maros, a hajlós fűzfalombok alatt szinte titkosan sutlog, csak a gátak körül zúg, morog félelmesen. Íme a költői szeszélynek s a rejtelmes szenvedélynek képe.

Az izgató ellentétek, melyeket a festői tájképek tárnak elénk, megisméltődnek Erdély multjában is, különösen a fejedelmi korban, mely a nagyszerűnek és torznak kapcsolata. Ragyogó világ volt a XVI. és XVII. századi Erdély lovagi eszményeivel s előkelő magyar szellemével, de felette mindenütt ott lebegett a végzet szeszélye, hogy egy pillanat alatt sujtson porba hatalmas egyéneket, boldog családokat s virágzó városokat.

Mennyire kész költői tárgy az egyéni és nemzeti akaratra e megrendítő küzdelme a vadregényes környezetben! S mégis a Maros évszázadokon keresztül megénekeletlenül folyt fűzfakoszorus medrében s az erdélyi fejedelmek kora költői nyilatkozás nélkül, hangtalanul tűnt el az idők árjában. Erdélyt annyira lefoglalták a lét és nemlét kérdései, hogy ezeken kívül legfeljebb a túlvilág érdekelte. Feljegyezte saját sorsának fordulatait, kutatta a hitélet mélységeit, de arra már sem ideje, sem nyugalma nem volt, hogy élményeit költői formába öntse. A XVI. és XVII. századi erdélyi históriás énekek és drámák legfeljebb az alaktalan költői anyagot őrizték meg. Még Gyöngösinek erdélyi tárgyú elbeszélő költeményén is csak itt-ott villant meg a költészet csilláma.

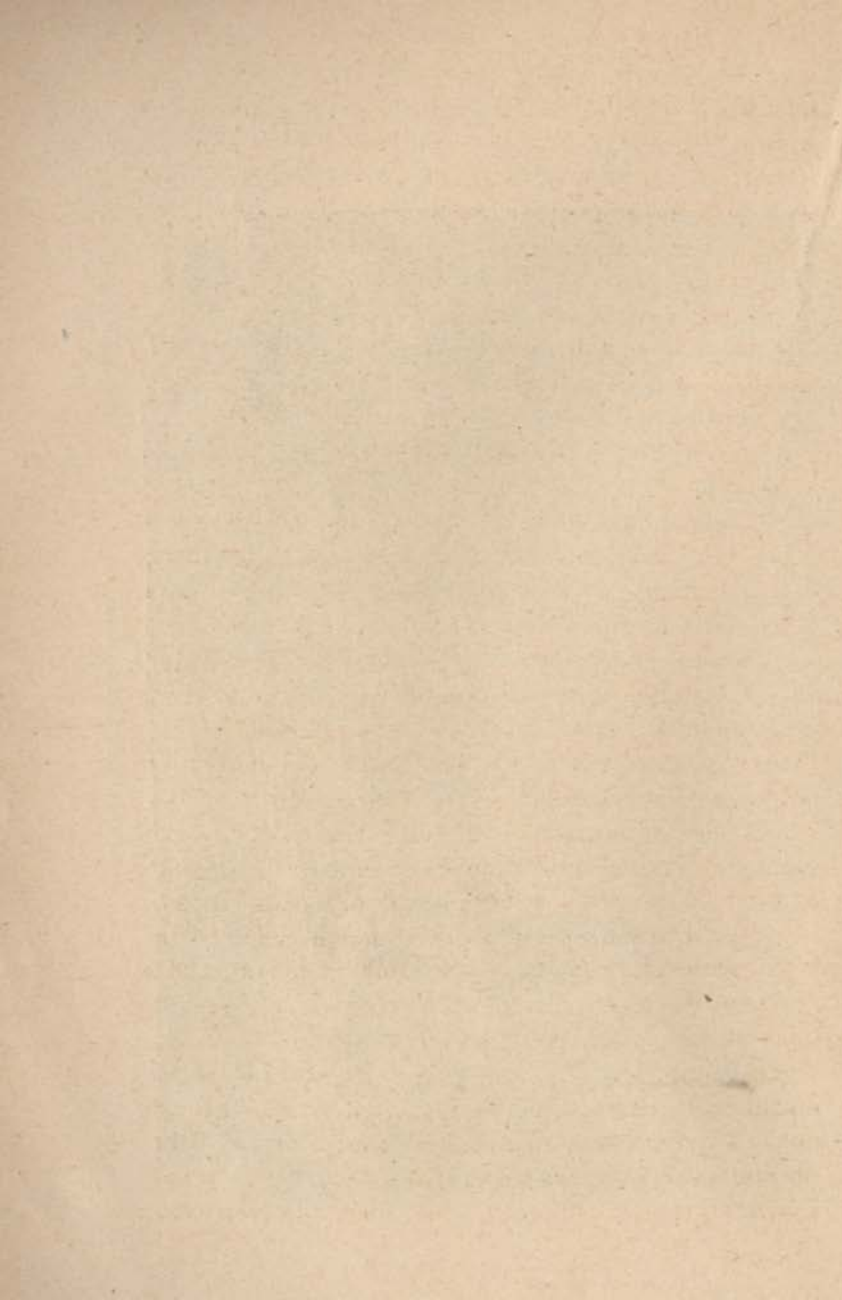
Annál ellenállhatatlanabbul vonzotta Erdély a XIX. századi magyar romantikát. A romantikus képzelet- és érzésvilág saját eszményeire ismert a mérészvonalú hegyvidékben s a lovagi szellemű múltban; azért neki jutott az a feladat, hogy Erdély néma századait megszólaltassa s hogy a bércek és erdők hazáját a magyar költészet számára felfedezze. Ez a feladat, melyet leginkább a XIX. századnak erdélyi magyar költőnemzedéke oldott meg, hozta egyúttal felszínre azokat a nagy költői értékeket is, melyek az erdélyi magyarság lelkében századokon keresztül halmozódtak fel.

Az első nagyarányú festmények, melyeken Erdély fejedelmi korszaka a romantika hódítóerejével jelent meg, Jósika Miklós br. történeti regényei voltak. Bennük oly költő nyitogatta a múlt idő zárait, ki — saját szavai szerint — imádta Erdélyt. Jósika azonban leginkább merész vágyaiból és borongó sej-

A szurdoki Jósika-kastély.

Régi fametszet után.

telmeiből vette a festéket erdélyi tájképeihez, s figyelmét Erdély multjában is a felötlő kötötte le. Valóban, azok a nemes és nemtelen szenvedélyek, melyek történeti regényeiben csatáznak egymással, nem annyira az emberi lélek és a történelem mozgatóerőinek kitörései, mint inkább az ügyes színpadi rendezés jelei. Amit azonban Jósika romantikus képzelete az erdélyi magyar mult kincses bányájában nem tudott megközelíteni, azt Kemény Zsigmond br. lángelméje kápráztató művészettel aknáztta ki.

Keményt épúgy, mint Jósikát, siritartó vonzalom kötötte Erdélyhez, de ő époly szigorú bírása saját érzelmeinek, mint annak a tárgynak, melyen ábrándos szeretettel csüng. Lelkében visszhangra talált a régi Erdély életének romantikus tartalma is, de mélyreható tekintete a multban is felfedezte a fény mellett az árnyékot, a látszat mögött a valóságot. Művészi lélek és korrajzainak jelentőségét különösen növelte azzal, hogy bennük érezte az egyén és koreszmék küzdelmének komor nagyszerűségét. Tragikus világfelfogásában egyetemes értelmet nyer Erdély multja, emberorsót jelentő tragédiává alakul át, az emberi lélek nagyrahitatottságának képévé, az emberszeretnek s az erkölcsi törvény tiszteletének költői nyilatkozásává.

A XIX. századnak erdélyi magyar költői azonban nemcsak a multat aranyozták meg költészetük fényével, hanem azt a bérces hazát is, melyhez minden nap új szállal fűzte lelküket. Amint a történeti regény, épúgy a líra is a romantika ábrándjain keresztül vette észre Erdélyt. Már 1840 körül Kriza János és Szentiváni Mihály költeményeiben a költői ábránd csalóka színei ragyogtak az égbetörő bérceken, a szabad sasok otthonán, s a székely népen, a bol-

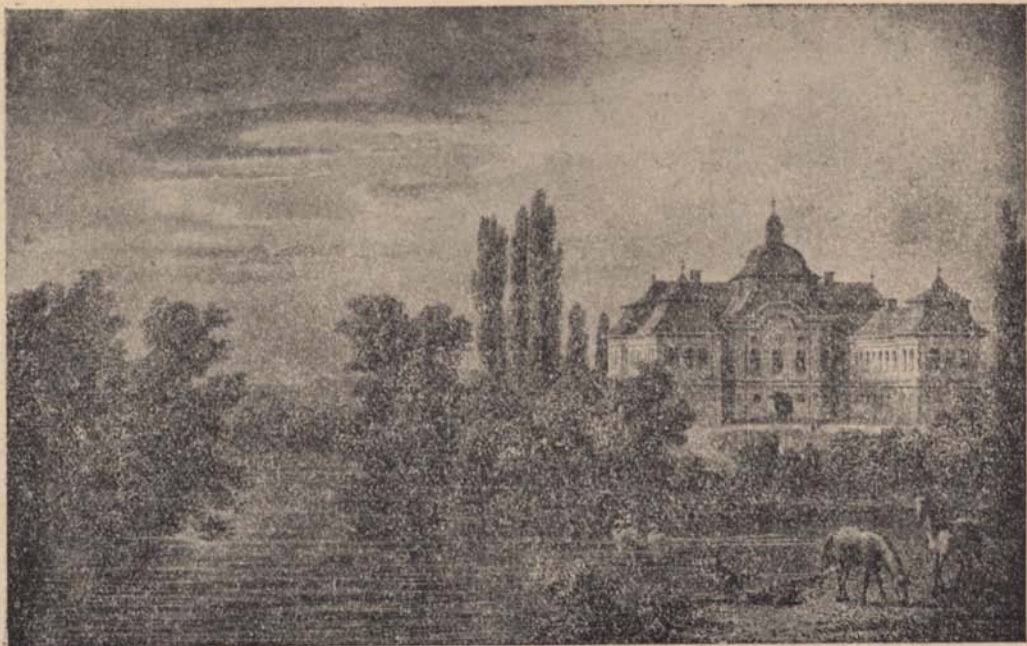
dog egyszerűség mintaképén. A XIX. századi Erdélyt mégis legtökéletesebben a maga hódító költőiségében Gyulai Pál lírája tükrözte vissza. Gyulai lelkialkatánál fogva arra volt hivatva, hogy az elnyomatás idején ő legyen Erdély gyászának költői visszhangja. 1851 tavaszán látta újra Erdélyt, s ettől fogva 1852 őszéig Gernyeszegen tartózkodott. Lírai egyénisége itt

Kemény Zsigmond br. 1860 körül készült felvétele.

gazdagodott új tartalommal. Lelkét még mindig vonzotta a bérc a felhők közelében, a madárfütyty az erdőn, a vízomlás a sziklán, de természetimádása mindinkább elvesztette ábrándos jellemét, úgyhogy költészetében a bércvidék romantikája valósággá, a hazafiúi bánat magasztos érzetévé változott.

Azok a kiváló magyar költők, kik Erdély multjának, hegyének, völgyének és gyászának új költői

A geryeszegi Teleki-kastély.

Régi acélmeiszet után.

értelmet adtak, az erdélyi magyar költészetnek anyyira jellemző alakjai, hogy egyéniségükön keresztül bepillantást nyerünk az erdélyi magyar költészet valójába is.

Az erdélyi magyar költő lelki világának legáltalandóbb indítéka a szülőföld borongó szeretete. Nincs hatalom, mely az égbetörő hegyek és viruló ligetek varázsát meg tudná törni. Nyár vagy tél, közelség vagy távolság egyaránt növeli a vadregényes természet báját. Szász Károly püspök is így sóhajt erdős, völgyes szép hazája felé :

*Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szereltek igazán.*

Az erdélyi költő lelkében azonban, mintha elmult századok síralma hangzanék vissza, mindig van valami hazafiúi bánat, valami megszentelt fájdalom. Tartalma tulajdonképen öröm, melyet szenvedés nemesít meg, bánat, mely kétségbe nem esik, erő, mely el nem bizza magát, óvatosság, mely harcra kész. Így eszményítette a költészet késő nemzedékek számára azt a hazaszeretetet, mely a magyar szellem szélsőségeit kiegyenlítette, s mely Kelet és Nyugat földrengető harcai között Erdélyt évszázadokon át fenntartotta.

Az erdélyi magyar költészetnek másik jellemző eleme, a kiművelt történelmi érzék, évszázados hagyományok eredménye. Még a lírai költő képzelete is könnyen röppen át a jelenből a multba, úgyhogy Gyulai a szabadságharc előestéjén *Erdély* című költeményében Erdély régi szabadságát és régi fényét siratja. Ez a finom történelmi érzék teremtette meg a magyar történelmi regényt, ez hozta összhangba a költői igazságot a történelmivel; ez vezette a köl-

tői alkotóerőt oly tárgyias szempontokhoz, honnan a mult bepillantást enged nemcsak a magyar nemzet hivatásának, hanem az emberiség életének titkaiba is.

Még mélyrehatóbb eredetiséggel nyilatkozott az erdélyi magyar szellem abban a komor költői világnézetben, mely az egyén és a végzet¹ erőviszonyait

Gyulai Pál.

Veress Ferenc felvétel 1860 körül.

részletezte. Már a székely népballadák világa fölé sötét borot vont a tragikum mozgató ereje, a szenvedélyek vihara. Szigorú erkölcsiséggel bírálta Gyulai lírai költészete is az emberi lélek végzetes tévedéseit, a zsarnoki önkényt épúgy, mint a nemzeti hiúságot. Ily izgató eszmekörből emelkedett ki zord fen-

ségével Kemény Zsigmond br. tragikai felfogása, mely a túlzott erény katasztrófájában is az erkölcsi törvény diadalát ünnepelte. Valóban az erdélyi magyar költő világnézete komorsága mellett is annyi fényt foglal magában, mintha benne szellemült volna át a fenyesek homálya, a sziklabércek köde s a havasok hócsillogása.

Kevesebb erdélyi vonást tüntet fel az erdélyi magyar költészet költői forma tekintetében. Itt az erdélyi magyar szellem hatása leginkább abban a bölcs mérsékletben jelentkezett, mely a romantika és realizmus elemeit egyeztette össze, valamint azokban az eredeti szó- és mondatfűzésekben, s finom árnyalatú kifejezésekben, melyekkel egykor az erdélyi udvari és társadalmi élet segítette elő a magyar nyelv magasabb kifejlését.

Bármily eredeti alkotás is azonban az erdélyi magyar költészet, mégis az egyetemes magyar költői alkotóerő nyilatkozásának szerves része. Ezért Szilágyi Sándor is joggal tiltakozott 1860 körül az erdélyi szépirodalomnak az önállóság alapján való elkülönítése ellen. Valóban az erdélyi magyar költészet nem szakadást, hanem gazdagodást jelent. Benne az erdélyi gondolat-, érzés- és képzeletvilág oly rendkívüli költői értékekké finomult, melyeket általános tisztelet illet meg nemcsak a magyar, hanem a világirodalomban is.

NEHÉZ IDŐBEN.

De jó is hinni most az erős Istenben,
Szent bizonyossággal, örök rendületlen!
Tudni, hogy mindig az ő szeme vigyáz ránk,
Ha százszor a halál utain is járnánk.
S akaratja nélkül — világokon végig, —
Semmisem történik!

De jó is tudni most bizonyos igazra,
Hogy igaz ügyünket Isten oltalmazza!
Ha el is taposnák ideig-óráig:
Bukása a gyászból diadallá válik.
Nem árt neki semmi, napfénye kilángol:
Minden éjszakából!

De jó is hinni most és bízni magunkban,
Tudni, hogy lesz jövőnk, mert hivatásunk van
Jövendő századok békés versenyében!...
S hogy szám vagyunk Isten nagy számvetésében.
Hogy szüksége lesz még — próbásabb napokba' —
Ránk, hű magyarokra!

— Isten ki gyakorta lehajoltál hozzánk,
Magyarok Istene, most vigyázz nagyon ránk!
Halálok viharos örvénye kerülget,
S rokonunk, barátunk, senkink Tekivüled.
Légy velünk, hogy bizvást nézhessünk előre:
Az örök jövőbe!

(Temesvár.)

Szabolcska Mihály.

AGGLEGÉNYSZERELEM.

Balogh Endre.

— Szerencsét! — A Benedek címergyűrűs jobbkeze előrebukott a vevő felé.

Agyonterhelt, meg is utált sok-sok erdélyi mezőség sorsa remegett a két egymást kereső tenyér között.

— A belsőt nem adom el, nem — oltogatta magában Benedek a lelkiismeretét. — Nem én építettem, az öregek ne forgolódjanak a sírban miattam . . .

Kiment az ámbitusra. A korláthoz dült. Nézte az elmenő napot. Sok esztendeje nézte. Talán — sokat is nézte.

„Nem élet ez így — gyötirelem“. — Úgy hangzott, mint valami igazolás. Ki előtt? — „Azt teszem vele, amit akarok.“ — Már vitatkozott. Valakivel, aki nem volt sehol. Dühös lett.

— Eh, bolondság! Enyém. Felrugom! — Indulatoskodott gorombán annak, aki velünk van mindig, akkor is, ha egyedül vagyunk.

Bement, szivart hozott, keménykedve visszaült. Nézte az elmenő napot, ahogy piros arccal vonszolja maga után fogyó fényét, mint szálakra bontott selyemterítőt. Fénylapocskák aludtak le a fák fáradt levelein s csomó veréb zsvajos csirrogással közelhozta

a koraőszi est hangulatát. Benedek ült az ámbituson és lassan, eloldott csónak, csúszott valamerre a gondolatok parttalan taván.

— Az embert szálak kötik a világhoz, a világot szálak az emberhez. — Azon tűnődött, hogy ebből a kétfelé feszítő hálózatból, ami egyensúlyban tart, mint az öröm s a fájdalom, mi szakadhatott szét, hogy alig áll lábán? Mit tett, vagy mit nem tett? Hol hibázott? Mit mulasztott? Soha senkitől el nem kívánt semmit. Se vagyont, se szerencsét. Örömet se. Semmit se. A magát . . . Abból is hagyott el eleget. S ha nem hagyta: magát nem hagyta. Mégis — ezt egész bizonyossággal tudta már — lassan szétszakadt minden, ami hozzá vezetett. Azok a húrok tartanak csupán, amik tőle szálalnak az emberek közé. A muszájkötélékek. Ki adósa, ki leköttelezettje, szerződő társa. Egy szál se ezeken kívül. Barátság, hála, valami langyalag szeretetféle: semmi.

A szivarfüst keserű lett szájában.

— Hej, emberek — csikordult valami régi zár a lelkén. — A kutya kitart éhesen, az ember beléd-mar tele gyomorral.

Szopó borjú ugrált az udvaron, jó rakaszkodó közelben. Egy anyátlan pulykafiók, hogy meglátta az embert, otthagya ételét, felfutott a lépcsőkön, felkuporodott a Benedek lábafejére, pi . . . pi . . . pim-páskodott melegkényesen és behunyta szemét a gyönyörüségtől.

— Hej-haj — sóhajtott az úr. — Nem ér semmit az egész. — Eldobta a szivart, nem ízlett. Egy új ország valahol, messze . . . ismeretlen ellenségek vad erdejében . . . Amerika, vagy Afrika . . . akárhova, csak idegenek közé!

Ment a csónak, ment. Kit sajnáljon? Egyedül élt. Apja, anyja rég elhalt. Testvére is. Rokonai idegenek, faja, panaszos, eszeveszett, bűnös emberek rengetege, ha nem nyílt ellenség, de önző és rideg mind az utolsóig. „Vagy én voltam magamnak való?” — Kérdezte magában. Erőlködött, hogy igazságos legyen. Belehevült. Utolsó birkózása forrósult a nyugalma alá, valami régi határper, ahol a vérbeli atyafiai vonultak fel ellene, leesküdték, lehazudták, legyalázatoskodták az igazságát. Kit sajnáljon? Ezeket?

Csendesen fakult a kék üresség az éjben, lenn messze elpihenő esti fátylak terültek szét a falú hosszán. Hirtelen, mint a villám, vércse nyilalt át az ágak között, elvágta a madárzajt. Aztán megint csip-pent egy-egy szepegő hang, kutyaugatás, kolompszó s valami lávol zümmögő berregés.

Benedek hátradült székében. „Holnap aláírom a szerződést.” Azon gondolkozott, kire bízza házát? „Betszem Balázsit, őrizze a falakat.” Jegyet majd Pesten vált. Mi kell még? Egy koffer. Fehérnemű egy hónapra. Síklott gondolata a parttalan tavon. A Quarnero szürke kis tükre, ahogy bejön a Karst-élen futó vonat ablakán . . . a sürgés Fiumében . . . az esti, halk csobogás . . . a halszagú part . . . a víz, a végtelen, jó, néma víz . . .

A berregés fölcsapott a falú alatt. Aztán hirtelen elszakadt.

— Mit érdekel! — Tolta el tekintetét Benedek. — Jöhet, el is mehet. — Még az útra se nézett, a levegőbe nézett, ahol elmaradt szélfoszlány surrant el, elborzolta szárnya érintését a Benedek arcán, végig a homlokán. Messze tréfálgozott már és messziről visszakacagott skálásan szertehullámozva a hallgatásban.

Jókedvű női kacaj volt, utána harsant a homok, ahogy kitért és elsímult a járás alatt.

— Jóestét, — mondta valaki annyira közelről, hogy Benedeknek meg kellett fordulnia.

Az ámbituson egy öreg úr állt és egy fiatal hölgy. A nő vígan ismételte:

— Jóestét.

Az öreg úr levette pápaszemes sapkáját, kinyújtotta keztyüs kezét.

— Szervusz, Benedek!

Förster báró sziléziai paraszt volt, a mármarosai erdők csalták be, az üzlet jónak bizonyult, a fenyőtenger Erdély felé folytatódott, aztán végleg kikötött a német szívosság a Czibles alatt. Förster férjhez adta a leányát egy magyar faemberhez, odaadta a vállalatait is, a pénze jó részét is, most gyönyörködik abban, amit egy életen át dolgozott s ebben a gyönyörűségében osztozik egy jó fajta Itala-gép és Beáta asszony, aki nemcsak névszerint, de mindenképen beata, boldog pajtása apjának és becézett, boldog gyermeke az urának.

— Egy kocsit ha adnál, — mondta az öreg, miután bemutatta Benedeket a leányának. — A motor defektet kapott, pótolhatatlan. A gépet is légy szíves behúzatni, vonattal kell tovább mennünk.

— Kocsit? szívesen — sürgött Benedek. — De előbb talán vacsorát és szállást. Harminc kilométer a legközelebbi állomás.

Csengetett. Inas bujt elő a földből, szedte le a köpenyt az uraság válláról.

— Itt fognak maradni reggelig — folytatta Benedek és az asszony körül forgolódott. — Addig

megcsináltatom, ha lehet, az elromlott holmit, kitünő gépészem van, — holnap tovább mehetnek a géppel is — fordult a báróhoz.

A szoba teleömlött illattal. Finom és üde nyugtalanság tapogatott szét a legényfészek komorságában.

— Ha nem leszünk alkalmatlanok . . . Mit gondolsz Beáta?

Beáta asszony húzogatta a keztyűjét és nézett mosolyogva Benedekre. Szép, fekete szeme volt. Benedek is rápillantott. És elkapta tekintetét.

— A komfort bizony fogyatékos. Magam is pakolok. Út előtt állok.

— Ó, nagyon jó — mondta otthonosan a báró, — Kérlek, Beáta, én lemegyek a gépésszel a kocsihoz, te talán nézd meg azalatt a Benedek híres rózsafáit.

A megtagadott, vén fák alatt görnyedten bujkált az este s a szőnyeges gypágyak fölé párás ködbe sirta könnyeit.

— Gyönyörű! — Ezt már az első piros Marechal Niel-tőnél kimondta az asszony.

Benedek tépett egy bimbót.

— Egy Kaiserin Augustát is, — mondta Beáta bárónő kötekedve — hogy egálizálják egymást.

Benedek komoly maradt. Hallgatott.

Az asszony forgatta erre-arra a fejét, mint fecske a telegráfdróton.

— Milyen szép itt — mondta aztán. — Mióta maguké ez a kert?

— Mióta? — ismételte Benedek kesernyés mosollyal. — Vagy kétszáz esztendő óta.

Az asszonyka összecsapta kezét.

— S maga itt akarja hagyni? Hiszen ha másé

volna, akkor is meg kellene vennie. Hiszen ez . . . ez egy . . . régiség. A mienk csak húsz esztendő óta a mienk, de nem adnám semmi vagyonért.

Mire az ámbitusra visszatértek, nehéz csokor gyült az asszony kezébe. Benedek leszedte a töviseket, selyempapírt hozott, karmantyút csavart. Az asszony nézegette az agancsokat, preparált állatfejeket. A kis pulykafiók szaladgált utána és odacsipentgetett keskeny cipője csattjához.

Aztán leültek, vártak, beszélgettek. Mindenféléről. Az utról. A gépről.

— Itala-gyárlmány. Olvasta Barzini leírását arról az útról, amit Borghese herceg ilyenfajta gépen tett meg Pekingtől Párisig? Tudja, nekem mi tetszett az egészben? Egy Ettore nevű soffőr, aki úgy szerette masináját, hogy mikor pihenőt tartottak, hanyatfeküdt a kocsi alá és gyönyörködött a gép szerkezetében.

— Fecsegő — állapította meg Benedek magában. De nézte az arcát figyelmesen, a két kigyózó ajkvonalát, a szemét, mely alatt kis párnácskák duzzadtak a mosolygástól s bekeretezték a tavacskákat és különössé és mélyé tették azokat.

— Mit érdekel! — lökte fel az öntudatlan érdeklődést magában Benedek. És szégyenkezett, mint a rajtakapott diák.

— Látja — folytatta az asszony — ragaszkodni kell . . . A soffőrünk tíz éve van apánál.

Új hang volt, egészen más világból való. Vagy csak most tűnt különösnek, hogy egy idegen leánya beszél régi dolgokról, amiket szeretni kell, és ragaszkodásról, ami érték?

Az asszony derüsen fitatott erre-arra, míg az inas az asztalt terítgette.

— Milyen szép öreg asszony. Kinek a képe?

— Édes anyámé.

— Hát ez a Vecsera-frizurás?

— Nővérem. Meghalt szegény.

Az asszony soká tartotta kezében a képet.

— Kedves arcok. Jóságosak. Úgy-e, nagyon szeretle őket?

Szemben ültek a nehéz dohányzó asztal előtt.

— Ó, nagyon.

Benedek szakadatlan nyugtalanságot érzett. Az asszony otthonos, kecses varázsa belelibbent férfiasságába s felharangozta ott az alvó életet, mint börtönablakon bekacagó csengetyűvirág.

A képekre pillantott, ó, és hirtelen elpirult benne a szégyenkezés. Milyen régen nem gondolt azokra! Nem törődött velük, csak magával, mindig csak a maga nyomoruságával.

Az íróasztalon másik képre kíváncsiskodott a vendég.

— Ez is rokona?

— Az. Távolabbi.

Szürke öreg urat ábrázolt a kép. Egy fiatal hölgy szemében nem volt rajta semmi nézni való.

Beáta bárónő mégis azt kérdezte:

— Hogy hívják?

— Pávai Vajna.

Az asszony összehúzta kissé az íveket szemefölött.

— Várjon csak, ismerős ez a név...

— Javíthatatlan természetimádó volt — folytatta

Benedek közönyösen. — Van is valami könyve az erdélyi mezőségi tavakról.

Az asszony szeme felvillant.

— Igen? Nem mutalná meg?

— Szívesen — mosolygott Benedek. — Ha ugyan megtalálom. A könyveim is el vannak raktározva már.

— Akkor hagyja. Az uram mesélt erről a könyvről. Ő mezősegi ember. Ez a vidék páratlan lehetett akkor, mikor még minden völgye egy tó volt. Ős világ . . .

A báró lépett be. Szuszogott, poros volt.

— Egy óra múlva talán kész leszünk.

Fölhajtotta teáját és ment vissza a beteghez.

Beáta asszony kiment a balkonra, nézte az elboruló messze ürességet. Csupa lankás dombvidék. Erdő sehol. Folyó se. Csak föld, föld, fekete, gazdag, termő humusz.

— Látja, nekem tetszik ez a csendes, tarolt bőség — fordult Benedekhez. — Megnyugtat.

— Valamikor nekem is tetszett. De holnap itt hagyom.

— Miért?

— Eladom.

— És maga?

— Elmegyek, bárónő.

— Hová?

— Ma még nem tudom. Minél messzebb.

— Más birtokot vesz?

— Itt? Soha. Talán valahol . . . idegenben.

— Mondott erről valamit apa, de az igazat megvallva nem hittem el neki.

— Miért?

— Azért, mert . . . mert viszont sok becsületest is mondott magáról,

Benedek felkapta a fejét.

— Hogy mondta?

— Ne értsen félre, kérem. De én — javíthatatlan patrióta vagyok.

— Nincs igaza — mondta sebesen Benedek. — Semmi se igazolja.

— Á — felelte a bárónő — itt a baj. Erről beszélni kell.

A terrász oszlopához dült, félretette rózsáit.

— Erről mondani kell valamit. Semmi se igazolja? Hát a család — semmi?

Benedek legyintett.

— Persze, hogy semmi. Élettani tünet. Biológiai tény. Semmi.

A fiatal asszony elkomolyodva ingatta szép fecskefejét.

— Ó, én azt hiszem, hogy maga sajnálatosan téved. Hiszen az élet teljességét tagadja.

— Mi az?

— Mi? A család.

— S akinek nincs családja?

— Annak van rokonsága. Ez ugyanaz.

Benedek sóhajtott.

— Téved, bárónő. Ezt én már nagyon kipróbáltam. Azt írja valaki valahol: az ember egyedül születik, egyedül él, egyedül hal meg. Ez az igazság.

Az asszony fejét rázta.

— Ó, ó, egyedül . . . Az van egyedül, aki egyedül akar lenni. Csak ne szaggassuk szét a szálakat.

Ez a Benedek gondolata volt.

— Az enyimek, sajnos, mind elszakadtak — mondta önfeledten.

— Tudja — folytatta az asszony okoskodón és

Benedek szívesen hallgatta, nem is annyira szavainak értelmét, mint a hangja muzsikáját. Az s-eket ejtette ki furcsán, mintha elébe is, utána is egy h hangot lehelt volna. Különös volt, de nem kellemetlen. — Tudja, kérem, én a teóriámat mindig az édes anyámmal kezdem, azzal az elcsorgó, végtelen szeretettel, amivel az édes anya átküzdi gyermeke veretlen útját. Én azt hiszem, hogy ez is egy energia, talán ugyanaz, amivel a föld tele van öntve millió öntudatlan élet számára. Az anya csókja — nem gondolja? — akár a nap csókja. Az anya gondja: mint a világ lelkének lelkiismerete.

Belepirult, ahogy erőlködött, hogy nagy szavakra támassza bölcselkedését. Szinte mohón harapott a témába, mintha várt volna rá. És ahogy nézett mély szemekkel a hitetlen emberre, úgy tetszett, hogy a nézése sajnálkozást kínál.

— Maga lekicsinyli ezeket, — folytatta, — pedig mennyire nincs igaza.

Gondolkodott.

— A fűszálat, úgy-e, nem védi más, csak az anyaföld áldása? Az állatot is csak szülője gondja. A többi élet körötte: mind csupa ellenség. Az ember sorsa milyen más ezekkel szemben! Milyen boldog megajándékozottja Istennek! Ott áll bölcsőjénél egy egész védő gárda. Apa, anya, testvérek és az ezekhez hasonlók sokan: rokonság. És azok, akik ezekkel egy úton gondolkoznak: barátaink. Gondolt-e arra, hogy abban a hosszú munkában, mely arra volt hívatva, hogy képességét lassan kifejlessze, milyen védő gyűrű állt ezekben gyermek- és ifjúkora körül? Hogy e körben: szülők — rokonok — barátok, milyen biztosan élt? Ült, élt, palánta a jó, biztos, párás,

meleg üvegházi ágyban, míg millió más rügyet ütött a dér és tépett a vihar? És mikor később, az életben, barátokat választott, külömséget tett emberek között és némelyiket rokonszenvesebbnek találta másoknál, gondolt-e arra, hogy azokat az embereket szereti inkább, akik gondolkozásban hasonlatosak szüleihez, gyermekkori ismerőseihez s hogy ez a tradíció? Gondolt-e arra, hogy ez az érzés, a családhoz, a rokoni körhöz, a fajhoz való ragaszkodás nem pusztán élettani tünet, nem ilyen vagy olyan véletlen, hanem ugyanaz a bölcs elgondolás, mely a pálmát a forróságba, a gyopárt a havasélre helyezte, mert ott, csak ott, egyedül ott jó neki? Ott a legjobb neki.

Benedek mosolygott. Kissé gúnyosan.

— Környezetteória — mondta fölénnyel.

— Bizony az. Ezt soha se lenne szabad elfelejteni. Legjobb otthon. Legjobb a családban. Legjobb a rokonok közt. Legjobb a nemzetségben. Legjobb a fajunk egyetlen légkörében. Ez csak egy sor. Ugyanaz. Az elején áll az édesanyánk, ha él, ha pedig már nem él, akkor ott áll a sírja és szent öröktilalma, s a sor végén áll a faj boldogan, vagy boldogtalanul. Tagadja meg hát! Tapossa ki lelkéből azt, ami emberré tette, édes anyja gondját és emlékét...

Jött a báró vigan, boldogan.

— Kész a gép! Köszönünk, Beáta, és mehetünk.

Benedek fel volt zaklatva. Az az érzése kelt, mintha szobában ült volna soká, egyedül. Mellette gyertya és gyufa. És ő ült és kínlódott a sötétben. Aztán bejött egy gyermek, meggyújtotta a gyertyát.

És többé már nem volt sötét benn... Régalvó érzések nyújtózkodtak föl benne, felkeltek, vonzódva körülölelték, bebonyálták a furcsa idegen asszonyt és annak gyermekbölcseségét. S mikor az autó elrobogott velük, Benedek hirtelen űrt érzett maga körül, sajnálkozást, furcsa-furcsa... mondogatta magában, járta az utakat ismét egyedül, ahol az iménti nyomok fölött még szállt a rózsa-illata s a felizgult képzelet csókolgatta a friss szakítású emlékeket.

... Másnap elküldte a vevőt. Gondolkozik. Várjon pár hétig.

Két hét múltán kedve szottyant vadászni.

— Rég láttam medvét — mondta diákos örömmel, s vállára lökte expressz puskáját. — Gyerünk a Czibles alá!

Beáta gyerekes örömmel kalaúzolta a tágas erdei kastélyban.

— Csakhogy itt van még! Majd újabb predikációt tartok magának a régi dolgok szeretetéről.

Este, a nehéz trachit kandalló előtt, míg az urak a mély medvebőrökön pipázva pihenték a havas fáradalmait, Beáta asszony az öreg báró bolondságairól beszélt.

— Tudja, én itt születtem, itt voltam gyerek, az én drága jó édes anyám itt van eltemetve, nekem olyan szent itt minden, mint az életem. De apa nem úgy van. Az ő otthona más helyen van. Egyszer egy esztendőben mindig elmegyünk a Neisse völgyébe, nem képzeli micsoda gyermek lesz ott három napra belőle! Nem lehet ráismerni. Meghatott, víg, boldog, boldogtalan, tele lesz emlékekkel, búcsúzkodással, e nélkül az évenkénti három nap nélkül talán élni se tudna.

A báró pipázott. Elnézett. Azután azt mondta csendesesen, szinte szégyenkezve :

— Bizony ez úgy igaz, valahogy, fiam. Egy otthonunk van, az, ahol gyerekek voltunk. Soha se lesz több... olyan...

Ezek a beszédek folytak itt, az idegen új magyarok közt a késő őszben, karácsony fehér éjszakáin, tavaszi dűrjéskor. Benedek úr el-eltűnt a bodfalui kúriáról, néha hetekig nem látták, mikor visszajött, magára öltve hozta a jókedvet, mint a kifürosztott gyermek.

— Nem várni kell a világtól, — ismételte magában a havasalji ház életelveit, — hanem adni, mindig csak adni... Mindent oda kell adni, hogy annyi szeretetet kapjunk érte cserébe, amennyin el lehet tengődni egy életen át. — Mosolygott ezeken fölényesen, bizlosan, cinikusan, de úgy volt velük, ezekkel a szelid, útszéli, kis bölcsesség-virágokkal, hogy ellökni nem tudta volna azokat, meggyújtögette elhervadtan is, mint az igazi virágokat, amik tárca alján, íróasztalon, kép sarkában titkolgatták egy későre nyílt férfiszerelem szégyenkező álmait.

Megszerette a hangtalan falusi várakozást, mikor a hold belegyúl az éjszakába s néma nagy útján végigsápadoz a vágy. Lassan igyekezett visszakeresni a falut. Tán az embereket is. „Rokonok — atyafiak” — mondogatta néha. „Milyen szép két szó.” A felefalú egynevű volt vele. Mindenütt rokonai laktak, többnyire szegény rokonok. „Két ügyes fiút én is taníttathatnék” — jutott eszébe egyszer. „Nem halna ki az ág.” Ment az uccán, este későn. „Ni a Piroska ablaka világos, talán most is varr szegény?” Unokahuga volt. Benedek bekopogott az ablakon.

— Késő van, mit csinálsz, Piri?

A leány kihajolt. Az árnyék tette, vagy a Benedek káprázata, döbbenetesen hasonlított a czibles-alji asszonyhoz.

— Jó estét, Benedek bácsi!

Még a hangja is.

— Te — mondta Benedek akadozva. — Te Piroska... te... feküdj le kérlek... késő van...

A leány csodálkozva nézett az uton utána.

Rég volt mind ez. Ahogy visszaharapdálta magát Benedek a múltba, felszárnyalt egy-egy emlék lelkében.

... Aztán — elküldte végleg a vevőt. Házához került a két fiú, ott gazemberkednek a városi kollégiumban. Piroska is közel jött anyjával együtt, darabig vezette a Benedek háztartását, aztán boldogan férjhez ment. — Adni, csak adni — ismételtette olykor Benedek s a feketeszemű Beátára gondolt, valamire, ami nem is volt tán és mégis van és lesz és betölti az életet akkor is, mikor igazán nem lesz már. Szívességeket tett, ajándékokat adott, adott, adott és nem fogyott, amiből adott. Gazdasága felvirult, ragaszkodó lelkek gyűltek köréje, Piroska, az anyja, a férje, a fiúk. Benedek sokszor feküdt le és sokszor kelt fel elégedetten. Új kedvvel, mintha igazán visszaszerette volna faluját, földjeit, rokonait, a régi házat, vénült is, gyerekes érzései támadtak, veszekedett az évekkel és nem akarta elhinni a keresztlevelének, hogy ötvenkét éves már...

Pedig annyi volt. Deres hajú, hajlott hátú vén legény, mikor, sok évi hallgatás után, hírt kapott

egyszer a sötétszemű asszonytól. Levél jött. Kúsa és rövid. „Veszélyben vagyok, — mondta az írás — halálos veszedelemben. Ha volt idő, ha valami-
kor igazán nem voltam közömbös maga előtt, kérem,
jöjjön — Beáta.“

Már akkor mélyen a Kárpátokban, Erdély föld-
jén járt az orosz haderő. Messze előretolt tapogató
csápja Romuli táján ereszkedett le Beszterce felé.
Benedek furcsa lázba jött. Táviratot küldött a had-
ügyminiszternek, aki barátja volt képviselő korából.
— Nem vagyok köteles, — írta — de mennem kell,
hívnak...

Gyorsan ment a dolog, rangot is kapott és egy
egész menetszázadot. Éjfélkor indult a század. Be-
nedek felállt egy székre és beszédet mondott kato-
náinak.

— Kedves barátaim — kezdte és nehezen
tudta folytatni, mert a katonák vállukra kapták,
nem hadnagy úr volt nekik, öreg lett volna ehhez
és — igen közel állt szívükhöz. „Nagyságos úr.“
Ezzel a sarzsival ment el...

És nem jött soha vissza.

(Marosvásárhely.)

HÍVATÁS KÖZBEN.

— Úgy volna szép:

Ahol kiki legörömestebb állt, —
Ahol erőben, szeretetben
Leginkább önnönmagára talált,
Ottan fogadja szépen, szabadon,
Büszkén a halált.

Szószéken a pap,
Harangozó a harang alatt,
Tudós a Röntgen-kamarában,
Szántó-vető az illatos határban,
Lokomotívján a mozdonyvezető,
Anyja gyermeke virrasztása közben,
Egy hosszú csók közben a szerető . . .

Hát én, a Teremtés elfeledettje,
A hívatások nagy számkivetettje? . . .
Számomra hol legyen a hely, a poszt,
Mit végórámra a sors kioszt?

Mindegy, hogy hol,
Hisz helyem, posztom, nincs nekem sehol.

Mint Caesar, köpenyét húzva fejére :
Csak burkolózhassam be akkor én
A látásaim biborköpenyébe.
Mikor a lelkem nagy szélcsendje jő,
S a vágyaim, s a kínjaim elülnek,
Egy utolsó, alkotó akaratban
Megtisztulva — a szférákig feszülnek,
S mérik a távolszengő szenvedéllyel :

Mint túlfeszült húr, úgy szakadjak széjjel.

(Kolozsvár, 1924.)

Reményik Sándor.

Rom. kat.
gyakorló elemi iskola

ERDÉLY NAGYASSZONYAINAK SZOCIÁLIS JELENTŐSÉGE.

Gr. Bethlen Györgyné.

Őszintén megvallom, nagy elfogultság vett erőt rajtam, midőn e címet először leírtam. Hisz az egész Erdély kultúrtörténetét magában foglalja ez! — Végtelen távlatok nyílnak meg e pár szó hallatára, lelkünk átkalandozza a századokat és magunk előtt látjuk mindazt, amit asszonyok teremtettek *gyenge asszonyi erővel*, de gyakran jobban és okosabban, mint a férfiak. Mert ha a család, az állam feje a férfi, a lelke, a szíve mindenütt a nő.

Hogyan is lehetett volna ez másképen a régen letűnt századokban? Hisz a férfiak úgy el voltak foglalva hadászattal, politikával, — később vadászattal is — hogy vajmi kevés idejük maradt egyébre. Az otthon élő feleségnek, testvérnök, anyának vált feladatává tehát: örködni mindenre és gondoskodni mindenről. Ez az örködés, gondoskodás nem jelentett téllenséget. Szinte beleszédülünk, ha az egykoru feljegyzésekből olvassuk, mily óriási méretű volt akkor egy háztartás. Nemcsak a szolgaszemélyzet tömkelege haladja meg minden képzeletünket, de azonkívül számtalan leányzó gyült össze egy-egy kastélyban, udvarházban, hogy ott valamely köztisztelőben álló Nagyasszony oktatását élvezze.

És itt kezdődik tulajdonképpen a Nagyasszonyok szociális jelentősége, mert ők nemcsak gyermekeikre, legszűkebb környezetükre voltak hatással, hanem jótékony befolyásuk — épen azáltal, hogy házukat — annyiféle ember bővítette — messze kiterjedt. Gyakori eset volt, hogy egy-egy falu jobbágyai szolgáltatták az illető birtokosnak a belső cselédségét is

Bethlen Kata hévizi udvarháza az 1860-as években.

és minden három-négy hónapban (aszerint, hogy hány birtoka volt az illetőnek) más falu jelentkezett erre a szolgálatra. A mi fogalmaink szerint ez képtelen chaost idézne elő, de az akkori háziasszonyok játszva oldották meg e kérdéseket és talán öntudatlanul is sok jót tehettek így. Mert a mindennapi érintkezés egy jó és nemes asszonnyal nem maradhat

nyom nélkül még a legdurvább lelkültre sem, és biztosan voltak sokan, kik szolgálati idejük letelte után boldogabban, megelegetettebben, lelkiekben gazdagabban távoztak, mint ahogy jöttek. Irott emléke ennek a befolyásnak kevés van, így meg kell elégednünk föltevésekkel; de maradt számtalan nyoma más munkálkodásuknak, amit Nagyasszonyaink végeztek embertársaik javára.

A XVIII. században, midőn árvaházak még nem voltak, minden jobbmódu család vett magához árvákat, kiket aztán felnevelve ki is házasított és gondoskodott nemcsak jelenükről, de jövőjükről is, anyagi ellátásukról épen úgy, mint lelki életükről. A legnagyobb tevékenységet e téren *Bethlen Kata* (előbb *Haller Lászlóné*, majd ennek halála után *Teleki Józsefné*) fejtette ki. Hévizi udvarában állandóan 30 fiú és 30 leány nevelődött az ő gondos felügyelete alatt. Nagy szociális érzékére vall az a tény, hogy mindenek felett arra ügyelt, hogy ki-ki abban a munkakörben és annak a társadalmi osztálynak megfelelő foglalkozásban nőjjön fel, amelyből elszakadt. Mert hiszen ezen a téren többé-kevésbé mind úgy vagyunk, mint a növények: igazán fejlődni, igazán nőni csak oly talajban tudunk, ahol otthon érezzük magunkat.

Ki tudná megszámitani, hogy évek hosszu során át hány okos és jól nevelt leányzó, hány ifjú hagyta el a hévizi udvart, hogy az ott kapott jó nevelést a mások hasznára gyümölcsöztesse. „Udvara — mondja *Bod Péter* — olyan volt, mint jól rendezett klastrom, élete mások előtt példa és világos tükör.”

De *Bethlen Kata* nem elégedett meg ezzel. Nagyon kedvelte az orvosi tudományt és korának több híres or-

vosával élénk levelezésben volt. Köleseri Sámuel, Simoni Mártont, Borosnyai Mártont tanárainak nevezte és velők való gyakori levelezéseit arra használta fel, hogy szegényei javára okuljon. Ezt a tényt nem szabad leki- csínyelnünk, ellenkezőleg meg kell gondolnunk, hogy

VÉDELMEZŐ ERŐS
P A I S
MELLYEL

A' Kisérteteknek tüzes Nyilai ellen,
e' Világi Eletben fűntelen fen forgó néhez
Hartzok között nem csak óltalmazhatja magát
hanem azokat diadalmason meg- is győzheti
és a' Győzedelmefeknek Seregekbe dics-
kedve be- állhat a'

KERESZTYEN EMBER.

Mellynek általa sok kísértetein ISTEN' Ke-
gyelméből győzedelmet vett, és már mostan
szit a' KRISTUS' Oskolájában magok Kere-
teket fel- vévő 's Edes Mestereket követő
LELKI ATTYAFIAINAK, hogy az ISTEN
azoknak erőtelenségekben - is a' maga
Erejét el- végezze tüze és igaz in-
dúlattal ajánlja.

A R V A

BETHLEN KATA.

Nyomatottatt, ebben az Éktendőben.

Bethlen Kata könyve (Szeben 1759.)

azokban az időkben orvos nagyon kevés volt és legtöbb esetben holmi javasasszony vagy borbély nyújtotta az első és gyakran utolsó segélyt. Ha tehát egy eszes, művelt asszony belemerült a komoly orvosi tudományba, bizonyára nagy azoknak a száma, kiken ezáltal segített.

Máshelyt Gyerőffy Györgyné *Kemény Katá*-ról olvassuk, hogy 100 vékánként küldte a gabonát, évenként többször is, a kolozsvári szegény diákoknak, ama megfontolás alapján, hogy éhezve nem lehet jó dologtanulni.

Kemény Simonné *Wass Kata* pedig Vécs várában mondhatni leánynevelő intézetet tartott. A leányoknak sokat kellett tudniok már akkor is, nem kevesebbet mint most, csak egészen másfélét. Az akkori háztartás majdnem gyári üzemet jelentett. Otthon készültek a szép, puha, fehér vásznak, házi szőttesek, otthon állították elő az akkori divatos fűszerek nagyrészét, az illatszereket, a közkedveltségnek örvendő rózsavizet, otthon készült a gyertya, volt házi fazekas, asztalos — néhol még házi hegedűkészítő is. Ki ügyelt volna fel ezekre, ki mondta volna meg, hogy jó-e vagy rossz a munkájuk, ha nem az asszony?

Ma már tudjuk, hogy az egyesek takarékosága, munkássága a köznek, az országnak jelent hasznot. Lehet, hogy őseinket nem irányította ilyen szempont, de azt hiszem, nem kevésbé érdemelnek dicséretet azért, hogy öntudatlanul is ilyenemű szolgálatot tettek a köznek.

Nehogy azt higgyük, hogy a fiatalságot nevelő Nagyasszonyaink tevékenysége kimerült abban, hogy sült, főzni, szőni, varrni, kertészkedni tanították meg a reájuk bízott leányzókat. Törődtek a lelkük és szellemük fejlesztésével is. Sok régi levél, imakönyv, fordítás tesz tanubizonyosságot arról, mily nagyfoku volt akkor a műveltség közöttük.

Csáky Katalint, Bethlen Miklósnét, számtalan reánk maradt arcképe mindenütt tollal és imakönyvvel a kezében ábrázolja. Ez jellemző is volt reá nézve. Sokat írt. Három imakönyve jelent meg nyomtatás-

ban; Mennyei igyekezet (1768), Ájzatosság kalauza (1781) és Mennyei oltalom (1788).

Wesselényi Mária Teleki Ádámné is szerette a

Gróf Csáky Katalin gr. Bethlen Miklósné.

Eredetije özv. br. Jósika Samuné tulajdonában.

tollat forgatni. Sarasa Alfons latin munkáját németből magyarra fordította 1784-ben „Szüntelen való örövendezésnek mestersége” címmel. *Teleki Mária* Rhédey

Ádámné szintén nagyműveltségű okos asszony volt. Mutatja ezt különösen a levelezése urával. Németből fordított egy prédikációs könyvet s azt a saját költségén 1827-ben Kolozsvárt ki is adta. *Daniel Polixénát* Wesselényi Istvännét és *Cserei Helénát* Wesselényi Miklósnét szintén meg kell említenünk, mint azon nemeslelkű Nagyasszonyokat, kik eszükkel, energiájukkal, tevékenységükkel kivívták kortársaik tiszteletét és bámulatát.

Érdekes a *Csáky Rózália* Jósika Jánosné levelezése is. Minden leveléből látszik, milyen nagyműveltségű, széles látókörű nő volt. Ha ma élne, azt mondanók róla, hogy kiváló szociális érzékkel van megáldva. Ő ültette be és ajándékozta a városnak a kolozsvári sétatér egy részét (Rózália-kert), hogy legyen Kolozsvár lakosságának, hol üdülnie és élveznie a szép természetet. Birtokain, főleg Csáki-gorbón, különböző iparágakat igyekezett meghonosítani. Ezek közül a selyemhernyó-tenyésztés egy ideig nagy jövedelmi forrása volt a lakosságnak és tíz évvel ezelőtt is, nagyon megcsappanva bár, de még fennállott. Azóta nem tudok róla. Ő alapította a még ma is működő első Kolozsvári Nőegyletet; a kolozsvári aggmenházat, Auguszteumot, a szebeni leányárva-házat pedig nagy alapítványokkal gazdagította. És ki tudná elsorolni annak a sok, sok Nagyasszonynak a nevét, kik századokon keresztül igazán nagyok voltak a szó legszebb, legnemesebb értelmében. Nem a név, a rang, a vagyon tette őket naggyá, hanem a szellem, melyben működtek, s amely generációkon keresztül elhatolt egészen mihozzánk.

Szeretnék még egy Nagyasszonynak itt emléket emelni; egy Nagyasszonynak, kinek nevét már rég

elfelejtetem, vagy talán soha nem is tudtam, — kis gyermek voltam, midőn nagyatyámtól e történetet hallottam — de aki azt hiszem megérdemli, hogy ma megemlékezzünk róla.

1849-ben történt. Orosz csapatok árasztották el

Gr. Csáky Rózália br. Jósika Jánosné.

Kőrajz Barabás rajza után.

az országot, félelmet keltve és pusztulást hagyva mindenütt. Valamelyik félreeső faluban a nép jajveszékelve menekült szegényes holmijával a helység szélén levő udvarházba. A ház ura távol volt, honvéd

volt ő is, csak az asszony maradt otthon a gyermekekkel. Megrémült pásztorok jelentették, hogy egy kis orosz csapat közeledik. Erre az asszony, karján tartva legkisebb, néhány hónapos gyermekét, jobb kezébe nagy feszületet vett és kiállt a ház ajtajába. Pár perc alatt felbukkant az orosz csapat és nekirontott a háznak. Az asszony az első közelgő katona felé nyújtotta a feszületet: „Csókold meg!” A katona meghökkent, keresztet vetett és megcsókolta. Aztán jött a második, harmadik, negyedik. Mindegyikkel ugyanezt tette, míg végre a katonák látva, hogy itt nincs mit tenni, a feszületet tartó asszonyt nem merték bántani. Szépen megfordultak. A falu meg volt mentve.

Ilyenek voltak a múlt asszonyai: okosak és bátrak. És milyenek vagyunk mi, a jelen asszonyai? És milyenek lesztek ti, kedves fiatalság, a jövő asszonyai?

A körülmények megváltoztak. Ma már nem vagyunk abban a helyzetben, hogy 30—40 árvát saját házunkban felneveltessünk, hogy nagy kerteket ajándékozzunk közcélokra, hogy évszázadokig tartó alapítványokat tehessünk. De ez ne szomorítson bennünket. Elveszíthetünk mindent: elveszíthetjük vagyunkat, elveszíthetjük kedves, szép otthonunkat, melyet szerettünk, gondoztunk, ápoltunk; elveszíthetjük iskoláinkat, hol ifjuságunk nevelődik; elveszíthetjük még templomainkat is, de a lélek, a lélek az örökre és elvitázhatatlanul a mienk. A lélek, mely telve van szeretettel és megértéssel; a lélek, mely nem fordul el undorral a testi és lelki sebektől, hanem szeretettel hajol fölénk, hogy gyógyítson; a lélek, mely minden más emberben csak a lelket keresi; a lélek,

A kolozsvári sétatér az 1860-as években.

Veress Ferenc felvétele.

mely mennél többet ad, annál gazdagabb; a lélek,
mely minden megpróbáltatás után nagyobb és erősebb.

Ézt a lelket hagyták reánk örökségül ősanyáink.
Hogy mit csinálunk ezzel az örökséggel, teljesen
csak tőlünk függ.

FIATAL FA A HEGYEN.

Az a fa vonzza most a szememet,
Mely ott á tetőn a tavaszban remeg.

Oly ifjú, merész, egyenes, derék — —
S fölötte kéken a végtelen ég!

Fény ütközik ki galyai hegyén —
Oh bár lennék e fiatal fa: én!

Feledve mindent, mi kedvetlenit,
Szívhatnám a föld áldott nedveit.

S duzzadva tőlük, minden hajnalon,
A szabad ürbe nyulna száz karom.

Töveimmel földben, amely éltetőm,
Földieken túl látnék e tetőn.

Derüsen türnék — akár hópalást,
Akár lomb földjön — minden változást.

Viharban, éjjel, mint egy nyugtalan
Őrült üstöke lobogna hajam.

S rá a reggelbe repesve zengenék:
Fuvalomhalk, s rejtelmes mély zenét...

(Székelyudvarhely.)

Tompa László.

FARSANGI ÁLOM.

Gyallay Domokos.

Újesztendő reggelén kezdte meg Marci a szolgálatot Bencédben, a vén Pirosnál.

— No, öcsém, ha te egy esztendeig meg tudsz férti a vén gonosszal, akkor utóvégül tudni fogod, mi a rend! — mondogatták neki emberséges emberek.

Csakugyan, maga Marci is hamar észrevette, hogy hideg fürödőbe lépett. A csillagát . . . hogy olyan pogány legyen valaki! Még a különment gyermekeit is pálcája alatt tartja, a maga házanépén pedig úgy uralkodik, mint a tanult pásztorkutya a juhnyájon.

De ha már így van, így van. Megszaladni? Már azt egy világért meg nem tette volna Marci. Röstelte volna a bencédi népektől, még inkább odahaza, Kadácsban, a falusfeleitől s azok között is egy aranyhajú, szép, szőke leánytól. Jaj, mert annak a szőke kis lánynak olyan hamar kacagásra szalad a szája!

Hát csak tette a szolgálatot nagyigazán a vén Piros gazdaságában.

Farsang első szombatján, este felé, bebátorkodott a belső szobába, a gazdája eleibe.

— Ha nem esnék kedve ellen gazduramnak, ma este hazatekintenék a szülőfalumba — mondta illendően. — Bál lesz az éjszaka.

A vén Piros kemény pillantást vetett Marcira, majd szúrkalni kezdte a parazsat.

— Hm, te bizony hát farsangolni akarsz!? — egyenesedett a Marci szemébe.

— Örömetst megfordulnám magam a leány, legény barátaim között. Visszajövök virradatra . . .

— Szeretőd is van, he ?

— Akad, gazduram, az is akad! — mosolygott Marci és megpödörgette a bajusza két szárnyát.

Leány esős idő . . .

Derüt vetett a vén Piros arca. Nézte, nézte az imbolygó lángokat.

— Meghiszem . . . szép leányok teremnek nálatok Kadácsban! — szólalt meg. — Karcsú, szemes, pávázó fehérnépek. Magam is álló esztendeig jártam egyhez, el is vettem volna — ha másként nem fordul. Nagy Biri . . . él-e még ?

— Bori néni lett belőle gazduram. Öreg nanyó . . .

A vén Piros megrándult, nagyot surolt lábával a földön. Meghökkenk Marci, hátha rosszul talált szólni? De nem, megint csak helyrevidult a vén gonosz.

— Eltelik az idő, Marci! — mondta jámbor hangon. — Te sem fogsz mindég ilyen hegyesen . . .

— Azért kell a maga idején farsangolni, gazduram! — kapott fogantyuba a legény.

A vén Pirosnak tetszett a Marci esze-váltása. Meg tud ez felelni!

— Hát azért akarsz . . . No, nem bánom, pályázd ki magadat. De azt ügye, méltán megkívánhatom, hogy az én emberem becsülettel járjon . . . Né, a vén Piros szolgálja! Mondhatják ezt díszemre is, de mondhatják gyalázatomra is, nem igaz ?

— Bizony mondhatják. De én nem szoktam hitványssággal járni.

— Más fordítása is van, Marci! Az a kérdés, tudsz-e jól táncolni? Mert a tánc is becsületre megy...

Marci egészen nekibátorodott. No, nézzük meg, milyen jó kedve van a vén csontnak! Ki hitte volna, hogy így is tud? Bizalmasan mosolygott gazdájára.

— Megteszem én a magam pontját, gazduram. Szegény legény módjára... de azért megteszem...

— No, hadd lássuk! Egy viláért föl nem venném, hogy az én szolgálmról azt mondja valaki: nem tud szökni, mert nem kap jó abrakot... Állj ki figurára, én fütyülök, te pedig ugorjál...

Marci elkacagta magát.

— Csak nem akar fültre venni, gazduram?

— Addig el nem engedlek.

Marci csóválta a fejét, ühmgetett, mosolygott, de húzakodva-vonakodva mégis csak kiállott a szoba piacára. Meghúzta bakancsa szíját, szorosabbra tekerke lábszárán a harisnya kengyelét. S félszántulag somolygott gazdájára...

A vén Piros fütyülni kezdett. Figurára menő nőtákat, csöndeseket, sebeseket... Nincs az a tanult muzsikás, aki jobban tudná forgatni. Marci rakta a pontokat... A nyakina körül kiserkedt a verejték. Már kezdte is sokalni, de a vén Piros nem akart kifogni a szuszából. Újra meg újra nekivezselkedett Marci... Még kitelnék a vén gonosztól, hogy keveselné az abroncs foganatos voltát.

No, csak hogy végre! Marci megállt s nagy leheléssel törölgetni kezdte ábrázatját.

— Hát az inad elég jól szolgál, Marci! Hanem a lábbelid!... Nem való figurára ilyen diő-dáb cü-

pők, hallod-e. Rámás csizma kell oda, olyan, mint az enyém, a vasárnapi: hadd csattogjon a szára! Hol a csizmád?

— Tudja, gazduram, hogy nincs csizmám. Maga szegődte a majszternél, még nem készült el...

— Aztán a sapkád, he! Micsoda nyiszlett, vedlett jószág...

— Az új sapkával is gazduram tartozik. Az udvarhelyi sokadalomra halasztotta.

— Egyszóval, nincsen. Ha pedig se lábbelid, se főbelid tisztességes: akkor bizony nem mehetsz a harmadik faluba magad mutogatni.

— Engem ebben a gunyában is Bakó Marcinak hívnak.

— Bakó Marcinak, meg a vén Piros szolgájának. Engem cégéreznél ki a szennyes voltoddal, azt pedig el nem szenvedném! Majd ha csizmád, sapkád lesz! Most azonban tedd le magad!...

Marciban följajdult a vér. Vette a sapkáját s szótétlen kifordult a szobából...

— A nemzetségeden uralkodol, vén gazember! — háborgott az istálló felé loholva. — Embernek szegődtem-é, vagy láncos kutyának? Úgy itt hagylak... de úgy!

Leemelte a polcról átalvetőjét, rakosgatni kezdte bele apró egymásait. Ingeujjával meglörölte homlokát. — Félholtra táncoltatja az embert — csúfságból!

Borotválkozó tükörét is az átalvetőbe akarta tenni. — Hadd lássuk — jutott eszébe — csakugyan olyan cégér vagyok ebben a sapkában? — Az istállóajtóhoz ment és megnézte magát sapkásan a tükörben. Kopott jószág, meg kell adni. Betúrte kerek tetőre, kihúzta hegyesre: nem báli portéka, no! A bakancs

megjárna . . . de a harisnya szára kifoszlott az alján . . . csizmaszárba kívánkozik.

Ej, a szegény legény sorsa! Leült az átalvetője mellé s tenyerébe hajtotta fejét. Ha szerető van: nincs csizma, ha csizma nincs: nincs szerető . . . Mond valamit a vén gonosz: új csizmában, új sapkában állni Varga Eszter eleibe . . . Más volna az!

Sóhajtozott, sóhajtozott, végül visszatette átalvetőjét a polcra. Egy-két hetet kell még várni: új csizma is, új sapka is lesz. Szomorú füttyszóval búcsúzott el a kadácsi báliól.

Szürkületkor kiállott a kapuba. Nyalka gazdafiak sajdultak végig az utcán . . . Farsangidő, szombateste, kiki siet a párjához . . .

Elöntötte a keserűség a Marci szívét. Visszabandukolt az istállóba s leült a Kondor ökör jáslára. Láta Varga Eszti a bálban: be szomorú! . . . Láta megint: hogy kacag erre — arra . . .

— Várj csak Eszti . . . várj . . . nem kacagsz te akárkire. Ott leszek, ha égföld reám szakad is.

De mára még volt valami fontos tennivalója, meg akarta tenni. A vén Piros minden vasárnap a templomba szokott menni — rája fér a gonosz lelkére — s megkívánta, hogy a rámás csizmája fényes legyen, mint huszár korában, sapkája is, zekéje is kefét lásson. Még a kampós cserefabotjáról is le kellett takarítani a sárt.

Marci bement a belső szobába, a vén Piros öltözetéért. Keményen hortyogott már a vénség, jó aluvója van, hogy engedi a lélek? . . .

*

A vén Piros szombateste mindig korábban szokott lefeküdni, mert — azt mondja — Isten színe elé nyugodt elmével kell állani.

Aludt már a vén Piros és álmodott. Csodálatos szép álmot látott. Fialat legény volt: leányok boldja, hejehujaság embere! . . . Farsangidő, szombateste . . . Kimosdott — borotválkozott, rámás csizmát húzott, fehér t, új sapkát tett a fejére. Aló vígan Kadács felé! . . . Mindent tisztán álmodott. A vacsoracsillag kacagva fényeskedett a feje fölött . . . a hó ropogott a lába alatt. A klárinét hangját megszíról meghallotta — földobogott a szíve. A tánc népe! . . . Legénybarátok parolával köszöntötték . . . Nagy Birinek, amott a sarokban, lángba borult az arcája, kezében ékes-bokréta, télen nevelt szegfű, rozmaring . . .

Minden szép sorjával. Figurára való nóták, csöndesek, sebesek, járta, járta, nagy kedvébe . . .

Csoda álm, édes álm!

Minden szép sorjával, az egész éjszakának folyása . . . Éjfélkor vacsorára mentek a leányos házhoz. Mire visszatértek a táncba: a szegfű, rozmaring a sapkáján ékeskedett selyemszállal megakasztva . . . Karikába legények! Tűzelt a klarinét, csattogott a csizmaszár . . . Egy fickólegény megvillogtatja bicskáját, összefutnak, kitalizálják . . . Mindent szép világos renddel megálmodott. Búcsúvétel Nagy Biritől csókkal . . . sutlogással.

. . . Zuppant az ajtó . . . kipattant a vén Piros szeme. Marci lépett be a vasárnapra való öltözetel. A jégvirágos ablakon már gyöngén tetszett a hajnal. Marci a csizmát az ágy elé, s a sapkát az asztalra tette, a zekét a szögge akasztotta és a kampós botot az asztalhoz támasztotta. Tűzet gyújtott szép csendesen, aztán lábujjhegyen kihúzódott a házból.

A vén Piros nem szólt Marcihoz. Az álma

zsongott elméjében. Táncoz idő, be hamar elmulik . . . Álomban ha visszatér. S álomban is milyen kedves az ember szívének! . . . A vén Piros lelke ringatózva hajókázott az elmúlt vizeken . . .

Mind világosabb lett a szobában.

Egyszer megriadva könyökölt fel a vén Piros.

Sapkájára meredt a szeme . . . micsoda boszorkányság? A sapkában szegfű, rozmaring bokréta . . . Még a selyemszál is! Épen úgy, mint az álomban. Vagy nem volt álom? Ijedtség lükkent a vén Piros szívére. — Az ifjúságot álmodtam-e, vagy a vénséget álmodom? . . . Csizmája után kapott . . . kadácsi sárga sár a varrások mentén. — Hát csakugyan odajártam? Kiütött rajta a verejték.

Nézte, nézte a bokrétát, forgatta a csizmát. Egyszer félfogra, kesernyésen felkacagott.

— A gazember, hát az én csizmámban, meg a sapkámban . . .

A cserefabot után pillantott.

— Várj csak fattyú, megtáncoltatlak. A gazdád csizmájában? . . . Gaz cseléd, ki hallott ilyent?

Nagy sebbel-lobbal felöltözött, buzgott benne a harag. A botot fölragadta, sapkája után nyult. Sapkájában a bokréta! . . . Így megálmodni ezt a bokrétát . . . Télen-nevelt szegfű, rozmaring . . . Ó, te kedves engedelmes rozmaring, ó, te kacagó szegfű! Megszagolta mind a kettőt . . . Odalett az erő az inából, leült a tűzhely elé. Behunyta szemmel szagolgatta a bokrétát. Nóták csendültek meg a fülében. Hajókázott az elmúlt vizeken,

Fölkelt, föbbe illesztette a bokrétás sapkát. Végment az udvaron a pajtáig.

— Itt vagy-e, Marci, jó reggelt! — kiáltott be a sötét pajtába.

— Adjon Isten, gazduram! Egészségére kívánom az éjjeli nyugodalmat.

A vén Piros nagyot kacagott, csengett belé az udvar.

— Hogy mondád, Marci — nyugodalmat? No, te ugyan eltaláltad . . . 'Sz én egy cseppet sem aludtam az éjjel, Marci.

— Mit, hogy . . . nem?

— Nem én, mert én az imént jöttem haza a kadácsi bálból. Kimulattam magamat, de atyásan . . . Marci, tisztelettel nevetett odabent.

— Komázik, gazduram . . .

— Ejnye te hitetlen. Gyere ide, bizonyosodjál meg! Marci elékerült a pajta sötétjéből. A vén Piros levette sapkáját és a Marci orra elé tartotta.

— Nézd, micsoda bokrétát kaptam a szeretőtől! Hm, mit szólsz? A csizmámon kadácsi sár . . . nézd . . . a varrások mellett . . .

Marci hátrahőkölt, kigyuladt az arca . . . Leszегte fejét s félszemmel sandított a bokrétára. Hátrafarolt a sötétbe, a Kondor ökör mellé. Cifrán, keservesen morgadozott magában.

— A bokréta . . . Isten, Isten, hogy vevéd el úgy az eszemet? . . .

— Mit szólsz, he? — kiáltott utána a vén Piros. S teli szájjal kezdett kacagni.

(Kolozsvár.)

SHEHEREZÁDE HIMNUSZA.

— poetis omnibus —

— Sheherezáde, fényes gyöngyalak,
Én tégedet sohase hívtalak.
Bennem jöttödhöz bízó hit nem élt,
Te jöttél hozzám, mint sohsem remélt,
És furcsa játékot kezdtél velem :
Ágyamhoz ültél egy mély estvelen,
Megcsókoltál, mint kedves kedvesét,
S elindítottad végtelen meséd . . .

— Sheherezád, én szultán nem vagyok,
Keblem alatt hervadt lányszív sajog,
Megfoszlott álmok pókhálója rajt'.
Nem terved az fejedre szörnyű jajt,
Nem féltheted te tőlem éltedet ;
Pazar meséd hát mit mesélgeted ?
Mesével mért altatsz, mit költögetsz ?
Egy mesét másba minek öltögetsz ?

— Sheherezáde, mit akarsz velem ?
Nyugtot nem hagysz se nap, se éjjelen,
Pedig nekem csak egy kell : nyugalom.
A pillám két csepp alvadó ólom,
Tehermart vállam összerogyni vágy,
Kezem lehull, mint két halott virág ;
Minden tagom bírhatlan, szörnyű súly :
S a te meséd apadhatatlan új . . .

— Sheherezád, makacs Sheherezád,
Ne nyomd fülemre mézbeszédű szád,
Elég volt már a meseszó-robot.
Eleget voltam hallgató rabod,
Eleget voltam tölcsér, melyen át
Másoknak szürted szűz mesék borát.
Kimart, kirozsdált, bús tölcsér vagyok —
Sheherezád, aludni akarok!

— Sheherezád, furcsa Sheherezád . . .
Mi van veled? Nem ismerek ma rád . . .
Mézöntő szájad torz mosolyba ráng,
Álomszemekben lidércszínű láng.
Napfényhajad naphomlokod körül
Ezer sárgás kigyóba göndörül,
Vigyorgva kezdődik meséd, az új . . .
Sheherezád, félek, hozzám ne nyulj!

— Sheherezád, szörnyű Sheherezád,
Hisz mint a vámpir, fur belém a szád.
Szijkép tekergőz rám hajstorod,
Csókoddal orvul éltem kóstolod.
Szúvasra szívod csontom, testemet,
Agyam bolondos kórság este meg,
Álomkehelyt adsz, füstöt, párabort,
S véremből ülsz cserébe szomjú tort . . .

— Sheherezád, ó jaj, megfulladok .!!
Tested alól mint gyík, kisurranok,
Most lasszóként dobod rám tincsedet,
Hogy ruhám lángbimbókkal hintse meg.
De ajtót tépek, éjbe táncolok,
Testem körül kibomló láng csorog,

Futásom mint az örülté, szilaj,
Lángköntösöm lobbantja vak vihar . . .

És lánguszályban lábam míg bokáz,
Sheherezád rikoltva hahotáz :

— Dicsőségemtől gyult fel köntösöd,
Verejtékeddel hírem öntözöd.

Terebély lángid földtől mennyekig

Sheherezád hatalmát hirdetik.

Tőlem rohanva égőbb lángra kelsz,

Átkodban himnuszt rólam énekelsz.

Pártába fűzöm lelkedből a jajt,

Koronám gyöngye ajkadról a tajt,

Szívvéredből sikoltó buggyanás

Az én fejemre költ szent áldomás —

— Cérnára fűzött légy, láncfogta eb . . .

A te rabságod százszor teljesebb,

Magad — nincsen egy tűfok, melyen át

Az életből halálba váltanád.

Elállva minden megbujtó szoros,

Argusz-hatalmam milliomszoros.

Megbénulsz, hogyha törért nyul kezed,

Feleutján a mérget leteszed.

Víztől szíved iszonylón elremeg,

Tűzből kihoznak végzetistenek ;

Fegyver nem fog, ki nem kezd semmi kór,

Utadba villám nem vág semmikor.

Virrasztanod kell át az életen,

Tenger mesém míg mind kiönthetem ;

Merl aki egyszer bírni merte titkom :

Szolgám marad, míg összetiprom !

(Marosvásárhely.)

R. Berde Mária.

ELSŐ ÉS UTOLSÓ TALÁLKOZÁSOM PETELEI ISTVÁNNAL.

Dr. Gyalui Farkas.

Két találkozásom keretében szeretném megrajzolni Petelei Istvánt, mint író-t és hírlapíró-t. Emlékeimből, tehát a valóságból idézek elő jeleneteket, hogy az igazság színében rajzolhassam meg alakját.

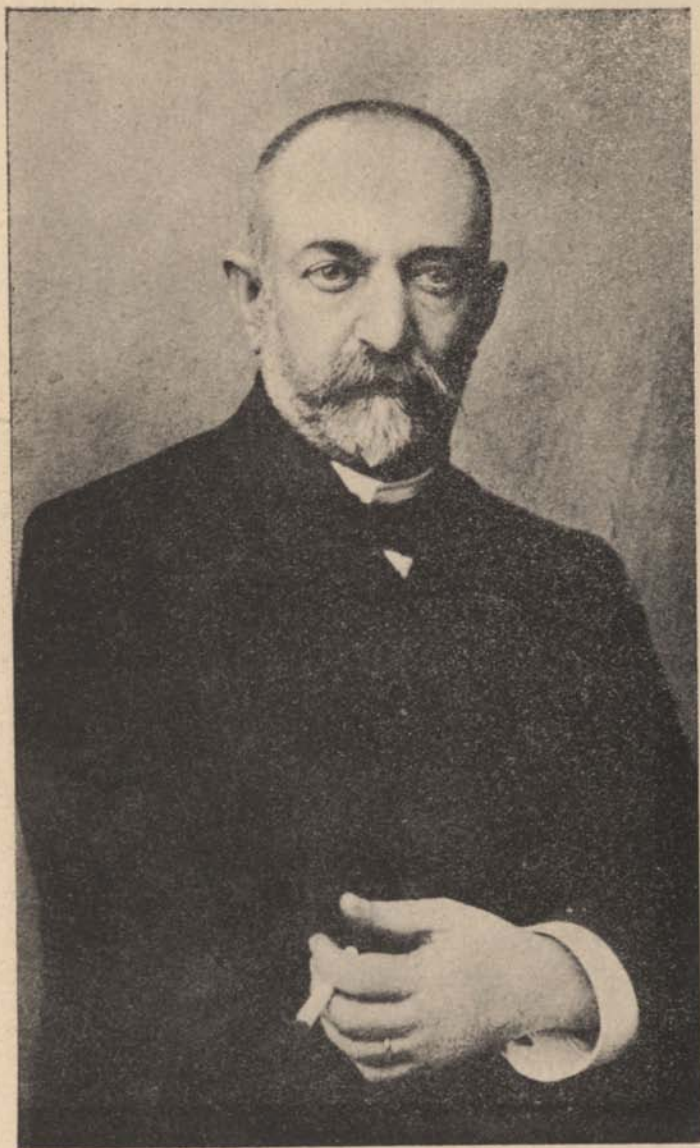
Elmondom első találkozásomat vele. Orvosnak készültem s bár már négy év óta dolgozgattam a *Magyar Polgár*-ban, eszem ágában sem volt a hírlapírás, amikor egy napon, épen előadásra menet, a főtéren gólyalábú hosszú léptekkel tart felém *Abonyi Árpád*, akkor (1886 márciusában) a *Kolozsvári Közöny* munkatársa. E lapot *Békésy Károly* dr. szerkesztette. Helyettes szerkesztő, a lap oszlopa s vezetője *Petelei István* volt, kit személyesen nem ismertem. *Abonyi* már a református kollégiumban, hol együtt jártunk, novellákat írt a *Remény* c. önképzőköri folyóiratba, melynek egyik hátramozdítója voltam magam is.

— Hó, megálljon kend! — szolt elém állva.

— Mi baj? — kérdem tőle . . .

— A törvény nevében felszólítom, hogy kövessen a szerkesztőségbe. *Petelei István* hivatja.

— De, kérem, nekem dolgom van — feleltem — s *Petelei* urat nem is ismerem személyesen.

PETELEI ISTVÁN.

— Semmi ellenvetés — felelt ő méltóságteljesen. — Magából ujságíró lesz.

Nagyot kacagtam.

— Eszem ágában sincs — feleltem. — Tiszteséges mesterségre készülök.

— Pfuj — felelte ő szörnyű megvetéssel. — Embereket ölni! — Aztán úgy sem lesz orvos magából soha.

— Kikérem magamnak — feleltem dühösen, de már akkor Abonyi karonfogott s vitt a „Kolozsvári Közlöny“-hez.

A főtéri takarékpénztári épület első emeletén két udvari szobában működött a „Kolozsvári Közlöny“ szerkesztősége. Az előszobában három *kültag* szerepelt: a szerkesztőségi szolga, továbbá a szerkesztő és a segédszerkesztő kutyája, két vizsla, akik néha heves polémiát folytattak egymással, mialatt odabenn mi — később — tanácsokat osztogattunk a hazának.

Az első szobában ültek a fiatalok, Abonyi Árpád, aztán Békésy Géza, a szerkesztő öccse, igen tehetséges íróember, aki orvos lett; itt dolgoztatott Petelei István is, ha nem nagyobb cikkeket írt, mert akkor bevonult a belső szobába, a szentek szentélyébe, ahol a szerkesztő asztala fényeskedett s ahol a szerkesztőség hadi tanácskozásokat folytatott.

Ott ült íróasztalánál egy szép, komoly, megnyerő arcú, feketeszakállú úr, aki csodás jószággal, egész lényéből kiáradó szeretetteljes érdeklődéssel fogadott.

— Hallottam, — szólt — hogy maga már foglalkozott írással. Nem volna-e kedve hozzánk belépni?

Vonakodtam. Azt feleltem, hogy nekem az egyetemet kell végeznem s mint hírlapírónak nem lesz erre időm. Petelei megnyugtatót. Szorgalommal erre is lesz idő.

— De, kérem, — feleltem izgatott aggodalommal — én nem tudom, hogy kell újságot írni.

Petelei István ekkor elkomolyodott s vállamra tette a kezét. Szeliden, de bizonyos ünnepélyességgel mondta:

— Csak egy szabályunk van: igazat kell írni. Csak igazat írjon, a többi magától jön.

Nem annyira az újságírás, mint inkább az, hogy ezzel az elbűvölően jóságos, komoly férfiúval együtt dolgozhatom, bírt arra, hogy rögtön beálltam hozzá közlegénynek.

— Jó — feleltem. — Megpróbálhatjuk.

— Mikor kezdheti meg a munkát? — kérdezte Petelei.

Szétnéztem, egy üres íróasztalra esett a tekintetem. Előtte egy szék volt. Odaültem.

— Most mindjárt.

Ez a kijelentés volt az első sikerem Peteleinél, mint utólag kijelentette. Petelei egy új tollat vett ki fiókjából, kezembe adta s mosolyogva szólt:

— Az a hit, hogy aki a szerkesztőségben egy üveg tintát kiír, az holtáig a penna munkatársa marad.

Egy tévhitet kell eloszlatnom Petelei személyéről. Minthogy elbeszélései oly komorak, azt írtam róluk jellemzésül, hogy *balladák prózában*, amiért sokan azt hiszik róla, hogy komor ember volt. De-hogy! Csupa vidámság. Egy-egy bohó ötletnek ő kacagott a legjobban, s azt hiszem, azért is fogadott oly hamar kegyébe, mert akkoriban vidám fickó vol-

lam, csupa humoros dolgot írtam s kivált Mark Twain hatása alatt, akit fordítgattam, mindent vidám formába szerettem volna önteni. Petelei egy-egy apró híren, egy-egy bolondságon hangosan kacagott. Ő maga is teméntelen vidám, humoros, tréfálkozó tárcát írt. Irodalmi egyéniségének ez az oldala nem ismeretes. Azt hiszem, hogy előbb-utóbb rá kerül a sor arra is, hogy *Szunyog* álnévvel írott számos cikkéből legalább egy kötetre való sajtó alá kerüljön a magyar humoros irodalom gyarapítására.

Tréfa-kedvelése és az az erénye, hogy szerette a jó ötleteket, magyarázata annak, hogy tréfás kacsákat is megengedett a közönség mulattatására. Nem hazugságokat, hanem tréfákat, melyek senkinek sem ártottak s mindenkit mulattattak. Tél elején, mikor már semmi érdekes hír sem volt, valamelyik napon megszólalt:

— Jó lesz kiereszteni a farkasokat!

Ekkor aztán megjelent nálunk egy rémes hír arról, hogy valahol Györgyfalva határában a farkasok fölfaltak egy vándorlegényt, kinek csak a csizmáját találták meg. Természetesen a hatóságot megintettük, hogy rendezzen hajtóvadászatot.

Ezek a farkasok aztán elkezdtek vándorolni végig az országon. A budapesti, szegedi, aradi lapok szörnyülködve közölték s végre hat hét múlva valamelyik helyi laptárs átvette. Oda voltunk az örömtől. Ekkor aztán megcáfoltuk a dolgot, kijelentve, hogy a farkasok nem garázdálkodtak s a csizmában a tulajdonosa is benne találtatott — holtrészegen.

Ellenben csúful megjártuk egy földrengéssel. *Bede Jób* az egyik, én pedig a másik budapesti lapot tudósítottuk. Egy szörnyű meleg nyári napon azzal áll elő

a barátom, hogy ő hetek óta egy hírt sem tud adni, kénytelen tehát kacsát gyártani. De ezt a kacsát én teremtem elő neki.

— Fiam — feleltem — legfönnebb csinálj föld-rengést.

— Helyes. De te is táviratozd meg a lapodnak. Mert ha nem, én sem érek vele semmit, nem hiszik el.

Jól van. Másnap megjelenik két budapesti lapban, hogy ilyen meg ilyen földrengés volt Kolozsvárt, egy lengés jobbra, egy balra, de semmi baj nem történt. Egy-két óra megállott. („Igen a zálogházban“ — dö-rögte ránk Petelei aztán). Kollégám elég vakmerő volt s a mi lapunkban is megírta a földrengést.

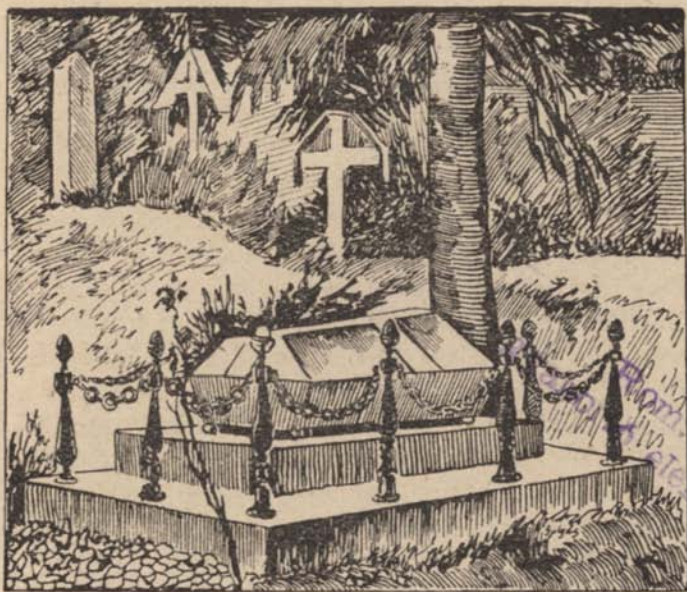
Másnap Petelei előszed minket, hogy hol kap-tuk a földrengést. Én dühösen mondom, hogy más-tól hallottam, az pedig rám keni a dolgot. Petelei összezsapja a kezét, rablógyilkosoknak nevez s ka-cag közben. De erre megjelenik valaki, kinek láttára eszeveszette menekülünk: a geológia professzora, Koch Antal, aki eljött, hogy *részleteket* kapjon, mi-vel ő mit sem tud a dologról. No, kikaptunk akkor Peteleitől, de maga is bevallotta, hogy az utcán és kávéházban nem egy ember mesélte neki, hogy *ő is érezte a lökést*. Végül már a szerkesztőség, mi ma-gunk is hinni kezdtük, hogy volt valami földrengés.

— Látják — mondta — ezért nem szabad va-lótlan dolgokat írni.

Folytonos, céltudatos munkával telt az időnk. Petelei átnézte minden cikkünket, javíthatott bele, taníthatott.

A politikai résszel mi fiatalok nem törődtünk, színházba elmehettünk, de a színházi kritikákat ak-kor még nem csecsemők írták. Közülünk a legvénebb

Abonyi írt olykor-olykor egy-két sort, a premierekről mások írtak. E. Kovács Gyulával, a nagy művésszel csinálta meg Petelei a következő tréfát. E. Kovács, akárcsak az olasz nagy tragikusok, önkényesen változtatott itt-ott némelyik Shakespeare-szerepen. Petelei igen finoman, de szemrehányást tett neki ezért.

Petelei István sirja a marosvásárhelyi róm. kath. temetőben.
Gulyás Károly rajza.

Kovács valami olyasfélét mondott, hogy semmi lényeges változtatás nem történt s hogy a kritikus, aki írta, nem ért ehhez. Petelei mit sem szólt, hanem a *Makrancos hölgy* legközelebbi előadásán valami 10 percig sztenografáltatta Kovács beszédét s másnap mutatványokat közölt ebből s az eredeti Shakespeare-

ből. Bizony, egy pár kedélyes változtatás volt. A közönség kacagott, Kovács dühös volt, de mint igazi művész és poéta, feledte a tréfát — s velünk kacagott.

*

A sors úgy hozta magával, hogy a hírlapírás mellett az egyetemet elvégezve, más pályára távoztam, megválva a laptól. Petelei Istvánt is betegség sújtotta le s visszatért szeretett városába. A távolból is mindig érdeklődött régi munkatársai iránt, szeretetteljes meleg leveleivel résztvett örömeinkben, bánatunkban vigasztalt. S mily örömmel fogadott, midőn valamelyikünk meglátogatta.

*

A második találkozásról kell még szólanom, az utolsóról. Vajha ne értem volna meg. Mikor Marosvásárhelyt a nyitott sír előtt volt a koporsója s ott térdelt előtte az ő szerető őrzőangyala, a felesége, s mely előtt búcsuztam tőle, kit mindig fiaként szerettem. Mialatt a búcsu szavait mondtam, valami csodálatos lelki folyamat ismét előmbe hozta azt a jelenetet, amikor először találkoztam vele s úgy éreztem, mintha azt, amit mondok róla, ő figyelmesen hallgatná és szelid, szeretetteljes hangon, komolyan intene:

— Fiam, fiam, vigyázzon, csak az igazat, csak az igazat!

Nem is vétettem ellene. Mindaz, amit jószágáról, igazságszeretetéről, nemes szívéről, emberszeretetéről s nagy tehetségéről mondtam vagy írtam, — megérdemelt és utolsó betűig igaz volt.

(Kolozsvár.)

MÁRCIUS.

A nap tüze, látod,
a fürge diákat
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ősz evoet a fénybe kiált.

Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfejü cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.

Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.

Barna patakja
napra kacagva
a lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma
s zeng — ugye zeng, ugye zeng a szived?

(Nagyenyed.)

Áprily Lajos.

A CSILLAGIG ÉRŐ EMBEREK.

Nyirő József.

Az erdőben fát vágott egy legény. Nagy kedve volt, nótát vert a szája. Édes, szép szerelmi nótát. Hiszen olyan kevés kell a legényboldogsághoz. Lám az állat is végignyálja egymás szemét, ha szeret. Egyik virág a másikhoz dül, fák teteje összesugdos, a vak kő is társához ütődik és helyet ás mellette. Az elröppenő fecske szép lányok szeme közé néz és mindennek megvan a maga szerelmes szállása.

Messzi olyan csodálatosan szép volt a kék havasalji falu. A süveggel toldottfejű férfiak jó parolát adtak. A kontyosfedelű házakban volt ugyan baj számos, de sok jó napot is róttak a szomoru mellé. Lent a völgyben bárány farka vezeti a csecsemőt, míg ők csillagbanyuló hegyek tetején vállukkal tartják a tehénkét, hogy le ne zuhanjon, és térden csúsznak a felhők közé könnyörületből meghagyott gabonácskájukat aratni. Lábuknál szól a fű, fejüknél mosolyog a csillag. Így élnek a csillagig érő emberek.

A legény vágta a fát. A havasok fölött már gyülekeztek az álmok s a Hargita kékködös tetején ítélőszékébe leült az Isten. Lassan sas szállt a térdére. Néhány bolond virágkisasszony fölfelé csukta be színes napernyőjét. Öreg fák szerelmes levelet ejtenek közibök. A madár csendes falevélen pihen-

teli daltól fáradt nyelvét. A felmérhetetlen virágzás alatt megbuvik a sok kicsi élet. A föld és zengő levegő olyan csendbe enyészik, hogy egy rossz ember félmarkával megfojthatná haldokló harmóniáját.

A sok fény már rakódott az égre, mikor a földről is felszökkent egy imbolygó világosság, mintha az asztali lámpát szél ragadta volna fel. A legény felfigyelt. Előbb csak pilinkéztek, lassan megremegtek a falevelek, aztán piros fényben ragyogni kezdettek. Előbb kis fénynyilak suhantak át a fák között, majd világolni kezdett körülötte minden. Forró légáramok keltek útra és vörös lett az öreg fák szakállá. Előbb csak egyet dobbant a legény szíve és mikor levette, látta, hogy piros lett a fekete sapkája. Nem szólt, csak sápadt lett, mint a halál. Csendesen nyakába vetette tarisnyáját és megfordult.

— Tűz van! — riadt fel valahol a szó.

A harang sirt, a torony fejvesztett denevéreket szórt ki ablakán, az ebek rémülten szítták az út fehér porát. Az anyák sikoltva hordották a templomba gyermekeiket, ahol a pap — Isten kétségbeesett trónusa — hangosan és latinul imádkozott. Minden arc fakó lett, mint a halott Krisztus lábanyoma. A házak kormos tajtékot vernek, az emberekre hull a tűz, fülük sír, meztelen szívök veri a követ, ahogy orrabuknak a pusztulás hatalmai előtt.

A nagy, deli legény előregörbedt, mintha azt várná, hogy akár angyala, akár a sátán kapaszkodjék hátára. Aztán elrohant a veszedelem felé. Lábai verték a harmatot és durva ösvényt vontak a mezők áldásában.

A lángok egygé folytak. Az emberek arcukat

feketére váltják. Tizenkilenc század minden kinja fellángol. Egy kereszt recsegve hanyatlik le. Az ökör véres nyakán ezüst patakban olvad a lánc. Az elégett eb gerince vörös íjként felmered, mielőtt elpattanna. A kicsínyeire boritkozott madár égbetartott csőrrel hal meg. Az ezeresztendős hun emlékek, házak, csűrök ropogva égnek és mint aranyeső robban szét az otthon.

Hajrá! A világ fölött piros angyalok csókolóznak és véres bíbort vetnek az ég arcára.

Hajrá! Új világ hajnalodik. A hőségtől új Istenek szobra hasad ki a sziklából és az ember keserősége végigsír a világ felett. A titokzatos erő az udvaron feledett bölcsőt előbb a zúgó levegőbe emeli és ott égeti el. A legény elbűvölten megáll a magasságban.

— Beh szép lett a házunk!

Minden élet egyszerre kezdett sírni és felvetette szép fejét a halál.

— Koporsót ide!

*

A halálfővel szembenézett a legény. Felvetette fejszés kezét az örült dinom-dánomra.

— Ujjé! Vörös haja lett a szeretőmnek!

Több szót nem ejtett, lépést sem tett tovább, csak lassan eltorzult s mint álmából kelt Lucifer, kajánul széleset nyujtózott.

Akkor már színjeleket játszott a tűz. Mert minden másképpen ég: az élettelen dolgok, a lélegző teremtvények és az ember. Az égő ember is annyira változatos. Nehány könnyü fehér pillanattal lobban el a gyermek. A férfi-fő tüze fekete, a szép leányé szomoru, az anyatestekből hányt máglya meghatóan

sír. Másképpen borul tűzbe az imádság, másképpen a dal. A szerelem nem is fáj ilyenkor.

— Vörös haja lett a szeretőmnek! — sírt a legény.

Az infernális zaj lassan elcsendesült. Csillagvakító füstgomolyok légi útra keltek és ekkor úgy látszott, mintha nyersarannyá változott volna a falu. Tűz csepegett az eszterhéjről. A tetőkön nagy, vörös varju-károgoók még kinyultak és megbolondult virágok ugráltak ki az ablakokon. Az ág-bogos keleti pompa megegyeszer feltetszett, aztán korommá omlott.

A réműlettől borzolt állatok ismét lehunyták szemüket. A legény gondolkodott. Arca szigorú árnyéket kapott és fekete halántéket. Több ügyet az életére nem vetett. Sötét volt, mintha most szülte volna az éjfélet.

Egyszer mégis elmosolyodott. Hideg kézzel elővette a tarisnyából klánétáját. Mellette megkéselt emberek rohantak el. Azoknak odakiáltott:

— Tisztölöm Bokor Ágnist!

A klánéta szavára halk, fehér árnyak jelentek meg az erdőszélen, de azok is visszaröppentek.

Csak az ágon ülő bagoly szuszogott hangosabban, mikor lezuhant a legény a szikláról . . .

Háta mögött lassan kinyílt a halálvirág, a hold, és elúszott a fák tetején a legény felé, mintegy elnyúlt arany koporsó.

*

Másnap reggel kis bocskorkás pásztorgyermek állított be a paphoz:

— A havasból jövök — szepegte elfogultan — édesapám azt üzeni, hogy immár vegye fel a templomi gunyáját, mert hozzák Báró Istánt.

— Melyik Báró Istvánt, — retten meg a pap.

- Ki meghót.
- Hát meghalt?
- Abba helybe.
- Mikor te?
- Az este.
- Beteg volt?
- Nem a.
- Megöliék?
- Őt nem.
- Hirtelen hunyt el?
- Elég hertelen.

A falu már tudott a tragédiáról. Kis csoport gyűlt a pap udvarára. Jött az egyházi s a nagymellű kántor. A pap zordonan öltözött. Egy legény vállára vetette a gyászkeresztet, mint a kaszát s kis hegyes szivarral a szájában vezette a menetet.

A borzas deszka-koporsó mellett a zászlóguzsalyt vivő leányok vártak. Nagy inaszakadtan megindult a harangozás. A gyermekek hosszú fűszállal a füstölő-lóbálást utánozták. Az asszony-keservesek rákezdek a sírást. Az erdő zúg, zeng, harangvirágok inganak. A kakuk bolondul szólni kezd, mintha most szabadult volna ki valami avult órából. A hangyabolyok fölött kékfényű, savanyu köd dereng. A nyúl füle óvatosan kinő a fű közül. A magasból a székely-sas kékséget és nap-port szítál a félig pogány temetés pompájára, mely durva szekéren irombán elindul.

Viszik a vérével földhözragadt legényt. Útközben kábult bogarak ütődnek a koporsó falához.

Senki sem tudja mi történt, csak a föld. Ez a csodálatos föld, melyen húsz század végigviharzott,

népek és Istenek pusztultak el. Hierophantok bíbora rothadt el rajta, táltosok ereje hanyatlott rájuk. Galambvér és embervér hejh mennyit öntözte! Ma csak egy legény hullott le reája, miután megsemmisült az ő világa s nótáját elfújta kurta klánétáján.

A leégett falu fekete foltján helyezték el a koporsót. Hová is vinnék? Itt volt az ő háza, ide kell hazatérnie. A leégett bajszu férfiak döbbenve megálltak. Zilált, koldus, rongyos volt mindegyik. A kilátástalan, jövőtlen sors némasága befagyasztotta ajukat. Kitől mit várjanak? A korom csendesen hull reájuk.

— Nem lesz itt soha akkora tűz, hogy a világ idelásson, — véli az egyik.

— A világ, — kacag károgón a másik.

Pedig csak sejtik, hogy a világ a káprázatos erők és tömegek hatalmassága, amelyen a pénz bődül végig, ahol a madárnak is gép a szíve. Mit akarsz te akkor leégett falucska, szikláról zuhant gyermek, ki végső kétségbeesésben azt kérded: — Hát mi az ember? — és így feleled meg: — Az ember bűn, melyet Isten követett el maga ellen.

Ilyen gondolatok járnak, mikor az egyik üstökösfejű csillagembernek bizarr ötlete támadt. Felhánnya karjait és a szertartás áhítatában belekiált:

— Emberek! Még egy koporsót ide! Temessük el a falut! — A tömeg megbénult, a testek ropognak az izgalomtól.

— Eltemetni a falut? . . .

— Mindenkinek van halottja, — kiabált egy üszkös gerendáról a társuk. — Halott a házunk, minden szép jószágunk! Halott a reményünk! Koldusok, árvák, elhagyottak levénk! Halott a gyer-

mekjáták is s korom s szemfödője! Szívig égelt emberek vagyunk! Koporsót ide! . . .

*

Az új koporsót a másik mellé állították és megkezdődött a szokatlan temetés.

Mindenki hozott egy kis hamut otthona porából. Valaha ház volt, mosolygó, virágos. Kenyér volt, édes. Ruhácska, ékes. Ki tudná miféle hímes, tarka vagy szerelmes. Életük egy része, fáradságuk zsoldja, álmuknak szárnya, jövőjük záloga. Ez a kis korom volt a becsület, a tekintély, a szépség, a történelem, a világ célja, amelybe beleégett a dal, a tej, a nyelv, a kacagás, a minden.

Mikor a koporsóba dobta, minden szív érezte, minden száj elsírta. Az anyák gyermekük kacsójába adták a pusztulás fertőző szimbólumát, hogy ő dobja bele. A por, a hamu gyült, könnyük pergett. Már csak az hiányzott, hogy valaki e fekete kaoszt emberré formálja. Az apostol, ki megértve, hogy egy nép temetkezik, belemártott ujjal kérdőjelet tegyen az égre:

„Mi lesz már a világ!”

Végül csodálatos dolog történt. A halott legény koporsója magára maradt. Mindenki a sajátjára borult.

Igy pusztultak el a fűtől csillagig érő emberek.

Jött a pap s úgy, ahogy látta az egészet: port, hamut, koporsót, népet szépen megszentelte, aztán eltemette.

Ott lenn, valahol a földben még most is élnek, ha meg nem haltak . . .

(Kolozsvár.)

ESTE VAN.

Most lelkem: a nagy gond-madár
Már bú-fészkén elül.
Csillag-szitából fényt szital
Az ég szünetlenül.
Kinyílnak mind az estikék
S a hold-sarló fent esti-kék
Nagy égi-réten csillagot,
Csillag-sarjút kaszál.
A fák közt esti hírvivő:
A fénybogárka száll.

Fent éji dáridóra megy
Egy víg felleg-legény.
Friss csillag-bokrétát visel
Begyűrött süvegén.
Amott, egy forduló közön
Rábukkan s jójszakát köszön
Mosolygó képpel rá a hold:
A vén, irigy kaján;
Útján dúdolva bandukol
És tűnődik baján.

S én nem tudom, hogy : élni szép,
Vagy halni volna jó?
S várom : mikor jön értem el
A hold-arany hajó,
Ki égi kék tón, szép vizen
Csillag-futárral elviszen . . .
Csak tudnám bár, hogy : élni szebb,
Vagy halni volna jobb
S ne várnám többé, hogy kiköt,
Az éji csolnakot.

Szemem hallgatja csillagok
Halk, surranó nesztét.
Orcámon érzem hitvesem
Cirogató kezét . . .
Szívével kérdez : mit keressz ?
Szívem felel rá : csak szeress . . .
S kezdődik csendben suttogó,
Mosolygós csók-beszéd . . .
(Be szép az este, Istenem,
S az élet is be szép !)

(Lugos.)

Szombati Szabó István.

RÉGI JÓ IDŐKBŐL.

Dózsa Endre.

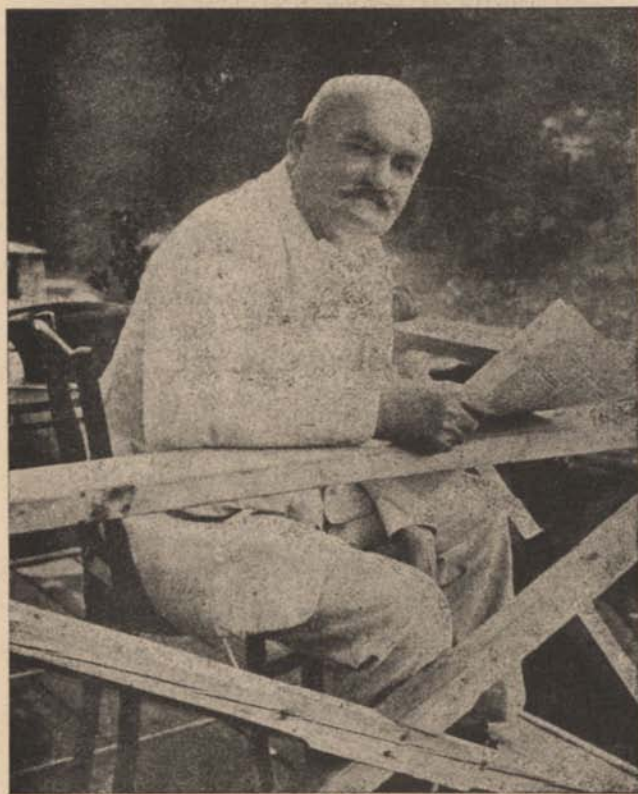
Ha valami az erdélyi magyarsághoz méltó ünneplés volt, úgy bizonyos az volt a *Szabolcska Mihály* negyvenévi költői munkásságának ünneplése.

Képviseltették magukat az összes irodalmi társaságok, a Magyar Párt, de lélekben ott volt az egész erdélyi magyar társadalom. Úgy kellett ennek lennie, mert mindenütt, ahol csak magyar szó hallszik, meg kellett, hogy dobbanjon a magyarság szíve: negyven éven át magyar szívvel írni nemcsak magyar szíveknek, de minden érző szívnek egyaránt, — kivételes tehetségnek örök égő fénye.

Ennek az ő örök égő fényének egy csilláma vezet engem vissza pillanatra a régi jó időkre, amikor még mindaketten fiatalok voltunk.

Jó harminc éve annak, hogy Marostordamegyében eladtam dirib-darab birtokocskáimat s Kolozsmegyében Nagyidán valamivel nagyobb darabban tagosítottam össze. Akkor választottak meg tekei főszolgabirónak. Így Szászrégen lett a legközelebbi városunk. Bevásárolni oda járogattam. Azon vidék magyarságának vezető embere a ref. egyházmegye főgondnoka: Dr. Gidófalvi István volt. Az ő uri házába gyűlt össze a környék magyarságának színe-java. Gidófalvi nekem még Budapestről jogász pajtásom volt. Egy alkalommal olyankor találtam meglátogatni,

mikor egyházmegyei közgyűlés után az összes papságot és világi képviselőket ebédre hívta meg. Engem

Szabolcska Mihály.

is ott tartott, habár én más egyházmegyébe tartoztam s így ezen egyházmegye tagjait még nem ismertem.

Asztalhoz telepedtünk. A szomszédom fekete kun koponyájú, erőteljes fiatal pap volt: Szabolcska

Mihály. Az általános bemutatkozásnál szokás szerint elmosódtak a nevek s így én nem tudtam egyebet szomszédomról, minthogy egyike a vidéki református papoknak. Ő még ennyit sem tudott rólam. Én már akkor Szabolcskának igen sok költeményét ismertem, lelkesültem is értük.

Folyt az enyeltés, tréfálkozás egymásután ki-robbanó szellemes tósztok alakjában. Hiszen a kálvinista papok többnyire jó szónokok. De folytak a többé-kevésbé éles megjegyzések is.

— Mi a kislelkesi magyarok mindig az igaz utat járjuk — dörgött a lelkes pap.

— Amelyiken a tancsi gróf fáját lopogatjátok — jegyezte meg a beresztelki.

Egy mezővárosi öreg pap a püspöknek magatartásával nem volt megelégedve. Már a borközi vad tósztok rendén háborgott keményen.

— Hiszen ő is csak úgy Isten szolgája, népünk papja, mint mi valamennyien ; pap ő is és nem Messiás, — dörmögött az öreg — együtt tanultunk Nagyenyeden, egy a tudományunk, ő is csak egy mi közülünk.

— Együtt tanulták a természetrajzból azt is, hogy : az oroszán is csak macska, csak egy kicsit nagyobbacska — jegyezte meg egy fiatal, magas, napbarnította pap általános derűtség között.

Az a fiatal pap még ráduplázott az egyenlőséggel egyenetlenkedő öreg kálvinistára azzal, hogy a bonchidai öreg pap is egykor Bánffy gubernátort intette le, egyenesen az Úristen szavával. Úgy volt az eset, hogy egy szép pünkösdi ünnepen a gubernátor családotul ott volt a templomban. Dörgött a nagytiszteletű úr a világ romlottságáról s a fiatalság ledérségéről.

— Még itt is e szent helyen, a Thorockai fiu reá mosolyog a gubernátor uram hajadon leányára, — zúgott az öreg úr — pedig annak semmi értelme nincs.

— Azt én is mondom — szólt a gubernátor.

— Csitt! . . . itt az Úristen beszél — és a gubernátor . . . elhallgatott.

Igy folyt az évelődés, mindig szélesebb mederben, mindegyre magasra felcsapó hullámverésekkel.

Az én szomszédom vidám arccal, csillogó szemekkel kísérte a zajos tréfálkozást, de közbe-közbe mindaketten mélyen merültünk el a költészet örök szépségeinek taglalásába.

Bámulva láttam, hogy ennek a vidéki református papnak milyen széleskörű alapos ismerete van nemcsak a magyar, hanem a világirodalomról is. Hugo Victorból, Berangerből, Lord Byronból, Goetheből, Schillerből, Heineből épen úgy idézett, mint a magyar remekírókból. Nekem magannak is akkor még élénk emlékező tehetségem és az idézésekben nagy készségem volt. Idéztem Puskin Anyegin-jének bájos egyszerűségét, idéztem Szabolcska költeményeiből is. Csak mosolygott az ő bámulóján, aki őt nem ismeri. Még a nyomdafesték szinte friss volt azon a versén, amit ott Régen mellett, a görgénysóaknai fürdő felett írt, amint lelkére az estéli harangszava reáborult. Én akkor délelőtt olvastam egy vasárnapi lapból a vendéglőben, rögtön belém ragadt:

*Óh hisz' e faágok,
Madarak, virágok
Úgyis tudják, hogy
Jó az Isten . . .*

*Imádság fakasztó
Esteli harangszó
— Én Uram-teremtőm, —
Minek itten?!*

Lent meg, a hegyaljban: — Imádság fakasztó
— Ahol a harang van, — Esteli harangszó
Fürdőző múltató — Én Uram-teremtőm
Embertömeg . . . Hát ott minek ?!

Ezt is idéztem, mint kimondhatatlan báját az egyszerű érzésnek és az egyszerű szavaknak.

Asztalbontás után rohantam a házigazdához, de Szabolcska megelőzött, éppen akkor távozott tőle.

— Ki az a pap, — kérdeztem Gidófalvit — aki mellettem ült? Gyönyörű kun koponya kívül-belül.

— Hát az bizony Szabolcska Mihály, de ő is éppen most kérdezte, hogy te ki vagy? Megmondtam, hogy a költő publicista Dózsa Dani fia vagy, magad is üres óráidban publicista és regényíró (már amilyen), különben pedig főszolgabíró itt a szomszéd tekei járásban. Szabolcska valami olyasmit mondott, hogy eddig csak a négy orosz trapperjét láttam az ablakodból, mikor ide hajtatott. Úgy néztem, hogy valami falusi zsenri, aki többet foglalkozik a négy lovával, mint a fejével. Aligha nem tévedtem.

Igy adta le Gidófalvi. Én rohantam Szabolcska után.

— Bocsáss meg, — szólottam — hogy az ebédnél nem tudtam, ki vagy, habár nagyon is tudtam s bizonyosan dédunokáim is fogják tudni, hogy nekünk magyaroknak mi vagy!

Harminc évet meghaladó idő távlatából csendül lelkemben újra vissza:

Imádság fakasztó esteli harangszó.

Igen, ez a Szabolcska költészete. Visszahangzik minden érző szívben, mintha valami átöröklött, de időnkint elfelejtett és újra teljes pompában előtörő

emlékezet volna. A magyar szivben a régi sirva vígadás, a nemzeti önérzet, a faji, az anyaföld melegtől átítatott nemes érzések hűséges magyar zománcal ékített foglalatja. Mintha lelkünkben szakadt volna ki, mintha lelkünknek nemzedékeken át szálldogáló bárányfellegei volnának, melyeken itt is, ott is áttör a napsugár, mintha bármelyikünk meg tudná írni, olyan természetes a hangja. Mintha minden költeménye egy-egy népdal volna, úgy amint az mesterkéletlenül talán az anyaföldből vagy a napsugártól átaranyozott magyar légkörből tör elő.

Hanem erről az imádság fakasztó esteli harangszóról, a Szabolcska költészetéről, sem a magyarság magányos erdejében, sem a világirodalom zsidongó embertömegében nem vetődhetik fel a költő pesszimizmusa, hogy „minek itten és hát ott minek?” Kell nekünk, hogy mint tükörben lássuk önmagunkat, a magyar lélek szeretetteljes mélységét és a magyar szellem verőfényes magasságát — és kell, különösen megváltozott világhelyzetünkben, hogy a sorsközöségben levő testvérnépek ebből a tükörből ítéljenek meg minket.

Az Isten, hívséges szolgáját így küldte el egyként a magyarság hívséges szolgájául. Szóljon még sokáig ajkán az „imádság fakasztó esteli harangszó”. Kétség ne essék pillanatra se lelkére afelől, hogy a házi tűzhely melegénél, a megszentelt magánosság óráiban vagy zsidongva zajongó embertömeg közt, ahol és amíg magyar szívek vernek, addig van miért és van minek „felhangolja olykor a lant idegeit”.

(Kolozsvár.)

VALLOMÁS.

Fiatal életem virága
érted nyílott és neked sarjadt,
én népem, áldott, szép magyarság!
Mert végtelen a te hatalmad.

Érted szólalt csak meg a számon
a szó, érted, neked, miattad,
első tettemben már ott voltál,
friss lendületét te, te adtad.

Neked köszönöm, ami lettem,
szívem hevét, a dalt, a lelkem,
életem lombba borulását,
a bánataim, a szerelmem.

Ostorcsapását ezer kinnak
büszkén, némán érted viseltem,
hitet adtál, hitet a szóba,
amit harsogva zeng a nyelvem.

S ha lehull sorsom koronája,
a dal elhervad, szív elernyed,
a porban, milliónyi őszám
porában is csak megölellek.

(Kolozsvár.)

Walter Gyula.

MEJJESZTÉS.

Pálfiyné Gulácsy Irén.

Régi igazság már, hogy semmi se állandó a nap alatt. És nagy tévedés volna azt hinni, hogy eme szigorú törvény alúl épp a földek tennének kivéltelt. Azok ugyan látszólag mozdulatlanul terülnek el egydarabban, de ez csak afféle külszín, arra jó, hogy csalódásba ejtse a járatlanokat. Mert a földecskék bizony csúszkálni szoktak. Főleg arra kifelé, a Feketeszéli kapitányság táján, lévén ott olyan kiváltképp zsiros a természetjük, hogy ahoz fogható másfelé talán nem is akad.

A föld vándorlása úgy szokott előállani, hogy a közös düllőre szolgáló „porcellák” legelsőbbike oldalal az országútra esik. Az országút azonban köves és mellette árok tartózkodván, errefelé tehát a világ be van deszkázva és nincs baj. Mivel az árok onnét elszaladni semmiképp se fog, sem a kövek el nem takarodnak az útból. (Jól bevérte azokat a tallián banda, amelyik csinálta.) Ellenben a szomszéd porcella felé már se kő, se árok. Csontos Gera Máté szomszéd (a bolond) tavaly még a barackfáját is kitessékelte a mesgyéről, az árnyékra való nézvést. Így tehát ezirányban szabad játéka vagyon a földnek. Mely végből Turu Bálint szélsőgazda gondol egyet, ősszel, mikor egyforma tarló az egész világ,

Csontos Gera szomszéd földje mellett közlekedvén az ekével, csak odacsíp a nyergesnek :

— Beljebb, héjj !

Hát: beljebb. Köztudatulag ott már Csontos Gera porcellája tartózkodik, de épp ez az öröm benne ! Mert két-három ekenyom is nagy szó abból és kiváltképpen gyönyörű állapot, ha már ezután Turu Bálint kiscsaládjai számára nevel majd kalászt. Városi pörös könyvekben e műveletet „elbirtoklásnak“ szokták hívni, amúgy kifelé pedig semminek se hívják, mivel nem olyan dolog a „ragasztás“, hogy beszélni kelljen róla.

No, egyebekben a földragasztásnak is vannak törvényei, ha mindjárt az oskolában nem is tanítják őket. Például igen gügye embernek volna mondható, aki a ragasztást sarkon akarná kezdeni. A lovacsákak mindég a tábla közepén szaladnak meg. (Az Isten akárhova tegye őket !) Eme futkározás eredményeképp Turu Bálint szélsőgazda földje elkezd hasat eresztetni. Nekigömbölyödik. Addig-addig hízik, gömbölyödik aztán, míg Csontos Gera szomszéd egy szép reggelen csak megáll a düllő mentén, kiemeli szájából a makrapipát s aztmondja nagy fejcsóválva :

— Nétek mán a . . . !

Ennél több szót nem is szól. De mire volna patáliát verni, úgy-e ? A húzakodás mérnökkel jár, a mérnök fizetéssel. Évégből tehát áll a barátság Csontos Gera részéről s ez Turu Bálint által hasonlóval viszonztatik.

Csak majd — tavaszra kelvén az idő — Csontos Gera úgy nézi, hogy elsőnek szántson. És hogy, hogy nem: Barát József túlnansó szomszéd földje „megmejjesztődik“ ez alkalommal. Az ám, a her-

kentyűjt! . . . No, de nem csupán egy szomszédja van az embernek s amúgy föllebb Kisfuru Gergely földje se lévén kutya, tehát könnyü a segítség nagyon. Az olyan könnyü, hogy a gyerekjáték se könnyebb. Lám, Cirok Ábris, Talpai Lajos, Gerencsér Mihál a maguk idejében mind rájönnek, nagyobb fejtörés nélkül, mint az öreg apjuk is rájött alkalomadtán. Hát így mozognak a földceskék oda-vissza, jó békességben.

A baj ott kezdődik, mikor Kajátó Balog Mönyhétre kerül a terjesztés sora. Ókelme jött-ment a düllőben (tavaly mórिंगolta a porcellát) s azonfölül is köztudatulag „vasvillával verték ki már az anyja alúl.” Sűrübélü ember, hozzá ballábbal kelt ma. E végből, neszelvén a földje kárára történt terjesztést, nagyot vág a ló farára s ahelyt, hogy szokás szerint igazodnék maga is az ügyyel Bózsó Vince túlnansó szomszéd irányában: inkább kifordítja az ekét a földből és megáll. Megdörgöli az orrát, így szól igen barátságatlanul!

— Nini . . . !?

Nekiindul ezzel visszafelé a barázdán. A fardüllőnél megfordul s elébb csak állva, majd guggolva szemrevételezi a helyzetet. Hát, elmond itt a barázda görbe állapota mindent! S hogy szótlán ne maradjon, magarészéről Mönyhért is leadja a véleményyt, hogy:

— Ejnye . . . !

Lelépi a földjét a jobb alsó szögletből, aztán a balikból is. A lépéssel nem volna baj, annak kivan a száma, fölösen. Ellenben ez nem segít mégse, mivel a föld, az csakugyan kevesebb, mint dukál. Emé tapasztalatra Kajátó Balog aztmondja, hogy:

— A ffekily . . . !

Most már mérges a hangja. Nincs itt egyéb hátra, le kell lépni átlósan is a porcellát. Ez okos cselekedet, mert Mönyhért ábrázatja hirtelen földről s ezúttal így beszél:

— Ühümm . . . ?!

No. Hát persze, hogy persze! Ládde ni . . . ! Cudar a világ nagyon s némely embernek nem törik le a keze szára, a máséhoz nyúlni! Épp a töprenkedések közepett lévén Mönyhért, érkezik kifelé a boronával Mihál. (Ama bizonyos!)

— Adjisten!

Mönyhért köszönés helyén kiköp.

— Mán mire anna, mikor anélkül is vösznek!
— Így zordonan. Gerencsér fölkapja a fejét a szóra és bár tudja nagyon, hogy mire megy, mégis úgy tesz, mintha semmit se tudna.

— Mi az úgye . . . ? — Kéri.

Mönyhért odapöcöget ákációzusan a pipa szárával a barázdára.

— Mögmejjesztötte kend!

— Én? Mán hogy mejjesztöttem volna?!

S ezt a kérdést teljes joggal adhatja föl Mihál, mivel ő csakugyan nem mejjesztett, inkább ragasztott. (Ellenben őt mejjesztette Talpai Lajos.)

Dehát, nincs itt helye a szólamoknak egyelőre! Jobb, ha bizonyosság szempontjából lelépi a maga földjét kiki s ezért mindkét gazda elkezdi most kerülgetni a porcelláját. A lovacsák ennek igen örülnek, mert nem hajkurássza őket senki, elvannak békében a tábla közepén. Mönyhértéi az ekével, Miháléi a boronával. Köztük nincsen különbözet, míg lám, az ésszel élő ember a maga tudományát arra használja, hogy ártson vele a felebarátjának. A két

gazda minden fordulónál tud valamit, hogy azt mondja odafölül Mönyhért:

— Vakon dicsirje kend a másnapot, ha még ezt se látja!

Mire Mihál viszont:

— A madarak vájják ki a szömit az olyannak, aki ott is lát, ahun sömme sincsen!

No, kiborul a mák a kettőnél hamar, összejönnek azok. Kiki a magáét hajtja, amitől megszakad a földi igazság egész. Így állván a dolgok, azt mondja Mihál végül:

— Mán látom, hogy tengelyt akar kend akasztani! Azt ha úgy tarti kedve, én nem bánom tudja! Gyűjlik, aki érti!

Itt lenne most az, hogy majd jön a mérnök. Továbbá a lánc, a trombita, meg a zászlók. Mert rendes indzsellér ezek nélkül nem jár az igazság szolgálatában. Az igazság ugyanis úgy áll elő, hogy a láncot húzzák, a trombitát fújják, a zászlókat pedig lobogtatják. S mikor mindezekből az öreg mérnök, (aki eddig volt használatos Feketeszélen) rájön a való igazságra, azt nem böki ki mindjárt, hanem így tudakozódik a bal szomszédától:

— Hol mondja kend a határt?

— Itt — eszplikálja az illető és keményen odaveri a csizmáját. Erre a másik szomszédot érdekl meg a mérnök:

— Hát kend, hogy vélekedik?

Óvatosság szempontjából kétakkorát szokás ilyenkor lépni, csak visszafelé. Az indzsellér aztán fölteszi az ókulát, nézdelődik s utóbb így adja:

— Fenét! Se itt nincs a határ, se amott, hanem ihol e!

Letoppant a vitás földnek de épp a kellős közepére, ott kitüzi a lobogót és megfuvatja a trombitát. Mire a nép föleszmélne, már ki van karózva a mesgye és a düllő farában is leng az igazság zászlaja — s ezután valóságosan nincs mit beszélni többé.

Ám Mönyhért alighanem változást akar tenni ezen szokott szép régi rendben, mivel a kebelére ül s ekkép veti az ígét Mihálnak búcsuzóban :

— Törvény kezére adom én kendet!

Hát pör lesz az ilyen beszédből, akárki meglássa ; ami pedig öreg hiba, mert hasonló esetekben az igazság a fiskálissal kezdődvén, hogy az hol végződik, csak az Úristen tudhatja. Mérnök ugyan mindenképp kell, bár ezúttal egymagában nem érvényes. Az csupán úgy lesz valami, ha előbb az ügyvéd foglalót sarcol és megírja a dolgot, amit úgy hívnak, hogy : „kiszállás.“ Ebben egy bíró is foglaltatik. Persze, amolyan városi fajta, mint az egész gyülekezet, ellenben legnagyobb baj mégis, hogy magaszörű indzsellért kerített a törvény. Látvást se célszerű. Igen fiatal s hegyébe bőrbajszú. Sovány rettentően, pedig az ilyen a szegénység zsírján szeret fölhízni. A lábán strimflit visel, holott csizma dukál a tarlóra!

De mindennél szembetünőbb hiba, hogy nem a földet vizsgálja ez, inkább egy papirozt tapasztal és Kárász András öregbírónak váltig arra bökdös, mondván, hogy ott egy kőnek kell lennie, csak nincs. Hát hol az a kő, azt neki rögtön mindjárt adják elő, mert az kataszteri kő és az neki kell.

Kárász András felfortyan sértődve :

— Ha kanflaszter : kanflaszter ! Én ugyan mög nem öttem !

Visszapattog erre a városi gethes, hogy:

— Kend a bíró, kend felel érte!

— Felel ám a lidérc, — gondolja, ám nem mondja András, mert mire az ilyennel huzakodni! Lenyeli hát a kanflaszteri méltatlanságot s jólélekkel ajánlja a városi legénynek:

— Nézze csak . . .! Odavélők, hogy a flaszte-rozás a tallián dolga, maga mög inkább a földet ügyelje!

— Bezony — bólint rá Pálinkás Ferentz eskütt — a digónak is élni köll tudja!

De a strimflis nem hajt az okos szóra, el van bízakodva nagyon. Előszed egy vaspántlikát, meg valami kis fekete katulyát, aztán — se zászló, se trombita — csak félretolja a pusztai társadalmat s megy a maga kölk-es után, kifelé a köves útra. Onnét cikkázik ide s tova. Hol Kisfuru Gergely, hol Cirok Ábris, hol meg Talpai Lajos porcellájában törrik a nyaka, pedig ezek nem is pöröltek! Addig-addig, hogy a közönség le akarjá zargatni a földről katulyástól, mindenestől.

— Mit gázoli a másét?

Azonban a városi bíró igen tartja a pártját.

— Nyughassanak kentek — mondja.

— Pedig baj lösz ebbül uram — így Pálinkás Ferentz s ezúttal már Kajátó Balog Mönyhért ábrázatán is borús színezet mutatkozik. Nem szól ugyan semmit, csak annyit mond, hogy: „Nono“, de a baj az megtörténik azért.

Estére kelvén az idő és hogy a strimflis az ide s tova futkorázásba beleunt volna, csak odaállit a városi urak elejbe. Hogy kivan az igazság, azt mondja. Ott lakozik az a karók közt, megnézhető.

Nem Gerencsér Mihál szántott el, inkább tőle birtokol egy darabot Kajátó Balog Mönyhért. Ellenben a főbűnös mégis Bózsó Vince.

Fölzúdul erre a nép rettentően. Még ilyet! Bózsó Vince! Aki nem is perelt! S aki amúgy a nazarénusok jámbor felekezetéhez tartozván, a légyre se tenne kezét!

Menyhért ugyan nem érti má a dolgot a maga egészében, de a keze már megindul a somfabot szárán. Ám mielőtt a maga véleményét ilyképpen kifejezhetné, aztmondja Kárász András öregbíró súllyal:

— Mögbizonyosítom, hogy Bózsó Vince nem lopó.

Hát ez nagy szó. Csakhogy a városi fajta is tart a magáéra. Rajtamegy a strimflis Kárász Andrásan és hogy már az ősök csontja se nyughasson békén, odahegyel:

— Akkor az apja, vagy a nagyapja volt!

Tanusítja a papir. Abban rejtőzik a szent igazság, mely szerint fölfelé s lefelé pogányul összekeveredett itt az egész társaság. Nincs a düllön egy határ se helyén. Minek okából a jog érdekében Kajátó Balog Mönyhért elmarasztalódik a pör sarcában s aztán mehet kiki amerre a szeme lát, a kiszállás így befejeződván.

No, ez ellen nincs mit beszélni többé, bár igen kéztől esnének a fufangos városi urak, azonban: eb ura fakó! Minek kezdett velük Mönyhért! Ám lássa ő maga. Csak elszéled hát lassan az érdekeltség, csupán Gerencsér András marad vissza a tett helyén a két pörösködővel. Kajátó Balog Mönyhért épp egy maszlagos nadragulyát akólbólint ki a földje széléből és nagybánatosan aztmondja neki:

— . . . hogy az a kénküves ménkü váгна belétök . . !

Gerencsér András kezét tesz ehelyt az elbűslakodott ember vállára, így szólván keresztyéni jóindulattal:

— Hát köllött ez kendnek ?

Azt feleli erre Kajátó Balog Mönyhért igaz meggyőződéssel:

— Hát nem köllött.

Bólogat hozzá kárvallottan, hogy ez így van most már. András lassan ki-kiveri a pipát és legyint:

— Nono . . ! Majd az öreg földkóstoló helyretrombitálja . . !

Mönyhért a gázt az útközépre veli s azt motyogja csöndben, hogy csakugyan, csakugyan . . . Alighanem így valahogy lesz az . . . S hazafelé cankolván a mezőségekről, igen eltűnődik a dolgok célszerű voltán.

(Nagyvárad.)

ŐRHELY POMPÉJIBAN.

Ömlött a láva izzva, sisteregve,
Sötét biborba öltözött az ég.
Tűz permetélt öregre, kis gyerekre,
Gőzlött a város, mint forró fazék.
A tenger háborogva hánykolódott
— Reá méltán várt háborogni juss —
Misenum hegyfokánál bizton, öldött
Horgonnyal ringott, s bámult Plinius.

Cikázó villám sújtott át az égen,
Visszhangját nyögte nyugat és kelet,
Csak ösztön élt már a tömeg szívében:
Csak futni, futni, merre még lehet!
Nincs kötelesség, nem bűg harsonája,
Halálos rémület ma itt az úr,
De áll a poszton Róma katonája
Merev-keményen, mozdulatlanul.

Ömlött a láva vége-fogyhatatlan,
Már a kapuknál hömpölyögve folyt,
Bögött a kráter, gyilkos szörnyü katlan
S túlharsogott rekedt hörgést, sikolyt.
Már forró lávagyűrüt ér bokája,
S szemébe kormos pernye hamva hull,
De áll a poszton Róma katonája
Merev-keményen, mozdulatlanul.

Torz végzetté meredt az égi plánum,
Vak dűh borult az istenekre fent,
Súlyedt lassan Pompéji s Herkulánum,
Hamúba ölni holtat, elevent.
Gyász vigyorgott ez alvilági tájra,
A láva már alig övön alul,
De áll a poszton Róma katonája
Merev-keményen, mozdulatlanul.

Virágzó pompa, dal, szerelmek, élet
Örök álmra tűz-tengerbe dőlt,
S hogy végigvert keblén a végítélet,
Gyötrelmiben sírt, jajgatott a föld.
Dörg a Vezuv, pokolt okádvá szája,
A láva mellig, fényes pajzs lehull,
De áll a poszton Róma katonája
Merev-keményen, mozdulatlanul.

Sötét pokol koporsójába roskad
Ezer szépségű két város, szegény . . .
A lángnyalábok még harag-pirossak
Dühét kibontó vén Vezuv hegyén.
Itt Plinius remeg, s riadva várja,
Míg elemek vad orgiája dúl,
Ott . . . ? Áll a poszton Róma katonája
Hülő lávában, mozdulatlanul . . .

(Kolozsvár.)

P. Jánossy Béla.

A LEGRÉGIBB ERDÉLYI MAGYAR HÍMESOSZLOPOK.

Kelemen Lajos.

A régi erdélyi udvarházakat sűrűn ékesítették festett és faragott díszítések. E díszeket főleg a karfás följárók, az orsófás vagy a faragványos deszka tornácok és a cifra gombozások szolgáltatták, melyeknek készítésében az ács, kerekes, faragómolnár és az esztergályos versenyeztek egymással.

De korunkra mindebből kevés maradt.

Sokat megemésztett a faépítés két nagy ellensége: a tűz és a korhadás. Sokat elpusztítottak a változott igények. Most azt a keveset, ami megmaradt, kétszeres sürgős kötelességünk ismerni és megmenteni. Ezért mutatjuk be művészi rajzokban az erdélyi hímesoszlop- faragás reánk maradt legrégibb és legszebb emlékeit, a Szolnok-Doboka megyei *szentbenedeki gróf Kornis-kastélyból*.

Két és félszázadja állanak mai helyükön. Nyolc emberöltő alatt írók, művészek és tudósok egész sora járt el mellettük anélkül, hogy megemléítették vagy bár észrevették volna. Eddig mindössze az *Élet* első évfolyama közölt fényképfelvételt, s Szolnok-Doboka vármegye monográfiája egyetlen sorban tett említést róluk. Szinte szégyen, hogy ilyen értékeket most kell fölfedezni. És e sorok írója is úgy van velük, mint a szegény fiatal

ember a ragyogó szépségű leánnyal, kit vélelten ismeretség révén ő vezet be a bálterembe. A lelke tele van rajongással érte, de mindennél számot vetve, tudja, hogy csupán a bevezetés szerencséje az, amit a sors ebből a szépségből neki szánhatott.

* * *

Déstől félórányira, a Kiszamos egyik jobbparti hegylépcsőjén, hatalmas százados fák között három

A szentbenedeki gr. Kornis-kastély látképe.

különböző kora Kornis-kastélyt találunk. Ezek közül a legrégebbi, a XVI. században épült u. n. öreg vagy ó-kastély örzi e ritka becsű magyar faragványkincseket: az emeletre vezető esztergályozott lépcsőkar nyugtatóinál alkalmazott gerendatartót és díszoszlopokat. Anyaguk tölgyfa s mindeniket egy darabból faragták. A sugár, kecses gerendatartó egyszerű s csupán teher tartásra készült. Emezek azonban, mint szerkezetük

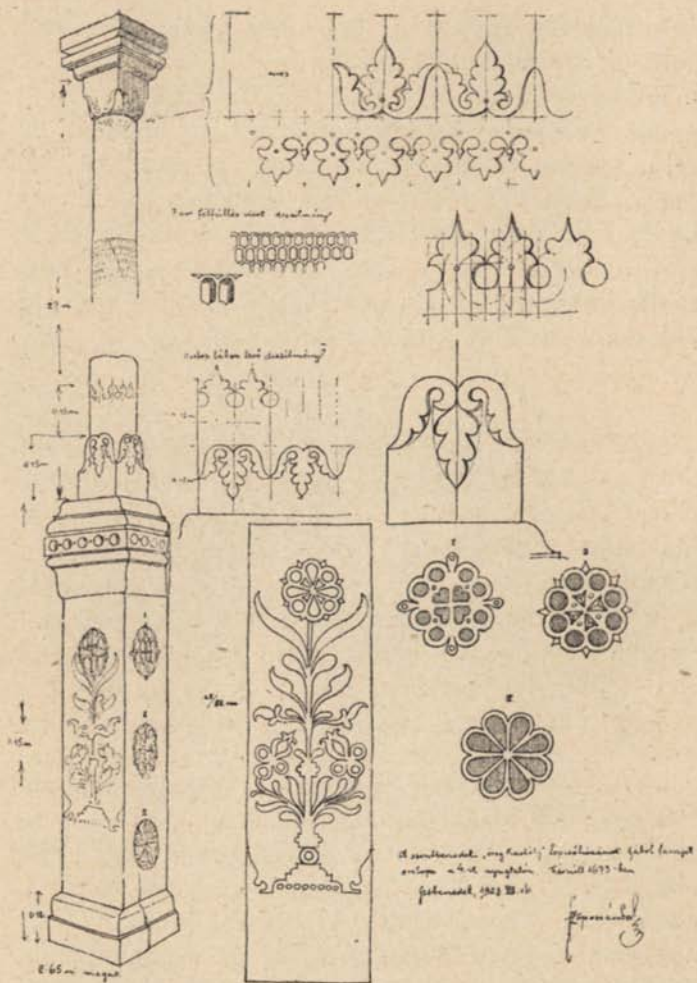
és díszítésük kifejezi, a lépcsőház ékességére szolgáló díszoszlopok. Körülbelül egyenlő méretűek (2.65 m.) Csak az ötödik nyugtató pazar szépségű oszlopa nyúlik némileg magasabbra (2.85), hogy mintegy ezzel is jelezze különleges hivatását: a készítettő tulajdonos címerét és a faragómester nevét ez örökíti meg. Ez és a hatodik nyugtató oszlopa fedélszerű befejezésével oly érdekes és eredeti látványt nyújt, hogy szinte önkéntelenül Priscos rhetornak Attila király falpalotáiról nyújtott leírására gondolunk.

A szentbenedeki ó-kastély.

Az oszlopszékek mindeniknél majdnem pontosan egyenlők, csak párkányozásuk és díszítésük tér el. A szerkezetben ezek az egyöntetűséget képviselik, míg a törzs és a fejek az oszlopsüveggel együtt az eltéréseket hangsúlyozzák. Hatásra a harmadik és a negyedik nyugtató oszlopát sudarnak, az ötödiket nagyobb magassága mellett is tömöttebbnek érezzük, míg a hatodik csonkakúpra helyezkedő széles ernyős kiképzésével a tömzsi és könnyed bizarr, de művészi keverékének mutatkozik.

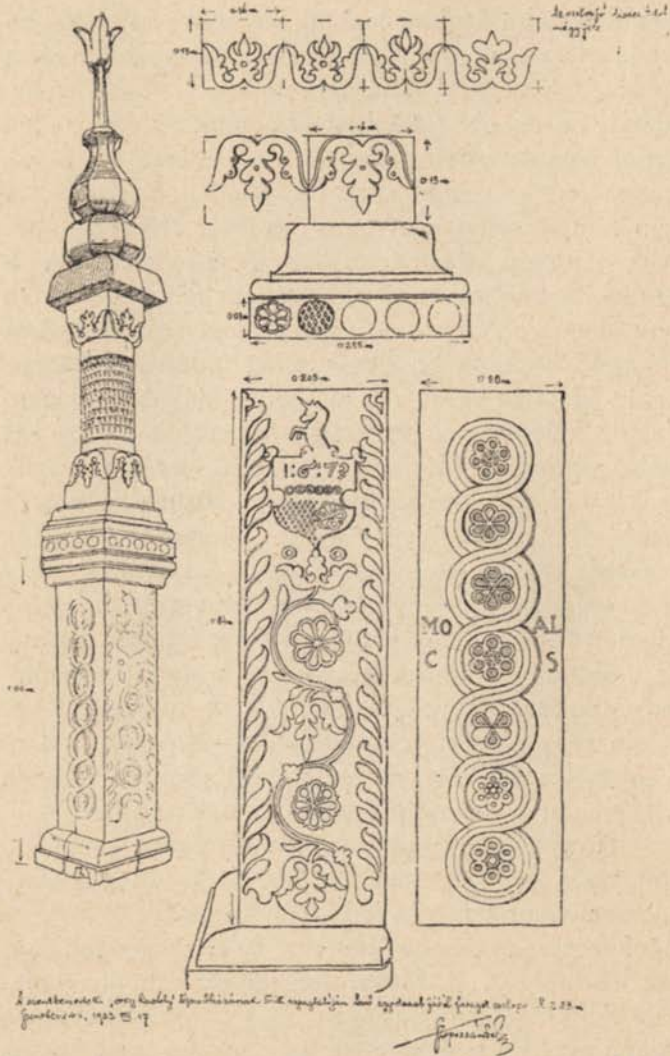
Különben mindenik oszloptalpnak az oszlop-

A szentbenedeki „őreg kastély” lépcsőházának hímesoszlopa a 4-ik nyuglatón.

székről kezdődő alakításában, valamint az utolsó kivételével az oszlopfaj kiképzésében határozottan érzik valami a középkori építészet román stílusának szelleméből. Ez ép oly tagadhatatlan, mint az, hogy a két utolsó oszlop fedélsüvege első pillantásra a barok hagymafedélre emlékeztet. De azért e díszoszlopok nem román vagy épen barok művek. Hiányzik belőlük a román ízlésű oszlopok zömök tömörsége, ellenben ott találjuk az oszlopszéket, mely a románnak nem eleme. A baroktól pedig, melynek különben uralkodó korában készültek, a két fedélsüveg közep-tagján kívül az egész mű minden vonásában idegen. Valami keleties pogányosság néz le róluk, főleg a két utolsó oszlopról. Monolitos jellegük és elhelyezésük azokat a ceyloni dagopokat juttatja eszünkbe, melyek ereklyeőrző szent helyek néma faragott fa-díszörei. Törzsük, fedél-ereszük és süvegük a pagodák oszloppaira és fedeleire emlékeztetnek s Turkesztán homokba temetett favárosainak emlékeit idézik előnkbe. De míg az utóbbiak csontvázként nyújtják porló tagjaikat homok-sírjukból az ég felé, addig a mi oszlopaink ma is tele vannak a művészet reáarakott virágaival s nem a pusztulás irtózatával töltenek el, hanem minden darabjukon a szépségek új örömeit kínálják.

Hozzájuk hasonló rokon emlékeket is csak itthon, vagy közelben kereshetünk. Ezeket meg is találjuk a magyar temetők fejfáiban, kopjafáiban s egyes vidékek faragott kapufélfáiban. A törzsökös magyarság lakóhelyein: a Mátra vidékétől Baranyaig, a Magyar Alföldön, Kalotaszegen és a Székelyföld nagyrésznél szélteben megvoltak és részben megvannak azok a formák, melyek igazolják, hogy egy sajátos néplélek messziről hozott, ősi, évezredig átörökített,

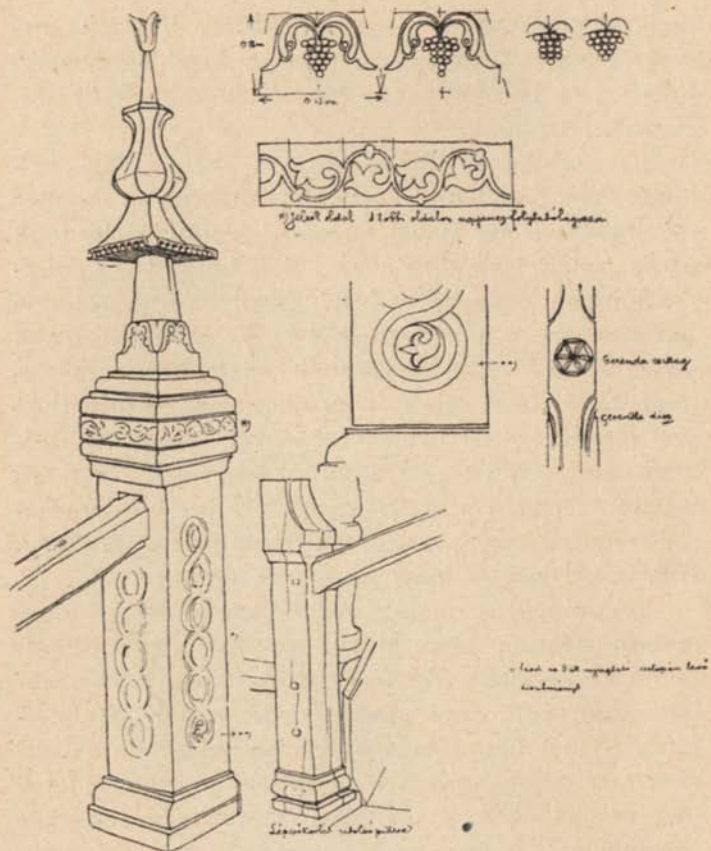
Himesoszlop a szentbenedeki „öreg kastély” lépcsőházának 5-ik nyugtatóján.

úgyszólván ösztönös megnyilvánulásai. Virágok, melyekről ma már senki sem tudja pontosan, hogy magukat ki és honnan hozta ide, de itt vannak, itt virágoznak közöttünk.

A szentbenedeki díszoszlopok közül is főleg ketőnek éppen az ad óriási jelentőséget, hogy a magyar népművészet ma is élő forma- és ízléskincstárának eddig ismert legrégebbi hiteles évszámos és névjelzős hímesen faragott faemlékei. Emellett éppen oly nagybecsűek abból a nézőpontból is, hogy belőlük a régi udvarházaink csak leírásokból sejtett díszzeit megismerhetjük. Kétségtelen, hogy nem minden udvarház volt felszerelve ily díszes följárával, de az is bizonyos, hogy erről következtetnünk lehet — vidék, mód, család és egyén szerint — másokra is. A fafaragásnál természetesen a népiesség annál jobban érvényesült, minél kisebb helyi mester dolgozott.

Az ötödik nyugtató pazarul díszített oszlopa megmondja nekünk, hogy ki volt e szép emlékek csináltatója és készítője. Az oszlopszék finom, ízléses girlanddíszét itt egy címerpajzs koronázza, melynek címertanilag éppen nem kifogástalan sisakdíszében a Kornis-címer egyszarvújára ismerünk. A pajzsmező felső részében elhelyezett 1673-as évszám pedig a készítés esztendejéről tudósít. Ekkor már több mint tíz év óta a költő és a hős Zrinyi Miklós egyik tanítványa, Marosszék főkapitánya, később az irodalomból is ismert Kornis Gáspár volt a szentbenedeki kastély ura. A lépcsőház tehát oszlopaival az ő számára készült.

Ugyanezen oszlopszék másik oldalán ott találjuk a készítő mester nevét is MO: AL: CS rövidített jelzéssel. Megfejtése: *Molnár Albert csinálta*. Egyelőre ennél többet nem is tudunk a mesterről.

A szentbenedeki „öreg kastély” lépcsőházában 6-ik nyugtatója leni’ utolsó is = lépcsőkarolat
 utoljára utoljára 192-193’-del felül faragva (1915)
 Szentbenedek, 1924 III 19

[Handwritten signature]

Himesoszlop a szentbenedeki „öreg kastély” lépcsőházának
 6-ik nyugtatóján.

Művészi munkáján és szinte semmitmondó nevén kívül azonban a címerpajzs alsó felében is aligha nem az ő különös ismertető jegyét, faragójelvényét, kell látnunk. A pajzsot ugyanis egy lánccforma díszítménnyel vízszintesen két részre osztotta s az alsó mező címertani jobb felét apró rhombusidomú vésetekkel töltötte meg, míg balra egy olyanféle kis mértani rozettát helyezett, amelyhez hasonlókat három oszlopszék díszítményei közt is találunk. A pajzsnak ezt a gyatra, az egész oszlopszék művészi összhangjából kirívó fölhasználását aligha magyarázhatjuk másval, minthogy a mester faragójelvénye megörökítésével igyekezett a pajzs alsó mezejét kitölteni. E föltevést támogatja az is, hogy ugyane két motívumot csekély változattal, fordított sorrendben két kis körbe foglalva, ott találjuk ugyane nyugtató oszlopszékének párkánydíszei sorában is.

Annyi tény, hogy a hímesoszlopok készítése korában még a *molnár* a malomépítő faragómestert is jelentette s így Molnár Albertben egy olyan művésznek mondható faragómestert kereshetünk, akin a vezetékneve kora szokásaként mestersége nevéből maradt. Bizonyos, hogy becsületet, sőt örök dicsőséget szerzett művészi mesterségének és egyszerű nevének. Megkísérlettük emlékének nyomára jutni a Kornis grófok gazdag levéltárában is, de ott az egykoru adatok hallgatnak róla s tág teret nyitnak a legkülönbözőbb föltevéseknek. Egyformán lehetett városi, uradalmi vagy falusi faragómolnár.

Oszloptalp és fejalakító tudása s kétféle díszítménye azt bizonyítja, hogy román stílusú emlékeket ismert. Ilyenek pedig Déstől nyugatra a Szamos nagy félkörében akkor még elég nagy számmal állhattak

előtte mintának. Hiszen Erdélyben épen ez az egyik legelső magyar foglalásterület s a román stílus alkotásainak is egyik telephelye. Sajnos, hálás terület fölfedezők számára. De láthatott ilyeneket más területen is, épen azért merészség lenne több támogató bizonyíték nélkül csak dési, szentbenedeki vagy erről a vidékről való mesternek tartani.

Oszlopszékei s ezek közt különösen az ötödik nyugtató vésett diszitménye azt bizonyítják, hogy ismert renaissance mintákat is, míg két oszlopsüvegében barokkos formákra találunk. Ezeknek a stílusoknak is számos emlékét láthatta Erdélyben. Viszont alkotásainak magyar elemei szétágaznak az egész magyarlakta területen. Csak a Kornis-birtokok névsora és egykoru adatai öt-hat olyan faluba vezetnek, melyeknek maig virágzó fafaragása van, anélkül, hogy Molnár Albertre egy szó bizonyító emléket nyújtanának. És nem szabad felednünk, hogy az országszerte ismerős főúr nem okvetlenül csak a birtokairól szerezhette kétségtelenül kitűnő faragómesterét. Ennek munkája mindenesetre azt mutatja, hogy sokfelé megfordult embernek kellett lennie, aki a fölszedett hatásokat gazdag alkotó lelkében föl tudta olvasztani. Alkotásainak a ma is élő örök értékű magyar népies formák adnak különleges zamatot és örök becsét. Diszozzlopai olyanok, mintha faragómesterük valamelyik székely vagy kalotaszegi magyar temető kopjafái vagy egy-egy magyar falu díszes kapufái közül választotta volna megragadó példának. Érdemes volna bármelyiket köbe vésni, hogy ezzel is szolgáljunk multunknak és az ő emlékezetének.

KÜSZÖBÉN AZ ÉJNEK.

Beteg, nagyon beteg az én szemem!
A fény talán már végsőt int nekem!
S minden varázsa csak búcsuzni jár
És mindörökre elhagy a sugár...
Az ég talán már többé sohse kékül, —
Tavaszhosollyal sem játszhatik velem...
— A csend honát az éj bevonni készül,
Ne hagyj elveszni én nagy Istenem!

Ti boldogok, kiknél a fény virul
S pacsirta dal a szívetekbe hull,
Világotok nagy, fényes, végtelen:
Nekem csak csend, csak köd, csak éj terem...
S annyi halott vágy bús szemfedeléül
El nem sírt néma dalaim teszem...
— A csend honát az éj bevonni készül,
Ne hagyj elveszni én nagy Istenem!

Ti boldogok, kiknél a vágy szabad
S csapongva szállhat még az ég alatt:
Nem tudhatjátok, nem sejthetitek:
Jövőm mily fájó, félelmes, hideg...
Fagy hull reám már dermesztő lehetőül
S a vég sejtése száll át lelkemen...
— A csend honát az éj bevonni készül,
Ne hagyj elveszni én nagy Istenem!

Hitem tűnőben, lelkem már zuhan,
Ne engedd, ó ne engedd, én Uram,
Hogy élve még koporsóként vigyem
Halott világom és halott szívem...
Oh végy magadhoz!... Úgy félek a mélytől,
Sötét halálvággy ég a lelkemen!...
— A csend honát az éj bevonni készül, —
Ne hagyj elveszni én nagy Istenem!

(Felsővisó.)

Krúzselyi Erzsébet.

AZ ERDŐ HALÁLA.

Kovács Dezső.

Öreg ember volt Preszák, erősen öreg ; szegény feje igen megszokta hát ennél fogva a bérgeyi erdőt, amelyben kerülő volt és amelyikhez fogható szépség nem is lehetett több a világon.

Hegyek és völgyek, források, csermelyek és patakok, bükkös és fenyves, epernevelő illatos iratványok és virágos kerek mezők a legalkalmasabb rendben, mindenek a maguk helyén csak benne találtak. Ösvényeinél emberi lábhoz illendőbbek pedig sehol elé sem fordulhattak ; mert ahol lépcső kellett az agyagos oldalakon a lábnak, ott lépcső volt bevájva, ahol kő kellett a patakon át, ott kő volt. Minden a maga helyén.

Vannak más erdők is a világon ; lehet, hogy szebbek is. De ha Preszák csak a bérgeyi erdőt szerette !

Az ösvényeiért, a patakjaiért, a fáiórt, de főképpen a tó miatt, amely mellett kunyhója állott, csak a bérgeyi erdőt szerette.

Csendes nyári estéken ott szeretett üldögelni a ház előtt és ilyenkor a pipájából bölcseséggel járó füstfelhőket eregetett a csendes levegőbe, miközben unokája bent a pitvarban vacsorára a frissen fogott halat sütötte. A hálója ott száradozott a meleg fedélre

kiteregetve. S miután sok jeles halat fogott vele, azért hát mellette — elnézegetvén az örök erdőt — igen boldog volt.

A világon sok nagy kérdések vannak, dolgok és állapotok, és ezek ilyenkor eléjönnek az ember fejében, ha más dolga nincsen, hallgatván az erdő pihegését.

Előtte a széles tó vize ringott lágyan. Partjai körül csendesen bólintgattak sötét lombjaikkal a parti égerfák, amelyeket ide szorított le a bükkös.

Kis unokája manólátó nagy szemével a szemébe nézve sokszor kérdezte tőle:

— Nagyapó! Honnan jött ide a tó?

— Honnan? Ugyan honnan? — tünődött nagyapó. — Hát itt vót, s annyi, míg a világ. Tudd meg: a hegy meg az erdő, az örökkévaló. Mindig vót és mindig lesz. Így a tó is. Egyéb mulandó.

Valóban: Preszák nagyapjának a nagyapja is belőle fogta a halat. A tó itt volt mindig.

Ott csillagott emberemlékezet óta az örök erdő kebelén. Túl, egy holt öbölben a száraz nád villogott a lemenő nap fényében. — Száraz nád másnak! — Preszák jól tudta, hogy az a vízi királynak a hadserege; a nagyapjától hallotta, a nagyanyja mesékbe fonta. Jól tudta ezt Preszák, és ha tudta, elmondotta Julikának is, hadd tudja ő is; hadd ne felejsék el az emberi népek azt, ami igazság, hanem szálljon az unokáról unokára mind a világ végezetéig.

— Ott lent a vizek alatt pedig vár, vár, vár a király — ki tudja meddig, ki tudja, mi végre.

— Vitézei pedig a parton náddá változva, — toldotta a beszédet a pöttömnyi gyermek.

— Ugy nagyon, kis unokám, nappal nád, ilyenkor

este aranyberek, éjszaka pedig, ha feljön a hold a prelukai fennsík felett: ezüstélü lándzsaerdő. A nagy királynak ezüstlándzsás serege meg-megmozdul ilyenkor. De az iszap oda lent lefogta erősen a vitézek csizmáját, csak helyben lépegetnek, mint az indulni készülő emberi katonák oda túl a nagyvizen. De azért haladnak ők előre. Minden nap egy-egy kis lépést. Csakhogy oda lent egy nap annyi mint ezer esztendő. Így vagyon ez.

Igen, öreg Preszák!

Egyszer csak mégis eljön az idejük és kilépnek a partra. Lehet, hogy akkor már nem élsz sem tej Preszák, sem a kis unokád, a Julika leány. De akkor megmozdul a föld és meginognak a sziklák egy mesebeli furcsa hajnalon.

Igy hát oda lent a tóban, mélyen, ahol az örökkévaló szent csillagok képe reszket csöndes nyári éjszakákon, ott lent a mennyboltozatnyi fényes és ragyogó mélységben csupán iszap volna, amint az emberek kurtára irányított esze gondolja? — Vagy csupán a végtelen idők óta beléje hullott fekete és megkövesedett égartobozok pihennének a fényes tükör alatt?

Nem, atyámfiak! — Hallgassátok a bölcs és öreg Preszákot és hallgassátok az ő kis unokáját és akkor ti is helyesen fogjátok tudni ezeket. Mert kérdelem: hol lagnék a bükkfák árnyékát szerető tói király, minnekutána lement egy időre az erdőből aludni és hol lagnának az erdei manók hegyes és piros süvegjükkal, hol lagnának?

Igy élt boldogan Preszák a tó mellett és élt volna míg a világ. Hanem a bérgeyi erdőt egyszer csak ellicitálták. És vele eladták Preszákot is, aki emberemlékezet óta ott lakott az erdő szívében. Ellicitá-

lódott bizony Preszák is kunyhóstul, malacostul, tyukostul, kutyástul együtt, néhány cseréptányérával, három fazakával együtt, a kutyájával és az unokájával együtt, már mint mindennel együtt, ami ezen a földön Preszákhoz tartozott, úgymint puliszkafőző üstjével, halfogó hálójával, kaszájával és öreg szegekkel töltött flintájával együtt, mint aki mindenestül az erdőhöz tartozott.

Egyszer csak hallja a havas felé ballagó, falut járt bácsoktól, csak hallja a hírt, hogy az ő erdeje ím gazdát cserélt és hogy vasut épül a Lunkán fel.

Való igaz volt pedig. Egy milliomos kegyetlen szívü cég vette meg az erdőt és vele Preszákot.

Hogy Preszák is vele járt az erdővel, az se nem drágította, se nem olcsóbbította a vásárt.

Preszákot persze senki sem kérdezte meg: akar-e, nem-e az új gazda kezébe átmenni. Expatriálhatott volna; de hát hová?

Preszák szegény feje felette szerette a bérgeyi erdőt; nála nélkül se nem akart, se nem tudott volna élni.

Ám a bérgeyi erdő azért mégis gazdát cserélt. A bérgeyi erdőt, bármennyire szerette is Preszák, ellicitálták fáival, bokraival, iratványjaival, ösvényeivel, vízi királyával és öreg szolgájával együtt és a Lunkán fel elkezdett épülni a vasut.

És amikor ezt meghallotta Preszák a havasba visszatérő tudós bácsoktól, nagyot *dobbant* az öreg szíve, hogy majd megszakadt, mert *egyszerre* tudta, eszébe kellett vennie, hogy az erdőnek vége van, hogy a vasut meg fogja ölni, ledönti a fákat, fölveszi a hátára és elhordja messzi le a Lunkán, el a Lúpos ezüst vize mellett széjjel a világ minden sarkaira.

Ettől a naptól kezdve nem találta többet nyugodalmát.

Mérnökök járták be az erdőt.

És egy napon, amint a prelukai magas sikról nézett, nézett a fák koronái felett a Lápos vize felé, egyszerre csak látta, amitől félt, a fejszések hadát jöni fel a Debrek pataka völgyén. Szakadatlan sorokban özönlöttek előre a hosszú völgyön, hogy feketélett tőlük a mező.

A dolog még nem volt igaz pedig, mert a fejszések hadát csak most toborozták, nem jött még senki, csak Preszák látta már őket.

De azóta többet a helyét sem találta.

Az étel nem ízlett neki, az álom elkerülte, az unokájára is csak immel-ámmal hallgatott, ha az szokása szerint locska beszéddel hízelgett neki. Pötömnyi kis gyerek volt pedig Julika, sápadt kis kökénybokor öreg bükk árnyában, de láttatok volna csak, mint forgatta azért kis keze a lábast, ha sütnifőzni kellett nagyapónak! De nagyapó most már nem nézte őt és nem is hallgatott reája, ha szól hozzá.

Hiába főzte meg porhanyóra a földi gyümölcsöt neki, ropogósra hiába sütölte az apró halat. Nagyapó jóformán se nem evett, se nem ivott.

Ha a vízi királyról akart beszélni, amit nagyapó meg nem unt hallgatni, legyintett a kezével:

— A vízi király alszik... alszik...

Szokásból megetette a malacot, mert az mindig éhes volt és mindig sírt, vetett valamit a csirkéknek, ennyi volt, amit tett hosszú napokon át.

Mert az örökidőkre szóló nagy fáktól, amelyek nem változtak gyermekségétől fogva, ezekben a napokban búcsuzott. Oda túl verték a nagy munkástábort.

De hallod-e túlról a tábor lármáját, az öreg szolgálja fülével halljad! A fejszések serege ez, az tanyázik ott átkozott és keserű táborban. A fejszék vad éle villámlik a tüzek fényében. És a tüzek pirosra festik a sziklákat, mintha vérkönnyeket sírna az erdő. Hallod-é?

Oh, nem lehet túrni azt; a folytonos morgást, amely az erdő messzi méhéből megindul egyre fenyegetőbbben, mint a hegyek mögött bujkáló estéli vihar...

S ahogy az irtással megindultak és közelebb öttek, egyre hangosabb lett a zaj.

Egész napokon át kongott onnan túlról a fejszék hada. Az óriások rendre dültek le előttük; némelyik mintha komor mennydörgés szólna, másik a levegőt szilajul megzugatván, némelyik meszire hangzó sohajtással, amint a híg levegőn átsuhogtak dültében az ágai.

Aztán egy napon egyszer csak eljutottak az utolsó domb mögött emelkedő hegyélre.

Az egyik óriás, amelynek koronáját dédapjának a dédapja már ott látta a mennyboltozatra rajzolódva, amely kis gyermek kora óta rendületlenül ugyanazon a helyen és ugyanabban a formában állt ott: megremegett, meghajladozott, azután megindult és letűnt az élről s mögötte megjelent kietlenül, pusztán és idegenül az égboltozat.

Nagyapónak a szíve nem bírta tovább.

— Kis unokám, — szólt a gyermekhez, aki tágra nyílt szemmel nézte a változást, amely oda fönt lejátszott és amelyről érezte, hogy az öreg ember szívét törte meg — kis unokám. Várj meg engem; én elmék és megkeresem a vízi királyt. Ott lakik ő

az égerfák gyökerei alatt a nagy mesepalotában. Megkérdem hát tőle, hogy s mint nézheli ezt a pusztítását birodalmának? Ott békérezem és engem béeresztnek őhozzá. Ha aluszik is, mert aluszik, felköltik nékem... Megmondom én néki... meg én, meg én... Csak várj itt reám, osztán visszajövök véle hozzád...

De Julika jól tudta, hogy követ a tói királytól vissza nem jöhet. Ott marad az boldog királyi vendégségben. Nem is kívánczik vissza onnan senki. Hiszen arra ment el az anyja is. De nagyapónak nem mondotta; csak intett a fejével, hogy hiszi.

És nagyapó megölelte és megcsókolta kicsi unokáját a homlokán. Nem szokta pedig, mert szegény ember volt s a szegény ember csak a szemével csókol. De nagyapó megcsókolta, és Julika most már egész biztosan tudta, hogy azért van ez, mert nagyapó nem fog visszajönni többet.

És tudta, hogy ez jól is van így.

Ha levágják mind az erdőt, nagyapó — látszik már — úgyis meghal. Jobb azért neki a nagy tói királynál a mesepalotában. Csak azt nem hitte, amit nagyapó hitt, hogy onnan éjszakára visszatérne.

Mert odalent megfordítva van, mint a mesében.

A mesében egy esztendő három nap; odalent pedig mérhetetlen napokból szövődik az örök idő. Julika tudta ezt jól, azért nem is várta hamar időre vissza nagyapót. Nézte, nézte a nagy, szép, ezüst gyűrűket, amint egyik a másik után indult ki onnan, ahol nagyapó ősz feje eltűnt a tóban s amint egyik a másik után szelid ringással szélesült el a partig, ahol elbúcsuzott tőle. Észre sem vette, hogy a lábai

már a vízben vannak ; mert igen vágyott nagyapóval maradni.

A tó vizétől nem félt ő, hiszen miért félt volna. Ott lakott a tündérkirály, nála az édesanyja s most már nagyapó is ott van nála.

Tekintetét a hullámgyűrűkön jártatva, két sovány kis karját vízszintesen széjjel tartotta, mintha repülni készülné és kis lépésekkel, szepegeve egy kissé, de azért bátran megindult az ajtó felé, amelyen nagyapó leszállt. A víz már kis térdéig ért, most kék fersingjét fogta át a térdén felül, egy további lépésre egy kevéssé hidegen érintette az ágyékát. Ekkor behunyta a szemét, egyet még lépett és aztán szeliden összezárult fölötte is a hullámajtó.

És ahogy átlépett az omlós lágy ezüsből való ajtón, könnyű és boldog szárnyai nőttek és szállt, szállt enyhe és szelid repüléssel nagyapó és az örökkévaló szent csillagok felé, amelyeknek fényét csöndes nyári estéken nagyapó mellett a kis széken kuporogva annyiszor látta onnan felragyogni.

FENYŐ A HARGITAN.

*Mi nem vagyunk dús lombu cser,
Sem, — melyre mindig nap nevet —
Hatalmas hárs a park felett.*

*És büszke bükkös sem vagyunk,
Csak fent, — a hegy, hol szirtbe nő —
A bérci lankán kis fenyő.*

*A földünk zordon és kopár:
Egünk se mindig oly szelíd —
Kékjét barnább felhők szelik.*

*De mások sokkal jobb sorát,
— A mienk bármily mostoha —
Rossz szemmel nem néztük soha.*

*És el nem fogtunk más elől,
— Ha sorsunk néha kedvezett —
Se jobb talajt, se szebb eget.*

*S lám, mégis ellenünk a föld
Minden zugából zordonul,
Ma, irtó fejszés had vonul.*

*— Mi büszke bükkös nemvagyunk
Sem, — melyre mindig nap nevet —
Hatalmas hárs a park felett.*

És óriás-cser sem vagyunk,
Csak bérci lankán kis fenyő, —
De lábunk mélyen szirtbe nő.

Jöhetnek hát a vésztevők —
Minden fejsze, mely ránkcsapott:
Csak frissebb tőnek tár napot!

Mert rójon ronccsá bár a ma:
A szirtbenőtt gyökér marad,
S kihajt, mint győztes sarjadat!

(Brassó.)

Farcádi Sándor.

AZ ERDÉLYI MAGYAR KISEBBSÉGI POLITIKA HAT ÉVE.

I.

Az októberi összeomlás az erdélyi magyarságot teljesen készületlenül érte. Ez az alapjában konzervatív, de a kor eszméi iránt mindig érdeklődő, élénk, nagyon aktív és mindig talpraeső erdélyi magyar nép tehetetlen, tompa kábultságban engedte oda magát a gyorsan fejlődő események sodrának. Nemcsak arra nem volt képes, amit Magyarországon vártak tőle: hogy nemzeti alapon álló ellenforradalmat szervezve, szembezálljon a valójában teljesen elszigetelt s a néplélek egészséges talajába gyökeret egyáltalán nem vert irreális, gyakorlatilag ki sem próbálható elgondolásoktól vezetett nemzetközi radikálizmussal, mely már keletkezése pillanatában saját tehetetlenségétől megbukott. De nem volt képes arra sem, hogy a saját, mindjárt kezdetben elkülönült sorsát kedvező, önmagát mentő irányba vezesse.

Nagy része volt ebben a négyéves háború okozta kimerültségnek. De talán még nagyobb annak, hogy az addigi államszerkezet teljes felbomlása után az ügyek vezetése Erdélyben is oly kezekbe került, melyek nem bírták az erdélyi magyarság lelkét felrázni. A megalakult nemzeti tanácsban, pesti mintára, egyenlő arányban volt képviselve a függetlenségi párt Károlyi-féle árnyalata, az Erdélyben semmi talajjal nem bíró radikális párt s a szociálista párt. Tehát csaknem egészen hiányzott belőle a művelt középosztály, mely túlnyomó részben Tisza-párti volt, s de facto nem volt képviselve benne a nép sem.

Magam, ki a kolozsvári nemzeti tanácsnak jóval később és egyik párt keretéhez sem tartozva lettem tagja, megállapíthatom, hogy a nemzeti tanács törekedett a feltornyosult óriási feladatok megoldására s tagjait — néhány kivételtől eltekintve — becsületes szándék s őszinte nemzeti érzés vezette. Működése

eredménytelenségét nem a jó szándék hiánya, hanem az a radikális felfogás okozta, mely ekkor Magyarországon is irányadó volt az ügyek vezetésénél. Ennek a felfogásnak a képviselői minden problémát a politikai tudományok általános elveinek alapján elméletileg megoldva, ez által a gyakorlati eredményt is biztosítva látták. Holott minden politikai, de főként oly óriási összeomlással kapcsolatos kérdések megoldása még mindig hatalmi kérdés s az lesz előreláthatólag igen hosszú időn keresztül. Bebizonyult ez már a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásoknál. Erdélyre vonatkozóan pedig bebizonyult az Aradon, 1919. év október hó folyamán a román nemzeti tanács kiküldötteivel folytatott tárgyalások alkalmával. Itt, valamennyi jelenvolt tanúsága szerint, a magyar kiküldöttek elméletileg megdönthetetlen alakban terjesztették elé a megoldás módozatait. Az eredmény azonban annak javára esett, akinek hatalom volt a kezében.

Mert időközben a román hadsereg, mint antant sereg, megszállotta Erdélyt a demarkációs vonalig, s ezzel az egész székely tömböt kiszakította a magyar uralomból. A demarkációs vonalon túl eső területeken felfegyverzett nemzetőr csapatok tartották egyensúlyban egymást. Közben a gyulafehérvári román népgyűlés kimondotta a románok-lakta területeknek Romániához feltétel nélkül való önkéntes csatlakozását, 1918. december 1-én. A Kolozsvárt december 22-én tartott magyar nemzeti gyűlésre a Kolozsvártól keletre eső területek magyar lakossága már nem jelenhetett meg s bár a megindító külsőségek között, nagy közönség részvételével megtartott nagygyűlés határozottan kifejezte a magyarságnak Magyarország hűségében való megmaradását, ennek a határozatnak semmi súlya nem lehetett, sőt még híre sem terjedhetett el jelentőségéhez illő módon, mert a román csapatok 1918. december 24-én megszállották Kolozsvárt a fegyverszüneti szerződés alapján, mint a demarkációs vonalon ugyan túlfekvő, de „strategiailag fontos” helyet.

Kolozsvár megszállásával tetteleg valósággá vált az a helyzet, amelyet azután a trianoni békeszerződés jogi helyzetté tett.

II.

A magyar nemzeti kisebbség magatartását a megszállás utáni időben két élesen elhatárolt részre lehet osztani. Az első rész kezdődik Kolozsvár megszállásával s befejező időpontja a trianoni békeszerződésnek Magyarország által történt aláírása.

Ebben az első időszakban a magyar nemzeti kisebbségnek a jogilag csupán megszállónak minősíthető román hatalommal szemben való magatartását a teljes passzivitás jellemzi.

Ez a passzivitás elsősorban a magyar tisztviselői kar ellenállásában nyilvánult meg. Ezt az ellenállást sokan sokféleképen magyarázták mind magyar, mind román részről. Mindkét oldalon voltak, akik elítélték, s voltak, akik helyeselték. Én, hat évnek immár nyugodtabb távlatából, teljes nyugodtsággal merem állítani, hogy ez a passzivitás volt az egyedül helyes, az egyedül indokolható magatartás a magyar tisztviselői kar részéről.

Nem volt ez az ellenállás megszervezve s ezért egyáltalában nem állhat meg a szász oldalról leadott az a vélemény, hogy a magyarság ez alkalommal is a függő helyzetben levő tisztviselői kart dobta a politikai küzdelmek közepébe. Előzetes szervezésen alapuló egységes eljárást a gyorsan haladó események teljesen lehetetlenné tettek. Kolozsvárt még akadály nélkül működött az egész magyar közigazgatási szervezet, mikor már az egész székelyföld meg volt szállva. Az pedig senkinek nem fordult meg gondolatában, hogy a Királyhágón túli területeknek Romániához csatolásáról is eshetik szó. Úgy, hogy Nagy-Várad, Nagykároly, Szatmár stb. tisztviselői karával senki sem keresett összeköttetést. Akkor sem, mikor ez még lehetséges volt. De a szervezetlenséget mutatja az egyes, elszigetelt tisztviselői

karoknak egészen eltérő magatartása. Székelyudvarhelyen pl. 1919 január 8-án az egész tisztviselői kar megtagadta az eskü letételét s ezért valamennyiüket letartóztatva, hónapokon keresztül hurcolták börtönről-börtönre. Ellenben a háromszék- és kisküküllő-megyei tisztviselői kar az esküt letette s hivatalában egy ideig megmaradt. A kisküküllő megyei tisztviselői kar utóbb a letett eskü alól való felmentését kérte s a szolgálatot megtagadta. Karhatalommal tartották helyén. Brassóban, Csikban egyideig nem kértek eskütételt, a műszaki s forgalmi személyzetet pedig mindenütt karhatalommal tartották helyén. Tehát teljesen eltérő volt mind a tisztviselői kar, mind pedig a megszálló hatalom magatartása ebben a kérdésben.

1919. január hó 15. napján egy Kolozsvárról küldött 5 tagú bizottságban kértük a kormányzótanácsot, hogy eskü helyett elégedjék meg egy, minden közjogi vonatkozástól ment, fogadalom letételével. Ha a kormányzótanács ezt a megoldási módozatot elfogadja, valószínű, hogy a tisztviselői ellenállásra sor sem került volna.

Mindezekből egészen nyilvánvaló tehát a tárgyilagossá bíráló előtt, hogy a tisztviselői ellenállás előzetesen nem volt, mert nem lehetett megszervezve. Kolozsvár magatartása azonban, melynek tisztviselő kara 1919. január 18-án az eskü letételét egyértelműleg megtagadta, döntő irányzatot adott a magyar tisztviselők s rajtok keresztül az egész erdélyi magyarság magatartásának a teljes, bátor, erélyes és következetes, tehát erőt mutató s tiszteletet parancsoló passzivitás felé s valóban, az első időszakot jellemző passzivitás ebből a magatartásból fejlődött ki.

Ez a passzivitás, először és elsősorban a tisztviselői passzivitás, dokumentálta Erdélyben is, a világ színe előtt is azt a tényt, hogy Erdélyben hazájához elszántan ragaszkodó magyarság van, mely ezer éves hazája iránt tartozó hűségét semmi áron meg nem szegi s még az erőszaknak sem enged. Ennek a magatartásnak számtalan egyéni katasztrófa volt a

következménye. Házukból, lakásukból, hazájukból kímélet nélkül kidobott családok vonultak szakadatlan sorban Magyarország felé. Kimenetelük bizonyára súlyos megterhelhetés az amúgy is válságos helyzetben levő kis Magyarországra, de általuk lett európai kérdéssé az erdélyi magyar nemzeti kisebbség ügye és általában a kisebbségi ügy. Ez a tény pedig megérdemelte ezt az áldozatot. Az elüldözött tisztviselők egyéni sorsa különben sem lett volna biztosítva az eskü letétele által, hiszen ma már alig van hivatalban olyan régi magyar tisztviselő, aki az esküt letette.

Az erdélyi magyarság többi részére, különösen az erdélyi magyar népre, kimondhatatlan mély hatással volt a tisztviselők magatartása. Ez kovácsolta össze szilárd, kemény egységbe az erdélyi magyarság egyetemét. Erős, egészséges passzivitásán megbukott minden törekvés, mely idő előtti aklivításba kívánta vonni s nem csupán a megfizetett magyar nyelvű lapoké s nyíltan a hatalomhoz pártolt renegátoké, hanem az a teljes jóhiszeműségtől és mély hazafiui aggodalomtól vezetett kísérlet is, amellyel Bernády György 1920 tavaszán a választásokban való részvételre kívánta reábirni a magyar közönséget.

III.

A trianoni béke aláírásával kezdődik az erdélyi magyar nemzeti kisebbség tulajdonképpeni kisebbségi és politikai élete. A békeszerződés aláírása által addigi hazájához való hűsége alól felmentve, keresnie kellett azokat az utakat, amelyeken fennmaradását s fejlődését elérheti.

Mindjárt a szervezkedés megkezdésekor két irány lép előtérbe. Az egyik politikai pártszervezetet kívánt létesíteni, mely az országgyűlési munkába bekapcsolódva, ezen az úton igyekezzék a magyar érdekek védelmére és érvényesítésére. A másik irány a magyar nemzeti kisebbség önálló közjogi alanyiságát feltüntető szervezetet kívánt alakítani, felül minden párton — s a parlamenti aktivitást nem öncélnak, hanem a ma-

gyar nemzeti kisebbség céljai elérésére alkalmazható egyik eszköznek tartotta. Tény, hogy ez iránynak képviselői a passzivitást épen a parlamenti munka szempontjából továbbra is fenn akarták tartani, a teljesen zilált parlamenti viszonyokra való tekintettel nagyobb súlyt helyezve a magyar nemzeti kisebbség minél teljesebb megszervezésére s kulturális és gazdasági igényeinek társadalmi munkával való kielégítésére. Ennek az iránynak a Párisban 1919. évi december hó 9. napján kötött kisebbségi külön egyezmény rendelkezései szolgáltak irányadóul. Ezekből u. i. konstruálni lehet a kisebbségnek („faji, nyelvi és vallási”) egy oly felfogását, mely a közjogi alanyiség megállapítására alkalmas. Épen azért volt fontos ennek az alapnak felvétele, mert ez meg nem támadható módot nyújtott a kisebbségek sorsának nemzetközi ellenőrzésére hivatott szervek segélyének igénybevételehez. Az első magyar kisebbségi szervezet, a *Magyar Szövetség*, ezen az alapon alakult meg 1921. év júliusában. Programja demokrata és haladó irányú, de fenntartja a nemzeti hagyományokat s tulajdonképpen azokból építi ki a magyar kisebbségi jövődőt. Működése nagy lendülettel indult meg az egész magyar közönség igen élénk érdeklődése mellett s a hatóságoknak is jóindulatával találkozva. Ezek — kijelentésük szerint — régóta óhajtottak oly magyar alakulatot ismerni, mely valóban képviselője a magyar kisebbség szándékainak.

A Magyar Szövetség mellett azonban alakult egy politikai párt is, a *Magyar Néppárt*. A gyakorlatilag keresztülvihető célok szempontjából programja alig tért el a Magyar Szövetségétől, azonban erősen hangsúlyozta a parlamenti aktivitás azonnali felvételének szükségességét. Körülötte inkább a régebbi idők radikális gondolkozásu elemei csoportosultak.

A Magyar Szövetség működése elé igen rövid idő alatt akadályok tornyosultak. A Szövetség elnöke, *br. Jósika Sámuel*, nem fogadott el egy meghívást az 1921. év őszén Kolozsvárt Mária ki-

rállyné tiszteletére rendezett színelőadásra. Az el nem fogadásra komoly oka volt, mert az nem a szokásos s a többi meghívottra nézve meg is tartott formások között történt. A királynő ezt teljes megértéssel tudomásul is vette. Az a hatósági közeg azonban, akinek részéről a formasértés történt, bekérte az egyesület működési engedélyét, ami természetesen nem volt. Azután az alapszabályokat kérte be s ezekből megállapítva, hogy a Szövetség nemzeti célok elérésére alakult, megszüntetése iránt tett előterjesztést az ilyen alakulást tiltó 1877. évi magyar belügyminiszteri rendelet alapján. A belügyminiszter ilyen értelemben is határozott, bár komoly mérlegeléssel meg kellett volna állapítania, hogy a nemzetközi jog újabb fejlődése által ez az intézkedés hatályát veszítette. A Szövetség helyiségét lezárták, iratait lefoglalták s csupán a 1922. évi választások vezetésére kapott ideiglenes és megszorított működési szabadságot.

A Szövetség megszüntetése után a körülötte csoportosultak megalakították a *Magyar Nemzeti Párt*-ot. A két párt aztán a Szövetség elnökének vezetésével alakított vezérlőbizottság által vett részt az 1922. évi általános választásokon. Ezeket a választásokat a kormány a legnyíltabb törvénysértéssel vezette. A magyar jelöltek már a választási elnökök visszautasították, egészen lehetetlen ürügyek alapján, úgyhogy a választásra egyesült magyar pártoknak csupán egy képviselőt és két szenátort sikerült az országgyűlésbe kiküldeniök s a pótválasztásokon is csak még két képviselőt és egy szenátort sikerült megválasztani.

1922. év nyarán megkezdődtek a munkálatok a két magyar párt egyesítésére. Általánosan érzett kívánság volt ez, vezetve annak belátásától, hogy több magyar parlamenti párt léte csak azoknak egymással szemben való kijátszására fog vezetni. A munkálatok sikerrel jártak. 1922. év december 28-án Kolozsvárt megalakult az egységes *Magyar Párt*. Elnökéül br. Jósika Sámuelt választotta meg, aki aggkorát nem tekintve, soha nem szünő buzgalommal

és lelkesedéssel, de megfelelő energiával és tekintéllyel is vezette a párt ügyeit 1923 tavaszán bekövetkezett haláláig. Emléke legyen örökre áldott!

Azóta a párt élete lényegesebb előrehaladást nem mutat. Még mindig nem tűntek el azok az ellentétek, melyek a különböző régi magyar felfogásokon alapulva, már a kezdetnél két irányban való igazodásra adtak okot. Még mindig nincs meg a kisebbségi lét alapfeltételeinek biztosítására szükséges teljes fegyvermezetség, sem a párt kebelében, sem pedig a sajtóban. Ennek igen súlyos hatásait fájdalmasan érezzük. Viszont ezt a helyzetet meg kell értenünk s meg is kell bocsájtanunk, hiszen évezredek dicső többségi multjából nagyon nehéz azonnal és teljesen belehelyezkedni a kisebbségi gondolatmenetbe. De reméljük, mert remélnünk kell, hogy elérkezik ennek ideje is, még pedig minél hamarább.

IV.

A magyar kisebbségi politika Erdélyben ez ideig pozitív eredményt felmutatni nem tud. Ezt minden fenntartás nélkül be kell ismernünk. A hatalom, különösen ma, kiméretlen elnyomó politikát folytat a magyarsággal szemben az élet minden területén, különösen pedig a kulturális élet terén, s ezt a magyarság politikai szervezetének megakadályoznia nem sikerült.

Történtek kísérletek a román politikai tényezőkkel való közvetlenebb kapcsolat felvételére. 1923. év május havában a Magyar Pártnak egy kisebb küldöttsége folytatott eszmecserét Bratianu miniszterelnökkel a magyar nemzeti kisebbség elhelyezkedésének biztosítása végett. Ezeknek a tárgyalásoknak semmi következménye nem lett.

Folytatott a pártvezetőség tárgyalásokat az Avarescu tábornok vezetése alatt álló Néppárral. Ezek a tárgyalások kedvezően végződtek. Eredményük a Néppárt uralomra jutása esetén biztosítaná a lényeges magyar igények kielégítését az állami érdekek kellő szem előtt tartásával s alkalmas volna oly kedvező

almoszférát teremteni, amely a magyar nemzeti kisebbségnek az új államkeretekben való békés elhelyezkedését és érdekeinek érvényesítését lehetővé tenné. A megállapodásoknak híre a román közvéleményben igen jó hatást keltett. Megvalósításukra azonban kevés a remény, mert a Néppárt kormányra jutása hosszú idő kérdése.

Mindegy. Ha eredménnyel, ha eredmény nélkül: a Magyar Párt egységben van és egységben marad. A megbontására kívülről többször megkísérelt aknamunka mindig kudarcot vallott. És ez komoly politikai eredmény, ha talán az egyetlen is. Épen ezért bizakodva várjuk azt a föltétlenül bekövetkező időt, mikor a hatalom birtokosai jobb belátásra jutva, igazi államférfiúi bölcseségtől vezetve, a magyar nemzeti kisebbséggel együtt kívánják végrehajtani Románia ma még nagyon zavaros közállapotainak konszolidálását.

Akkor pedig a közép-európai békének is megszerez a szilárd alapja.

(Kolozsvár.)

Dr. Grandpierre Emil.

AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYHÁZAK KULTÚR- KÜZDELMEI (1919—1924).

1. A RÓMAI KATHOLIKUS EGYHÁZ.

A katolikus egyház kettős programmal dolgozik az emberi lélek meghódításán. A program egyik része: intézményesen beidegződni a természETFÖLÖTTISÉG után vágyakozó emberi lélekbe, másik része: a tanító- nevelőmunka, mely az emberi társadalom üdvös megreformálásának gondolatával van telítve. Az elsőt megvalósítja Krisztus igéinek hirdetése útján a hitből táplálkozó vallásosság teljes kimélyítésével, a másodikat a hitvallásos iskolák s a kultúrát szolgáló más intézmények által.

A katolikus hitvallásos iskola tehát, mint a kath. egyház tanítói hatalmának konkrét formája, legfontosabb meghatározója az Egyház földi hivatásának: tanítani, nemzedékeket nevelni azon eszmék és törekvések számára, melyeknek eszmei távlatában egy nagy, egységes keresztény társadalom csillagképe áll.

A mult folytonossága, mely egy gyönyörű kultúr munka nagyszerű emlékeit takarja, 1918. december 1-vel megszakadt, s ezzel a romániai magyar katholicizmus számára új helyzet, új mérlegelések, új orientációk és új elhelyezkedési szükségszerűségek körvonalai jelentkeztek. Az új helyzet, mely az államjogi változás folytán előállott, felkészületlenül találta a katholicizmust, de felkészületlenül találta az új államhatalmat is, minek természetes következménye nem lehetett más, mint a megszerzett kultúrjavakhoz való szívós ragaszkodás egyfelől, s e ragaszkodásnak a helyzetet államkormányzati bölcs tapintattal nem mérlegelő félreismerése másfelől. Ebből magyarázható, hogy azt a kultúrtevékenységet, melyet a katholicizmus a legutolsó hat évben kifejtett, a hősiesség magaslatáig emelkedő állandó védekező küzdelem jellemzi.

Románia katholicussága ma, négy püspöki megye (az erdélyi, nagyváradi, csanádi, szatmári) területén elosztva, közel egymillió lelket számlál. Egészen érthető, hogy e négy ősi püspökség a századok folyamán fel sem becsülhető kultúrértékeket termelt intézményei révén, melyek közül a dolog természeténél fogva legtöbb gondot a hitvallásos iskolákra fordított.

A katolikus iskolákkal és más kultúrintézményekkel arányban állottak az ezeket fenntartó anyagi lehetőségek is, s ott állott mögöttünk bőkezű adományaival a kultúráért áldozni tudó állam is. A hat év története azonban e tekintetben elszomorító, — több — tragikus képet mutat. Nem feladatom e helyen statisztikát adni azokról az egyházi anyagi javakról, melyek a birtokreform törvény malmának garatján leörlődtek, sem azokról az intézményekről, melyeket

az egyházak kultúrmunkáját méltányolni nem akaró kormányzat halálra ítelt. Csak épen adatként megemlítem, hogy az erdélyi kath. Státus által kezelt erdélyi katolikus közvagyonból 23.000 hold földet és 12.000 hold erdőt vett el a birtokreformtörvény (s további erdőkisajátítás van folyamatban), nem említve az erdélyi püspökségi és káptalani vagyont és az egyes kath. hitközségek külön vagyonát; hogy a váradai püspökség, káptalan és plebániák vagyonából 227.889 hold esett a birtokreformnak áldozatul.

Csak adatként említem meg azt is, hogy itt Erdélyben a régi és új elemi és polgári iskolák egész sorozata szűnt meg: a dévai kath. reáliskola kiszervezett, a nagyváradi premonstreiek híres gimnáziuma két év óta szünetel, a nagyváradi rk. tanítóképző az anyagiak hiánya miatt elsorvadt; a Marianum 5 tagozata, köztük a polgári iskolai tanárképző intézet, a nagyszebeni és a szatmári hasonló intézetekkel együtt nem folytathatja a működését; a szatmári kir. kath. gimnázium nincs többé, az aradi minoriták szép, nagy gimnáziumát elvették, s ez a sors érte a szilágysomlyói minorita főgimnáziumot is. Ezek a szomorú adatok benne élnek és tüzes sebként égnek minden katolikus lélekben.

A kultúrtörékvéseinkre mért ezek a csapások nem törték meg, hanem megacélozták a bennünk rejlő energiákat. Románia katolikusága behúzódott még meglévő intézményeinek bástyái közé és azok megmentésével éli tovább makacs szívóssággal a maga kultúréletét. Ez a kultúrélet három irányban folyik: a *tanító-nevelői* munkában, az általános *hitélet* mélyítésében, s a katolikus *szellemi élet* megszervezésében.

Románia katolikuságának ma 327 elemi, 25 polgári iskolája, 3 tanító- és tanítónőképzője, 1 óvónőképzője, 11 középiskolája, 4 papnevelője, 5 árvaháza és 11 internátusa van, — ebben azonban a csanádi egyházmegye adatai nincsenek benne. A középiskolák fenntartása tekintetében legjelentősebb szerep az erdélyi róm. kath. státusé, mely egymaga hét közép-

iskolát tart fenn. Az erdélyi rk. státus, a világon egyetlen ilyenmű jogtörténelmi alakulat, mely a világi elemeknek az egyházi és iskolai ügyekbe való áldásos befolyását klasszikusan tükrözi, mint az egyetemes erdélyi katholikusság évszázados intézményes képviselője, ezeket a középiskolákat a kath. közvagyon roncsaiból próbálja ma fenntartani hihetetlen erőfeszítésekkel.

Mit végzünk a hitélet terén? Tagadhatatlan, hogy a világháborúnak az erkölcsiekben végzett isszonyú pusztításai után önként kínálkozott a vallásos élet regenerációjának nehéz, de fontos munkája. A lelkeskedő papságnak e tekintetben le nem kicsinyelhető segítségére vannak a szerzetesrendek: a ferencrendiek, a minoriták, a jezsuiták, az irgalmasrendiek s újabban a piaristák és a premonstreiek. Ez utóbbiak Nagyváradon, gimnáziumuk elvétele folytán, pásztorációs munkára rendezkedtek be és derekasán végzik ezt a hivatást is. E téren azonban föltétlenül vezet a szerzetesrendek közt az erdélyi Szent Ferenc-rend, mely a nép-pásztoráció terén gyönyörű eredményekre mutathat rá. A hitélet mélyítésének programmszerű munkája nem kevesebb intenzitással folyik az egyes vallásos társulatok kebelében is. Az Oltáregyletek, a Szent Ferenc harmadik rendjei, a férfi- és női Mária Kongregációk, mind a vallásos élet kultuszának szolgálatában állanak s nevelik a megpróbáltatások súlya alatt görnyedő hívőt erős hitre, mély bizalomra a Gondviselés iránt, amire manapság mindenkinek egyaránt oly szüksége van.

De nem volna teljes a kép, ha meg nem említenők a leánynevelő intézeteinkben működő szerzetesnőket: a ferencrendi nővéreket, az orsolyitákat, az irgalmasrendieket, a szegény iskolanővéreket, akik a kath. leánynevelés terén közvetlenül tanító és nevelő munkát végeznek ugyan, de a kezük alól kikerülő katolikus nőgenerációnak a társadalmi, de főképen a családi élet keretein belül fontos szerep jut a kath. hitélet előbbrevitelében is.

A szellemi élet terén határozott fellendülésről beszélhetünk ama lelki energiák feszítőereje révén, melyek a szellem szabadságát fojtogató ölelések közt mindig visszanyerik friss rugékonyságukat. A romániai katholikusság összefogó nagy érdekeit van hivatva állandóan napirenden tartani a három év előtt megalakult *Erdélyi Kath. Népszövetség*, mely a természetes fejlődés során mielőbb ki fog lépni címében is Erdélyre határoltságából, hogy a közös katolikus érdekek érvényrejuttatása által a katolicizmus nagy kultúrprogramjában kellőképen elhelyezkedjék. Ma még a fejlődés sodrában áll, bő keretei még kitöltésre várnak. A legnagyobb katolikus kultúrkérdésnek: a kath. iskolapolitikának problémái előtt még iránykeresőleg áll; friss lendületét még lefoglalják karitatív és szociális irányba törő programtervei, de egy fontos szerepe máris felbecsülhetetlen: az évek óta alvó katolikus öntudat felébresztésében a maga nagy demonstratív megmozdulásaival (nagyváradi, aradi kath. nagygyűlés 1923, 1924) magasztos teendők várnak rá.

A katolikus szellemi élet fontos helyi gócpontja a nagyváradi Katolikus Kör, mely pompás helyiségében a kath. kultúrélet legszebb virágait növesztheti. Ugyanitt a kath. iparosság szellemi életének irányítását végzi szép eredménnyel a Kath. Legényegylet. A katolikus szellemi élet lendülete tükröződik a kath. sajtóban is. Ez természetesen nem azt jelenti, mintha a meglévő kath. sajtó elegendő volna a katolikus szellemi igények kielégítésére, de mindenesetre eredmény, hogy az összeomlás előtt még ennyire sem mutathattunk rá. A hetenként megjelenő *Erdélyi Tudósító* (Brassó), *Katolikus Élet* (Szatmár) riportlapok, a kath. leányifjúság számára szerkesztett *Erdélyi Magyar Lányok* (Kolozsvár), s az erdélyi Szent Ferenc-rend áldozatkészségéből fenntartott *Katolikus Világ* ker. népnevelő folyóirat (Kolozsvár); továbbá a hitbuzgalmi jellegű *Órszem* (Nagyvárad), a *Mária Kongregáció* (Kolozsvár) — s végül a romániai

katholikusság szépirodalmi folyóiratai: az aradi minoriták által szerkesztett *Vasárnap*, és az erdélyi Ferencesek kiadásában megjelenő *A Hírnök* (Kolozsvár), — mind ennek a lendülő szellemi életnek arcát igyekeznek széppé és nemessé formálni. Katholikus nyomdáink: a kolozsvári Szent Bonaventura-, a Providentia-, a nagyváradi Szent László-nyomda, a szatmári püspöki nyomda s az aradi minoriták nyomdája népies, vallásos, tudományos és szépirodalmi művek kiadása által igyekeznek újabb és újabb vérkeringést vinni a kath. szellemi élet ereibe.

Ime e kultúrbástyák mögé húzódva éli tovább a maga elfogyhatatlan kultúréletét a romániai magyar katolicizmus. Minden kultúrtényező, kultúrérték nincs felsorolva s belső örömeinkre szolgál, hogy több van annál, mint amennyiről itt futólag megemlékezünk. A kath. kultúrtörökvéseknek e megmaradt intézményekben kell erős gyökeret verniök a katolikus öntudat és áldozatkészség nagy erényeivel. Ma itt tátongó mélységek vannak, miket a magyar katolicizmus testén új idők földrengése szakított. E mélységeket ki kell tölteni vagy át kell hidalni. Ma itt egyelőre nem lehet program: újat alkotni, mert vagyroncsokból ez lehetetlen; de oda kell állani a meglévők mellé s azokkal élni vagy halni. Megmaradni a fajunkhoz, nyelvünkhöz, féltett kultúránkhöz való elszánt ragaszkodásban, — s akkor az öntudat és áldozatkészség nem fanatikus, de okos erejéből kultúracsodák sarjadhathatnak!

(Kolozsvár.)

Dr. P. Jánossy Béla.

A romániai magyarság ősi, tiszteletreméltó kultúrtényezői között, amelyekkel az új államkötelékben immár hat esztendeje küzködve igyekszik magát fenntartani, egyike a legtöbbre jogosultaknak és hívatottaknak a református egyház négyszázestendős intézménye. Ez az egyház hétszázezer színmagyar lelket foglal össze, több mint nyolcszáz templommal s több mint ezer iskolával, melyek között van a 7 ősi kálvinista kollegium. Lelkipásztorainak száma meghaladja a kilencszázat, tanítóié és tanáraié az ezerötszázat, presbiteréi pedig a hétezret. Két egyházkerületre oszlik: egyik az ősi *erdélyi* egyházkerület, négyszázhatvanezer lélekkel, a másik a Romániához csatolt határmenti területeken fekvő és még alakulóban levő *királyhágómelléki* egyházkerület, kétszáznegyvenezer lélekkel. A két kerület között történeti és egyházalkotmányi kisebb-nagyobb eltérések vannak, de természetesen hitvallás tekintetében azonosak. E vázlatos adatokból is látszik, hogy a romániai magyar ref. egyház lélekszámánál, hívatásos munkásainak nagy táboránál és intézményeinél fogva nagyjelentőségű lelki és szellemi energiaforrása az itteni magyarság életének.

De egy egyház jelentőségét nemcsak az adatok s nem a külső intézmények mérik, hanem az a lelki és szellemi erő, amelyet kifejt s az az életeszmeny, amelyet munkájával propagál. Új helyzetünkben eltelt hat esztendős életünk nagyrészt lekötötte ezt az erőt az önfenntartási küzdelem számára, amelyet főleg iskoláink fennmaradásáért s egyházunk anyagi szükségleteinek az önerő forrásaiból való biztosításáért vívtunk. Közérdekű törekvéseinket ismertetendő, a figyelem elsősorban épen az *iskolákért vívott harcra* terelődik, amelyet a többi magyar egyházakkal egy fronton vívtunk és vívunk. A református egyház ebben a harcban mély *elvi* alapon áll. Nem arról van szó, hogy valami elfogult,

idejétmult, szűkkeblű felekezetieskedésből helytelenítő az állami iskolák munkáját; az állami iskoláknak megvan a maguk feladata az államélet kultúreszményének szolgálatában. Mi a *magunk* iskoláit, amelyeknek fenntartására különben törvényes jogot adnak a békeszerződések és a román állam törvényei is, egyrészt kétségtelenül az anyanyelv, a nemzeti tradíciókon nyugvó sajátos magyar kultúra örök emberi jogainak érvényesítéséért óhajtjuk fenntartani és fejleszteni, de másrészt megvan a magunk szilárd meggyőződése arról is, hogy a hitvallásos iskola lélek- és jellemképző ereje az, amely az egyház jövő generációját biztosítja s azon túl sajátos, értékes, államnak és társadalomnak is nélkülözhetetlen embertípust nyújt a világnak. A mi meggyőződésünk az, hogy az emberi, kultúrális, társadalmi és állami élet igazi gazdagsága és értékessége nem egy nivellirozott nevelés által létrehozott egyformaságban, hanem a lelkületek és jellemek gazdag típusainak kitermelésében áll s meg vagyunk győződve arról, hogy a református keresztyénség embereszménye is egyike ez értékközösség becses és nem pótolható alkotóinak. E tudatban tartjuk tiszteletben az állami és más felekezeti iskolák munkáját és ragaszkodunk a magunk iskoláihoz, azok sajátos hagyományaihoz és programjához.

Minden politizálás nélkül és egészen egyetemes nézőpont alatt sajnálattal kell látnunk azt, hogy államunk jelenlegi kormányzatában milyen kevés megértés van eziránt a gondolat iránt s ebből a meg nem értésből milyen keserű gyümölcsök fakadnak iskoláink nyilvánossági jogának megvonásában, tömeges bezárásában, belső rendjének, tanításának és nevelési tradícióinak korlátozásában és megerősítésében. De mi ősi jogaink tudatában nem adjuk fel ezt a harcot és mint eddig, a törvények tiszteletében, de teljes erővel vívni fogjuk azt a végsőkig s reméljük, hogy a jobb belátás ideje egyszer elérkezik és az életben talál minket. Az iskolákhoz való ra-

gaszzkodásra s az értük való áldozatosságra nevelni a multban nagyon kevésbé terhelt híveinket: ez a mi befelé irányuló küzdelmünk legfőbb feladata, amelyből a belső egyházkormányzati problémák egész serege áll elő. Ezek azonban nem tartoznak ide s csak megjegyezzük, hogy egyházunknak egy *élő, áldozatos, fegyelmezett, hívő* közösséggé való átmunkálása és *kulturális* megszervezése természetesen köti le és tölti be idejének és erejének legnagyobb részét.

De egyházunk új helyzetében annak is öntudatára jutott, hogy pusztán az intézmények, a betűk és a falak, még ha megtarthatók, sőt ha szaporíthatók is, *magukban* nem képviselnek életformáló erőt. Ezért az intézményekért folytatott harc mellett második főtevékenysége egyházunknak az, amit közkeletű névvel *belmisszió*-nak neveznek a protestáns egyházakban s ami az egyháznak olyan *lelki megszervezését* jelenti, mely *tagjainak* önkéntes hitbuzgalmából és áldozatos szeretetéből fakadó, az egyéneket és a közösséget építő, nevelő, megtartó és gondviselő szeretet-munkásságot eredményez. E munka egyes ágai: a vallásos irat-terjesztés, a vásárnapi iskola, az ifjúság lelki, kulturális, erkölcsi és szociális megszervezése, a bibliakörök, szeretet-munkákra való egyesítés, intézményes lelkigondozás, szegények, betegek, árvák, bűnökben elesettek támogatása és megmentése, amelyeket itt csak megemlíthetünk, mert közelebbi jellemzésükre nincs terünk. E nagy missziói egyházi cél elérésére egyházunk egy állandó *belmissziói bizottságot* s annak egyházmegei tagozatait állította be lelkészi és világi szakemberekből s a megfelelő munkaerők képzése végett már eddig is több kurzust és konferenciát rendezett, legutóbb egy hélig tartót és nagyon áldásost Sepsiszentgyörgyön, 1924. szept. 8—14. napjain.

Az egyházi élet a maga sajátos, vallásos szempontja alatt az *egész életet* felöleli, mintegy a *maga világát* alkotva meg a világban és annak minden

viszonylatában. Az életnek tükre és irányítója e világban az *irodalom*, az egyházi életnek tehát az *egyházi irodalom* kell hogy a tükre és irányítója legyen. Az irodalom a ref. egyháznak ősi fegyvere és eszköze. A mi egyházunk a maga feladatait tisztázni, öntudatosítani, eszményeit propagálni különös gonddal igyekszik az *irodalom* útján és eszközeivel. Évégéből az egyházkerület az u. n. *Egyházi könyvtárt* adja ki, melyben elsősorban a *lelkészeknek* nyújt tudományos és gyakorlati műveket, munkáik irányítása és tartalmassá tétele végett. A *nép számára* hitvallást, énekeskönyvet is maga hivatalosan ad ki és terjeszt, mindakettőt azóta, hogy a jelenlegi helyzetben vagyunk. Az *egyházi közélet irányítására hivatalos lapot* tart fenn („Református Szemle”), amely emellett az egyház életének eseményeit is számontartja. Magán-vállalkozásban vannak ezenkívül *lelkipásztorok és tanítók* számára való folyóiratok („Az Út”, „Lelkipásztor”), ifjúsági lap („Ifjú Erdély”) és néplap („Harangszó”). Főleg népies vallásos olvasmányokat, hiterősítő iratokat, de azontúl más irodalmi műveket is ad ki és terjeszt „Az Út iratlerjesztése” Kolozsvárt. Az irodalmi termelés úgy a tud. theologiai, mint az építőirodalom terén egyre fokozódó. A vallásos kultúráért vívott iskola-harc, a belmisszióban új néplelket- és jellemet formáló missziói tevékenység és az egyházi irodalomban élet-eszményét tükröző és propagáló tudományos és építő munka azok, amelyek közérdek szempontjából is jellemzik a református egyház jelenlegi törekvéseit s melyekkel saját hívein túl az egész romániai magyarság megtartásáért küzd és munkálkodik. Még csak azt jegyezzük fel, hogy mindezideig példás egyetértésben dolgoztunk a magyar testvérelekezetekkel s nincs hőbb óhajtásunk, minthogy ez a testvéri együttműködés továbbra is fennmaradjon és egyre áldásosabban gyümölcsözzék romániai magyarságunk életében.

(Kolozsvár.)

Dr. Makkai Sándor.

3. AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ.

Az unitárius egyház híveinek száma a Magyarországtól lecsatolt területen az 1922. évi püspöki jelentés szerint 68716. Jakabffy „Erdély statisztikája” szerint 1910-ben 68759. Az egyházközségek száma 112 anya-, 51 leány- és társegyházközség, a lelkészi állások száma 112. Az összeomláskor volt egy theologiai akadémia (Kolozsvár), 2 főgimnáziuma (Kolozsvár, Székelykeresztur), 29 elemi iskolája 35 tanítóval. Még az erdélyi magyar kisebbség számához viszonyítva is kicsiny a lélekszám, de a népi és faji kultúra munkájából becsületos törekvéssel mi is kivesszük részünket s úgy gondoljuk, hogy nem vagyunk „elhanyagolható mennyiség.”

E kis felekezet hat évi kulturális munkájának, ősi autonomikus jogaiért való keserves küzködésének vázlatos képét akarom a következőkben adni. Hogy ez a kép nem lesz megnyugtató hatású, hogy tele lesz árnyékfoltokkal és sötét vonásokkal, az a dolgok ismerője előtt természetes lesz.

1918. nov. 15-én együtt tanácskoznak a római katolikus, református és unitárius püspökök és a kolozsvári ág. ev. lelkész s együtt adják ki a nehéz napokban a magyar egyházak testvéri összefordításának első szép bizonyítékát: a közös pásztorlevelet. Ez az összetartás idők folyamán mind szorosabb lett. Az egymásután ránczúduló csapások gondoskodtak arról, hogy 1920 jul. 24-én formailag is megalakuljon a felekezetközi tanács.

1918 dec. 24-éről — a román kir. csapatoknak Kolozsvárra bevonulása napjáról — keltezve érkezett a kormányzótanács (Consiliul dirigent) vallás- és közoktatásügyi osztályától az értesítés, hogy a gyulafehérvári gyűlés határozata alapján (dec. 1.) a román királysággal egyesített területen az ügyek vezetését átvette. Ettől kezdve a magyar kormánnyal minden összeköttetés megszűnt s az egyházi és iskolai ügyek a román közoktatásügyi osztály vezetése alá kerültek.

Az októberi őszi rózsás forradalom által felvett eszmék a lelkeket különbözőképpen érintették. Voltak olyanok, még pedig nagyobb számban, akik a nemzeti várakozások és remények beteljesedésének kezdetéül ujjongva köszöntötték a sápadt októberi napokat. Kevesebben voltak azok, akik félelemmel és aggodalommal eltelve semmi jót nem vártak a fordulatoktól. Ezek hallgattak, eltitkolták aggodalmukat, elvonultak hazafiui fájdalmukban a fórum zajától.

Érintenünk kellett a lelkeknek ezt a hangulatát, mert a forradalmi események az egyházi szervezet új irányu kiépítésére törekvő indítványok egész sorozatát váltották ki. Hiába volt nagyon tekintélyes vezető embereknek mérséklő és csitító közbelépése és intése, hogy az idők bizonytalanságai közepette hagyjuk későbbre a reformokat. Kimondatott, hogy „egy általános, egységes s híveink egyetemének közmegelegedésével találkozó munkaprogram kidolgozása szükséges, mely a kor igényei szerint helyesen megvalósítandó reformok s a megteendő intézkedések tekintetében az egyház kormányzó hatóságainak zsinórmértékéül szolgáljon.” Kétségtelen, hogy ez a gondolat a forradalom demokratikus eszmeköréből vette eredetét. E munkaprogram összeállítására kiküldenek egy 65 tagból álló nagy bizottságot. Ám a viszonyok hosszú időn át megakadályozták e bizottság összeülését s csak 1923 tavaszán kerülhetett sor rá, hogy a bizottság összehívassék. Hosszu és nagy érdeklődést kiváltó viták az egyházi törvényhozó és kormányzó testületek olyan irányu átszervezését eredményezték, amely a nép képviselőjének nagyobb teret és érvényesülést enged a munkában. Az alapgondolat mindenesetre korszerű. Hogy megvalósul-e minden remény, mely e kezdeményezéshez fűződik, majd a jövő fogja megmutatni. A magyar kultúra, a népi öntudat felkeltésének érdeke fűződik hozzá várakozásként.

E nagyjelentőségű lépés mellett eltörpülnek a

többiek s talán kevéssé is érdeklik az olvasó közönséget: az esperesi vizsgálószerk eljárását, a kanonikus kérdéseket revideálták. A speciális egyházi irodalom a háboru utolsó éveinek mindent megsemmisítő nélkülözései után fejlődésnek indul. Kimondották az állandó irodalmi bizottság alakítását. Megkezdették az egyházi törvények sorozatos kiadását. A háborus nehézségek között megszűnt *Keresztény Magvető* és *Unitárius Közlöny* pótlásául egy hivatalos lap megindítását határozták el, mely 1919 októberében *Unitárius Közlöny* c. meg is jelent. Vallási tankönyvek jelentek meg. Az egyházi énekeskönyv régóta tapasztalt hiányainak pótlására és új kiadására bizottságot küldöttek ki. *Dr. Borbély István* tanár megbízást nyert az unitárius dogmatörténelem megírására. Foglalkoztak az egyháztörténelem megírásának előmunkálataival s az adatgyűjtés és forrásművek kiadásával *Kelemen Lajost* bízták meg. Elkészült az erdélyi unitárius egyházközségek átnézeti térképe, de kiadása alkalmasabb időre maradt. Készen van, költség hiánya miatt egyelőre kéziratban, *Régeni Árontól* a „Vallástanítási tantervi utasítás.”

E lelkes nekilendülésnek és az általános politikai viszonyoknak eredője az a kedvező helyzet, melyre theologiai akadémiánk ez öt év alatt fellendült. Helyzete anyagi és szellemi tekintetben egyaránt kedvezőnek mondható. A kormány elismeréseméltó tárgyilagossággal fedezi az akadémia személyi és dologi kiadásait. E tekintetben nem ül az atra cura a lelkünkön. A tanári kar két új, lelkes és képzett tanárral gyarapodott, úgyhogy a rendes tanárok száma 5. A hallgatók szellemi színvonala emelkedett, mert a középiskolát végzett erdélyi ifjuság a közszolgálati viszonyoknak hátrányunkra történt megváltozása folytán e pályát nem tekinti ma utolsó refugiumnak, hová minden kilátás és remény meghiusulta után boldog-boldogtalan bemenekülhet, hanem tisztos társadalmi állást és biztos anyagi létet nyújtó állomásnak, melyre buzgón törekedni is érde-

mes. Sőt működő és már elég hosszú szolgálattal bíró középiskolai tanárok iratkoznak be hallgatókul, felújítván az egyházi pap- és tanárképzésnek azt a régi módját, amely az 1883. évi középiskolai törvény meghozatala előtt a protestáns egyházaknál általánosan szokásban volt. A főtanács ismételten foglalkozott az akadémia fejlesztésének kérdésével és 1921-ben kimondotta, hogy „az összes unitárius törekvések középpontjává” kívánja tenni.

Am a kedvező mozzanatok mellett ott van egy sötét pont, amely az egyházi autonomia teljes áttörését jelenti. A vallás- és művészetügyi miniszter (1922. II. 16-án 6046. sz. r.) az *egyházak előzetes megkérdezése nélkül* a kolozsvári ref. és unitárius theologiai akadémiákon a román nyelv és irodalom tanítására (minden osztályban heti 2—2 ó.) tanszéket szervezett s előadót nevezett ki. Hiába volt az egyház „legnagyobb megütközéssel” való tiltakozása, hogy a kormánynak joga volna állást szervezni bármely tárgyból is. A válasz hangsúlyozza, hogy nem szándékozták semmiben sem érinteni az egyház autonomiáját, melyet „elismernek és méltányolnak ők is.” Az egyház végre is — mit tehetett egyebet — „a kényszerűségnek engedve” elfogadta az intézkedést. Kérdem, megtörténhetett volna-e a magyar imperium alatt, hogyha a kormány ilyen mélyen és radikálisan belenyul a par excellence egyházi autonomia jogkörébe, ezt bármelyik magyar protestáns egyházkerület eltűrte, jóvávette volna?

Tudvalevő, hogy magyar unitárius theologiai akadémia csak ez az egy van. Még eddigelé nem sikerült Magyarországról beiratkozó hallgatónak állandó itt-tartózkodásra engedélyt szerezni. A vallásügyi miniszter „a külügyminiszter véleményével egyezően” nem ad engedélyt. Eltiltja a magyar himnusznak a templomban való éneklését, mert „a román lakosság hazafias érzését bánthatná.” Az egyház bár nem ismerheti el a kormánynak azt a jogát, hogy az egyház liturgiájába beleavatkozzék, mégis „félreértések

és ellentétek elkerülése“ végett elrendeli, hogy további intézkedésig ne énekeljék.

Ilyen természetű sérelmet foglal magában az a 24726—1922. insp. sz. a. közölt rendelet is, hogy jövőben a felekezeti iskolák, bármily fokozatúak és jellegűek, nem alkalmazhatnak tanárt, tanítót, oktatót vagy pedagógust a közokt. minisztérium előzetes engedélye nélkül. Autonomiánkat nyilvánvalóan sérti s az egyház kimondotta, hogy nem fogadja el és végre nem hajtja.

Az egyház még 1915-ben elhatározta, hogy Kolozsvárt *leányotthont* állít fel oly célból, hogy híveink leánygyermekait unitárius szellemben vezetett internátusban helyezhesse el tanulmányaik ideje alatt. A háború miatt a szervezés késett. Végre 1919-ben visszakaptuk ugyan az új kollégiumi épületet, de ugyanekkor lefoglalták a régit, ahová a *leányotthont* helyezni akartuk. Nem lévén más helyiség, az új kollégium egyik teljesen elkülönített, külön bejárással, külön udvarral bíró sarkában helyeztük el. Kifogás alá esett ez az elhelyezkedés. Mikor a régi kollégium felszabadítását kértük abból a célból, hogy oda átköltöztessük, ezt megtagadták. Végül helyszíni szemle alapján megkaptuk az engedélyt a továbbműködésre. Szerény keretek között indult meg 1919/20 isk. év elején, de a sok nehézség miatt kissé elkésve 11 növendékkel. Az 1923/24 isk. év elején a jelentkezők száma már 95-re ment, akik közül azonban az időközben szaporított helyiségek mellett is csak 56-ot tudtunk felvenni. A zsúfoltság azonban így is nagy, úgyhogy közegészségi tekintetben ez az elhelyezés a kívánalmaknak egyáltalában nem felel meg.

Fájó lélekkel szólnak az egyházi és iskolai ügyekkel kapcsolatban az erdélyi magyarság egyik legfájdalmasabb sebééről, az *agrár sérelmekről*. Az unitárius egyház vagyona „nagy lelkek hajnaltól estig való verejtékes munkájának, puritán életek lemondásának eredménye az unitárius eszme érdekében“ és nem fejedelmi donatio hadi erények és érdemek,

udvari szolgálatok jutalmául. Hogy csak egyet, a legnagyobbat idézzük: a halhatatlan emlékű Berde Mózsa végrendeletében azt hagyta meg, hogy buni birtokainak jövedelméből a kolozsvári főgimnáziumban 100, a székelykereszturi és tordai iskolákban 50—50 jó erkölcsű, szegénysorsú, szorgalmas unitárius tanulónak naponként 3 egészséges cipót kell sütni. Ki ne emlékeznék, kolozsvári ember, a háboru előtti évek híres, piros-barna, ropogós héjú „Berde cipójára?” A történelemből ismerünk földosztásokat, de végrehajtásában egy sem volt olyan kegyetlen, mint ez, amely ellene mond a törvényhozás intencióinak is. A 4. §. „közérdekű művelődési, gazdasági, társadalmi és testi nevelési szükségletek” kielégítése céljából mentesítést ismer. A végrehajtás nem. Az egyház 6965 hold 1207 □-öl birtokából eddig 6285 holdat kisajátítottak, az egyházközségek birtokából 5107 holdat, földbirtokuknak körülbelül felét. És milyen áron? A valóságos értéknek mintegy egyhúszad részében. A mult emléke előtt meghatott lélekkel meghajolunk és az egyházra zúduló veszély nagyságának hatása alatt fájdalomkban feljajdulunk. Az egyház mindig az általános emberi értékek termelésének munkása volt s e munkának anyagi alapját azok az alapítványok tették, melyeket nemes gondolkodású alapítóink becsületes szorgalommal és lemondások közepette gyűjtöttek és adományoztak. A történelemnek mindig sötét és gyászos lapját alkotta és mindig keserű könnyeket fakasztó eseménye lesz, ha a kulturális intézmények jajonganak. Ilyen sötét és gyászos lapja történelünknek ez a hat év. Intézményeink, iskoláink fenntartásának anyagi alapjai, az alapítványi birtokok kisajátítva. Államsegélyt a kormány nem utal. A pénz értéke napról-napra csökken. Az iskolák fenntartási költségei gyarapodnak, a jövedelmek forrásai megfogyva, bedugulva. A helyzet nehézségei aggodalmasan növekednek és félelemmel töltik el a lelkeket.

E kétségbeejtő helyzetben felemelő és erősítő

mozzanatként 1919 okt. 20—28-án érkezik az angol és amerikai unitárius társulatok küldötteként *W. Hamilton Drummond* úr, ki figyelmét kiterjeszti mindenre, amit egyházunk s iskolái ügyei fejlődése érdekében küldőinek, a mi hittestvéreinknek, tudomására hozni szükségesnek ítél. A hosszú hallgatás és elszigetelődés első félbeszakítója s érhető az az öröm és reménykedés, melyet a lelkekben keltett. Majd 1920 ápr. 15-én a *Drummond* úr jelentése következményeként megérkeztek az amerikai unitárius társulatok küldöttjeként *Sidney B. Snow*, *H. Joel Metcalf* és *E. B. Witte* urak. Meleg üdvözetet és segílyt hoztak a nélkülözésekkel küzdő intézmények támogatására. Programjuk volt, hogy lehetőleg az egész Erdély területén levő összes egyházközségeket meglátogassák, papjainkkal és a hívekkel személyesen érintkezve megismerjék a helyzetet és anyagi segítséget nyújtsanak a rászorulóknak. E programnak fáradságot nem ismervé derekasan megfeleltek. Örökre feledhetetlenek és kedvesek lesznek azok a napok, melyeket körünkben töltöttek. E viszony testvéries ápolására az egyház 1920-ban *Csiki Gábor* kolozsvári lelkészt tanulmányútra küldötte Angliába és Amerikába. Ennek az útnak megbecsülhetetlen eredménye az, hogy *amerikai unitárius egyházközségek egy-egy erdélyi unitárius egyházközséget fogadtak testvérekül* és így olyan szép testvéri viszony szövődött köztük, amely erkölcsileg és anyagilag egyaránt megbecsülhetetlen. Ők ragaszkodnak hozzánk, mint a világ *első unitárius gyülekezetéhez*. A történelmi prioritást nagyon értékelik. Mi meg élvezzük a gazdagabb testvér támogatásának melegségét és szeretetét. Ők küldik a *szereteadományokat* és hangsúlyozzák, hogy ezzel a hívek áldozatkészségét a mai nehéz idők követelményeinek megfelelően nem könnyíteni, hanem még fokozni óhajtják. Mi meg kívánságuk szerint is azzal igyekszünk viszonzni szeretetüket, hogy megírjuk egyházközségeink rövid történetét s egyházi életünk minden emlékezetesebb mozzanatáról értesítést kül-

dünk. 1922 nyarán dr. *Cornish, Speight, Perkins* és *Radfern* lelkészek látogatták meg gyülekezeteinket. Látogatás után két napig tartó igen fontos tanácskozás volt Kolozsvárt, kölcsönösen informatív jelleggel. Az egyház a küldöttség vezetőjét, *Cornisht*, tiszti főjegyzővé, a többit a főtanács tagjaivá választotta, ezzel is viszonzni óhajtván némileg sok önzetlenségüket és meleg szeretetüket.

A nehézségek és nélkülözések közepette, mikor minden egyéb erőforrás és igyekezet elégtelennek bizonyult, jött az *egyetemes egyházi adó* mentő gondolata. Ez a gondolat szükségképen következője volt annak a határozatnak, amellyel kimondotta az egyház, hogy az egész vonalon a felekezeti iskolához törhetetlenül ragaszkodik, továbbá az államsegély megtagadásának, a kisajátítás könyörtelen végrehajtásának, szóval a mostoha körülmények összehalmozódó nyomásának. Az adó összegét a többi magyar felekezetekkel egyeféltve fejenként 30 lejben állapították meg. 1922 szept. 17-én *minden magyar templom szószékéről kihirdettetett az egyházi adó*. Hitünk és kultúránk, egyházunk és fajunk létérdekei követelik, hogy e válságos időkben az örök forráshoz, a hívek áldozó készségéhez forduljunk, mint a múltban is többször a történelem válságos fordulóján. A főtanács „egy akarattal és egy érzelemmel eltelve” felállással fejezte ki hozzájárulását, mert amit őscink vérükkel és életükkel mentettek meg számunkra, azért a pénz, még ha sok is, nagyon csekély áldozat.

Sívár és szomorú képet nyújt a *középiskolák* helyzete és hat évi küzdelme. Az állami középiskolákat az állam átvevén, éppen a magyar lakosságú nagy vidékek maradtak magyar nyelvű iskolák nélkül. Így Torda és az Aranyos völgyének magyarsága. Ilyen történelmi jogon és a felekezeti közti tanács mandátuma alapján rátkhárult a feladat, hogy *Tordán magyar nyelvű főgimnáziumot szervezzünk*. A szervezés a szülők megértő és lelkes támogatása mellett megtörtént. A tanítás az 1919/20 isk. évben megkezdődött

és 3 évig folyt. 1922 május 3-án érkezett a közokt. vezérfelügyelőség 6576. sz. rendelete, mely a közokt. miniszter 16671. sz. rendeletére hivatkozva, megvonja a nyilvánossági jogot. Írásbeli kérés, deputációzás mind nem járt eredménnyel. Mindössze azt értük el, hogy az ottani tanulók a kolozsvári unitárius főgimnázium magántanulóiként az intézet tanáraiból alkotott vizsgálóbizottság előtt Tordán tettek évvégi vizsgálatot. A következő 1922/23. isk. évre — magának a vezérigazgatóságnak javaslatára — azt kértük, hogy legalább egy alsó tagozatu középiskola részére engedélyezzék a nyilvánossági jogot. A sok huza-vona miatt a kérdés elintézése késett, a szülők nyugtalanokdtek gyermekeik sorsa miatt, s bár a beiratkozott 250 tanulóval az év megindult, a szept. 25-ről keltezett, de csak okt 23-án érkezett válasz tagadó lévén, az iskolának meg kellett szünnie. A főtanács „mély fájdalommal” vette tudomásul a jelentést s „a történelem ítélőszéke elé bocsátja azt a kegyetlen elbánást, amelyben Torda városa és vidéke magyarságát a kormány részesítette azzal, hogy egyetlen magyar tannyelvű középiskoláját bezárásra kényszerítette.”

Polgári iskolát szerveztünk Székelyudvarhelyen. Ez két évi működés után az 1920 21. isk. év befejeztével — főleg a tanulók csekély száma miatt — megszűnt.

Sok gondot és munkát, töprengést és nehézséget okozott az egyháznak az új elemi iskolák szervezése. Ez a hat év iskolaügyi politika szempontjából három korszakra oszlik. Egyik a *kormányzó tanács*, másik az *Avarescu-kormány* (Negulescu), harmadik a *Bratianu-kormány* (Angelescu) korszaka. A kormányzó tanács a kisebbség iskolai szükségleteit a felekezeti iskola révén akarta kielégíteni s felhívta az egyházakat, hogy szervezzék meg hiveik körében a felekezeti iskolákat. Megindult tehát ez a munka olyan lendülettel, hogy a régi iskolákkal együtt az 1919/20. iskolai évben már 86 iskolánk működött. De jött az Avarescu kormány és megkez-

dette a hadjáratot, az újonnan felállított felekezeti iskolák ellen, még pedig olyan eredményesen, hogy az 1920/21. évben már csak 53, 1921/22-ben csak 46 iskola működött. 1922/23-ban ez a hadjárat tovább tartott s csapásainak csak 43 iskola tudott ellenállani. Végül Angelescu alatt a felekezeti iskola ellen nyíltan és tudatos elszántsággal léptek fel az iskolaügy államosítása és unificatioja jelszava alatt. Minden jó szándék, minden ellenkező irányú törekvés hiábavaló volt. Az 1923/24. iskolai év végén az iskolák száma 40-re apadt le. Hogy minő módon és eszközökkel harcoltak az alsóbb hatóságok a felekezeti iskola ellen, azt érdemes volna leírni, mert e kör iskolaügyi történetéhez érdekes adatokat szolgáltatna. Erről azonban ez alkalommal le kell mondanunk.

(Kolozsvár.)

Dr. Gál Kelemen.

4. ZSINATPRESBYTERI ÁG. HITV. EV. EGYHÁZ.

Az imperiumváltozás folytán a magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes egyháztól 32 egyházközség szakított a Romániába a hozzájuk tartozó fiók-egyházakkal együtt. Ezenkívül egyházkerületek és egyházmegyék választáltak szét. Valamennyi elszakított egyházközség püspök nélkül állott és csak a brassói egyházmegye maradt meg régi keretében. Ezen 32 egyház a magyarországi ág. h. ev. egyetemes egyház 400 éves zsinatpresbyteri egyházalkotmánya alapján állott. A zsinatpresbyteri alkotmány pedig annyit jelent, mint önrendelkezés, az önkormányzás gyakorlása alulról az egyházközségtől, közvetve minden egyházközségi tag közvetett közreműködéséből. Tehát minden egyházi hatalom az egyházközségben gyökerezik. A püspök „primus inter pares”, a felsőbb egyházi fórumok jogai az

egyházközségtől származnak. Ennélfogva az egyházat közelebbről érdeklő és reávonatkozó minden ügyben az egyházközségek többségének véleménye és akarata döntő. Tehát ezen egyházi alkotmány teljesen demokratikus jellegű, — az egyház pedig nép-egyház.

Akik ennek az egyháznak emlőin nőttek fel, akik ismerték az apáknak ezen egyházalkotmány megértéséért folytatott küzdelmeit és akik ennek gyümölcseit is élvezték, csak fájó szívvel és elborult lélekkel gondolhattak arra az időre, amikor egyházi életünk boldog és megelégedett volt. Az elszakadás folytán támadt kábulatból nem is lehetett egyhamar felocsudni. Mint az anyavesztett madár bizonytalanságban bolyong, úgy voltak ezen egyházak is. Minden egyház élt ahogy tudott, csak a brassó-megyei egyházak maradtak egy esperes alatt; a többi magában éledélt, a jövőt illetőleg rossz sejtelmekkel telve. Az első kábultságból felocsudva, a kolozsvári egyház vezetői jöttek össze először és tanakodtak arról, miképen oldják meg a püspökség kérdését. Felmerült itt azon eszme, nem volna-e időszerű csatlakozni a szász á. h. ev. egyházhoz, amelytől nagy és hosszas küzdelmek után a brassói egyházak az 1880-as években szakadtak el és csatlakoztak a magyarországi tiszai egyházkerületekhez. De ez az eszme elvetetett, mert nem akartak újra a szász egyház felülről kormányzó konzisztoriális alkotmánya alá helyezkedni. A többi egyház még nem határozott volt semmit. Ekkor az aradi egyház felszólította *br. Solymosy Lajost*, aki még a magyarhoni á. h. ev. egyháznak egyetemes felügyelője volt, hívja fel az egyházakat, hogy csoportosuljanak esperességekké. E felhívásra alakult meg az aradi 5 anyaegyház több mint 200 fiókegyházzal, a bánáti 11 anya- és 81 fiókegyházzal, a brassói egyházmegye 13 egyházzal és az ötvárosi 5 egyházzal. Kilátás volt továbbá arra, hogy a szász ev. egyházhoz tartozó 3—4 magyar egyházközség is csatlakozni fog.

Itt kell megemlítenünk a kolozsvári egyház állásfoglalását. A kolozsvári ev. egyház, amely mindig magyar egyház volt, tekintettel arra, hogy németnyelvű hívei is voltak, havonként egyszer németnyelvű istentiszteletet vezetett be és felekezeli iskolájában a német nyelvet is tanította — a trianoni békekötés előtt, feloldva érezte magát a szász egyház fenhatósága alól, — önrendelkezési jogánál fogva, — annál is inkább, mert a szász ev. egyház a Medgyesen tartott csatlakozási gyűlés után hevenyében megváltoztatta egyházi alkotmányát, s ezt tette egynehány emberrel, nem kérdezve az egyházakat, elfogadják-e azt vagy nem. A kolozsvári egyház vezetősége tárgyalást kezdett a szász püspökséggel arra nézve, vajjon az erdélyi magyar egyházak külön magyar esperességekkel való alakulását zsinatpresbyteri alapon elfogadja-e a szász ev. püspök fenhatósága alatt. E tárgyalások meddők maradtak s így az egyház — önrendelkezési jogára hivatkozva — a szász egyháztól kiválnak tekintette magát.

A kolozsvári egyház vezetősége, Kirchknopf Gusztáv dr. lelkésszel az élén, br. Solymosy Lajos, akkor még magyarhoni á. h. ev. egyetemes felügyelőhöz, az aradi ev. egyház elnökségéhez és a bánáti ev. egyházmegye elnökségéhez fordult egy Aradon megírt memorandummal, amelyben felhívatnak az egyházak a zsinatpresbyteri alapon álló püspökség megalakítására. Ezen memorandumot a resicai, karánsebesi liebvingi egyház nem írta alá. Elhatározottak, hogy Kolozsváron zsinat tartandó, amelyen egyházi alkotmány létesíttetik, az ügyek vezetésével pedig br. *Feilitsch Arthur* volt magyar földmivelésügyi miniszter bízott meg. A román kormánynak tudomására jutott a magyar egyházak ezen szándéka és dr. *Jonescu Péter* kultuszminiszteri general direktor közbenjárására megadta a autorizációt egy alakítandó végrehajtóbizottsághoz és br. *Feilitsch Arthurt* elismerte ezen végrehajtóbizottság elnökének.

Ezen az alapon indult meg a szervezkedés. A kormány engedélyével törvényhozó zsinat hívatott össze. E zsinaton, mely Kolozsváron 1921 július hó 6-án és következő napjain tartatott meg, az előterjesztendő egyházi alkotmány alapjául részben a magyarhoni ág. h. ev. egyház alkotmánya fogadtatott el az új viszonyokhoz mért változtatásokkal.

Sajnos, akadt egy olyan egyéniség, aki egyházi életünk ezen életbevágó kérdésénél ellentétes álláspontot foglalt el, — dacára annak, hogy ő a zsinatnak alelnöke volt és mint olyan többször vezette a tárgyalásokat. Hogy célt érjen és a zsinat munkáját megsemmisítse, a kultuszminisztériumnál feljelentést tett a kolozsvári egyház ellen, olyan beállítással, hogy ez az egyház a szász egyházhoz tartozik s így annak kebeléből sem végrehajtó bizottsági elnököt, sem pedig tagokat választani nem lehet.

Minthogy pedig a benyújtott egyházi alkotmány elismerése a kormány részéről késett, a zsinatpresbyteri egyház vezetősége szükségesnek látta a püspök-választás kiírását. De úgy látszik, ez sem volt inyére már a szász ev. egyházhoz csatlakozott brassói magyar lelkésznek; ezért talán még másoknak segítségével a püspök választást meggyorsította.

A kormány sürgönyileg megtiltotta a püspök-választást, feloszlatta a végrehajtó-bizottságot és egy nála járt küldöttségnek elmondotta, hogy csak is a kolozsvári egyház kihagyásával választható az új végrehajtó-bizottság és annak elnöksége.

Ezen nem várt csapásra az egyházak megválasztották a 16 tagból álló végrehajtó-bizottságot: világi elnöknek Báró Ambrózy Andort, egyházi elnöknek pedig Frint Lajos aradi főesperest.

Az új elnökség, három végrehajtó-bizottsági taggal Bukarestbe utazott, hogy a kormánnyal az ügyek elintézése végett tárgyalásokat folytasson. A kultusz miniszter general direktora biztosította a küldöttséget, hogy egyházi alakulatunk a kormány által elismertelt és hogy egy újabb zsinat megtartására az enge-

délyt megadja. Ennek folytán félretéve a Kolozsváron hozott alkotmányt, 1922 szept. 27 és 28-ikán Hosszúfaluban zsinatot tartatott s azon a magyarhoni ág. ev. egyház alkotmányát átdolgozva fogadta el a zsinat. Ezen alkotmány a kormányhoz terjesztetett, de annak jóváhagyása csak az országos vallásügyi törvény meghozatala után kerülhet tárgyalás alá.

Az eddig felsoroltak halvány körvonalakban mutatják egyházi életünk utóbbi éveinek súlyos küzdelmeit. Ennek kiegészítéséül nem hagyhatjuk megemlítés nélkül azon eljárást a szász evangélikus egyháznak, hogy a mi egyházi alakulatunkhoz csatlakozott német nyelvű egyházakat igyekezett magához csábítani s 10 egyházat sikerült is a szász egyházhoz kapcsolni.

Igy egyházainknak száma 23-ra olvadt le. Ezek hűségesen tartanak ki őseiktől örökölt alkotmányuk mellett s mi sem akarnak tudni a konsistoriális alkotmányról.

Az említett 23 egyházban 32.443 evang. lélek van, akiket 22 lelkész gondoz; 11 egyház tart fenn felekezeti iskolát. Az 1923-ik év népmozgalmi adatai a következők: született 593 gyermek, konfirmáltatott 402. Urvacsorával élt 5727 egyén. Meghalt 426. Egyházilag házasságra lépett 181 pár.

Ezen statisztikai adatokból is látható, hogy ezt a 32 ezer evang. lelket hite és alkotmányához való hűséges ragaszkodása kitartásra és áldozatkészésre sarkalja és azon reményt táplálja bennök, hogy a sok küzdelem után végre megalakulhat a zsinat-presbyteri egyház.

(Arad.)

Frint Lajos.

AZ ERDÉLYI MAGYAR KÖZOKTATÁSÜGY KÜZDELMES HAT ÉVE.

1919—1924.

Az imperium átvétele óta eltelt hat év története a magyar iskolázás tekintetében sok leverő és elcsüggesztő igazságtalanságot és jogtalanságot mutat. De sok olyan mozzanatot is tár fel, melyek a magyarság lelkét megacélozva a nemzet öntudatra ébredését fogják eredményezni s így a vallásos gondolkozású emberekben a hitet és bizalmat fogják megerősíteni a csapások és szenvedések isteni pedagógiájának érvényességében.

Az összeomlás után a nagy csapástól elkábulva, majdnem öntudatlanul állott a magyarság. Idő telt el, míg az emberek magukhoz tértek és a sívár valóra ébredtek. Addigi oltáraink ledöntve, eszményeink porba omolva. Fájdalmas és tétova tengődés, célnélküli lézengés hosszú hónapjai után arra ébredtünk, hogy egymás után zárulnak be a magyar nyelvű állami iskolák kapui s a magyar tanulók ezrei iskola nélkül maradnak. Az egyházakra, mint az autonomia által még legerősebben védett várbástyákra háramlott az a nehéz, de dicsőséges feladat, hogy a magyar faji kultúra szolgálatára új tűzhelyeket gyűjtsanak. Az egyházak és a hívek áldozó lélekkel vállalták e súlyos feladatot. Ennek a folytonos és szakadatlan küzdelmekkel és nélkülözésekkel teljes hat esztendőnek történetét akarom a következőkben vázolni a rendelkezésemre álló hely szűk keretei közt.

1. A kolozsvári tudomány-egyetemet 1919 május 12-én vette át a román kormány. Ezzel szükségessé vált, hogy a *ref. theologiai fakultás eredetileg szervezve volt tanárképző intézete* kibővítették és újra szerveztessék. 1920/21-ben nemcsak mint nevelői intézmény, hanem mint képesítő főiskola meg is kezdette működését. Hat tudományszakot foglalt magában,

ú. m. filozófia és pedagógia, klasszikus és modern filológia, történelem-földrajz, természettudományok, matematika és társadalomtudomány. A speciális kollégiumok mellett mindenik tanszaknak megvolt a maga szemináriuma. A tanárképzőt kifelé és felfelé a fakultás igazgatója képviseli. Befelé teljesen autonóm életet él: tagjai külön tanári kart alkotnak s anyagi és szellemi ügyeik igazgatását évenként választott elnökre bizzák. Első elnök dr. Márki Sándor, helyettes elnök dr. Bartók György. A hallgatók száma 198. Első félévben tanári vizsgálatra állott 19, a másodikban 41. Végbizonyítványt kiállított 22 hallgatónak, távozási bizonyítványt 24-nek. Oklevelet az intézet nem adott ki.

A kolozsvári közoktatási államtitkárság 1921 szept. 21-én 386—1921. eln. sz. a. az intézet működését beszüntette azzal a megokolással, hogy ilyen intézet fenntartására kizárólag az államnak van joga. Az előjáróság ez intézkedés ellen felebbezett, kimutatva a történelmi jogot és a békeszerződésbe foglalt azon jogát a nemzeti, kulturális és vallási kisebbségeknek, melynek alapján a tanárképző intézet is fennállhat. De az államtitkárság 42095—1921. sz. iratában előző intézkedését fenntartotta s 1922 február 13-án kormánybiztossal az intézet irattárát átvette, elszállította. *Igy e terület egyetlen magyar tanárképző intézete egy évi fennállás után megszűnt.* Természetes, hogy a kisebbség nem nyugodott bele e jogfosztásba s reméli, hogy középiskolái részére szükséges tanárgenerációnak saját intézetében és eszménye szerint való nevelésére kétségtelen jogai gyakorolhatásához egyszer mégis csak hozzájut.

A kolozsvári Gazdasági Akadémiát 1919 júniusában vette át a román kormány s ebben a főiskolában is 1919/20. tanév végével megszűnt a magyar nyelvű tanítás. Hasonló sors érte a kolozsvári *Kereskedelmi Akadémiát*, mely fennállásának 20-ik esztendejében, az 1922. év június havában, magyar nyelvű előadásait miniszteri rendeletre megszüntetni kényszerült.

Az imperium átvételekor a Romániához szakadt területen két *polgári iskolai tanárnőképző intézet* működött, mindkettő róm. kath. felekezeti jelleggel, Nagyszebenben és Szalmárt. A fenyegető tanárhányra való tekintettel a róm. kath. egyház 1920 szeptemberében megnyitotta a kolozsvári Marianumban a harmadik róm. kath. polgári iskolai tanárképző intézetet koedukációs rendszerrel. Ez utóbbit *Pálmay Lenke*, majd *dr. György Lajos* magas színvonalu főiskolává szervezte, de három évi működés után 1923 aug. 15-én a közoktatásügyi miniszteri rendelet (63.989—1923) ezt a szép pedagógiai munkát végző intézetet testvér-intézeteivel együtt halálra kárhozta. Megnyitásukra minden kísérlet hiábavalónak bizonyult. Jelenleg sem magyar, sem román tannyelvű hasonló főiskola nincs Romániában polgári iskolai tanárok képzésére.

Ezeknek az intézeteknek átvételével, illetőleg megszüntetésével a főiskolai oktatás Erdélyben a magyarság kezéből kiesett.

2. *A középiskolák küzdelmes életéből* a következő mozzanatokot emelem ki.

Az 1918/19—19/20. iskolai évek minden nevezetesebb esemény nélkül teltek el. A *régi magyar állami tanterv* szerint tanítottunk s minden igyekeztünk arra irányult, hogy a háboru sok gazdasági kárát helyrehozzuk és az iskolák színvonalát emeljük.

Az 1920/21 isk. évet már *módosított tantervvel* kezdtük. *Bevezettük a román nyelv tanítását heti 2—2 órában*; az erre szükséges órákat a latin és görög óráiból kell elvenni, a magyar óráit kevesbíteni nem szabad. November hóban pótló intézkedés jött; az I. osztályban honismeret címen tanítottuk Románia és a szomszédos államok földrajzát, a IV. és VIII. osztályban heti 2—2 órában külön magyar és román történelmet. Ezekből külön osztályzatot adtunk. A szükséges órát a magyar történelemtől és a lilozófiától vettük el. Sok változás, óradukálás történt s már most nyilvánvalóvá vált, hogy

ilyen tantervvel az iskolák nem teljesíthetik a legjobb akarat mellett sem feladatukat, sőt meg sem közelíthetik céljukat. A gyarló elemi iskolai készültséggel a gyermeknek, — mikor még anyanyelvén sem tud tisztességesen olvasni és írni — egyszerre két idegen nyelvet (latin és román) kell tanulnia. A leánygimnáziumok VI. osztályában nem egy tanuló anyanyelvén kívül német, latin, francia, román, angol, sőt görög nyelvet is tanul. A gyakorlati élet kikerülhetetlen kényszere már most figyelmeztetett rá, hogy a régi gimn. típusa mellett szükségünk van reális, ipari, technikai iskolákra is, ahová tudatosan terelni kell a tanulókat.

Ez iskolai évben történt a *tanárok eskütétele* is. Az államtitkárság 31388—1920. sz. rendeletében az eskü megtagadása esetére a tanítástól való azonnali eltiltást, az országos nyugdíjalapból való kizárást és a felfüggesztett ellen a fegyelmi eljárást helyezte kilátásba. A főhatóságok, „habár a rendelet minden törvényes alapot nélkülöz”, a fenyegetések hatása alatt megengedték az eskü letételét egyházi megbízott jelenlétében, kinek ki kell jelentenie és jegyzőkönyvre vétetnie, hogy a főhatóság az eskü követelésének törvényességét nem ismeri el és csak a kényszer hatása alatt engedte meg letételét.

Az 1919/20. isk. évi érettségi bizonyítványokat az államtitkárság érvénytelenítette azon okból, mert a vizsgálatokon a kormányképviselők nem vettek részt. Hosszas iratváltás és tárgyalás folyt az egyházak és az államtitkárság között s ennek következtében a rendeletet úgy módosították, hogy az írásbeli dolgozatok beküldése esetén az érvényességi záradékot 1921 jun. 30-ig a bizonyítványokra rávezetik. Az összeütközés oka az volt, hogy az egyházak a köztük és az állam közötti jogviszony előzetes rendezését kívánták, melynek megtörténte után az állami főfelügyeleti jog gyakorlása ellen semmi nehézséget nem támasztanak. A kath. középiskoláknál a kormány az érettséginel ugyanoly ha-

laskört kövelett, minőt a magyar kormány gyakorolt az ú. n. Hatásköri szabályzat alapján, amely az apostoli királyi kegyúri jogok megszűnésével együtt hatályát veszítette.

Az előző év tapasztalatai alapján az 1921/22. isk. évet a régitől sok tekintetben gyökeresen eltérő új tantervvel kezdtük meg. Habár az idő nem nyugodt, a viszonyok és körülmények nem nagyon alkalmasak egy ilyen nagyfontosságú munka elvégzésére, mégis sok szempontból szükséges volt egy új tanterv készítése. A közoktatási kormány kövevelte, hogy közeledjünk az állami tantervhez. A változott életkörülmények és új tantárgyak felvétele folytán történt eltolódások is szükségessé tették „az egységes középiskola” megalkotását. Ez alsó és felső tagozatra oszlik. Az alsó tagozat tanterve nagyjában a *gimnázium és a polgári iskola tantervének egységsítése* úgy, hogy egészen kimarad a latin, kevesebb óraszámot — a románnal egyenlőt — kap a magyar, a német lemegy a II. osztályba, a történelem és földrajz minden osztályban helyet kap. Új tárgyak: a vegytan, fizika, közgazdasági és jogi ismeretek, egészségtan és gyorsírás. A felső tagozat *bifurkálódik gimn. és reális szakra*, melyek között a tanuló szabadon választhat. A reális szakból csak az V. o. nyílik meg. Ebben helyet kap az angol, francia, vegytan, szabadkézi rajz és gyorsírás. Az angol és gyorsírás a gimn. szakon is kötelező. A görög fakultatív a VI—VIII. o.-ban heti 2—2 órában. Rendkívüli tárgy a francia, rajz, természetrajzi és fizikai gyakorlatok, kézimunka. Az egész terv életbe lép az öt alsó osztályban minden átmenet nélkül. A három felső osztályra nézve a régi tanterv marad érvényben bizonyos módosításokkal. Ahol polgári iskola volt, ott csak az alsó tagozat tartatik fenn. A tanterv egyelőre átmeneti csak az 1921/22. évre. Az államtitkárság elfogadta.

A tanári karok felhívtak, hogy az év folyamán szerzett tapasztalataikat terjesszék fel a főha-

tóságokhoz. Az egységesítést általában helyesléssel fogadták. A ref. egyházkerületi közgyűlés az egységes középiskolai típus megalkotását korszerű és szerencsés tervnek tartja. A felső tagozat kétfelé ágazása ellen sem merült fel lényeges észrevétel. Katholikus tanári körökben merültek fel ellentétes nézetek a klasszikus tanulmányok hátrahagyásával szemben, melytől aggodalommal várták a középiskolai nevelés színvonalának végzetes sülyedését. A latint némely tanári karok a III. o.-tól kívánják tanítani. A magyar órák számának emelését több oldalról óhajtották azzal, hogy az olvasókönyvekbe a faji öntudat ébrentartására alkalmas több olvasmányt kell beilleszteni. A Kolozsvári Tanáregyesületnek egyik bizottsága a jövő évre nézve felveti azt a gondolatot (a román áll. terv is ismeri), hogy a felső tagozat három tagú legyen: gimnázium göröggel, reálgimn. latinnal görög nélkül és reál latin és görög nélkül. Ez az egyesület a végleges tanítás-terv készítését még egy évre kitolandónak javasolja.

A tanterv egyik következménye az volt, hogy sok helyen a polgári iskola a gimnáziumba olvadt, illetőleg a növendékek oda iratkoztak be; a másik az, hogy e területen a fiúintézetekben a leánynövendékek száma megszorodott. E körülmény arra indította a közoktatásügyi vezértilkarságot — mert az államtilkarság közben vezértilkarsággá szerveztetett át az unificatio jelszava alatt, — hogy leányoknak fiúiskolákba nyilvános tanulókként való felvételét (*koe-dukáció*) kereken megtiltotta. A kérdést aztán a főhatóságok sok tárgyalás után úgy oldották meg, hogy csak saját vallású leányokat vehetünk fel nyilvános tanulóknak, más vallásukat csak magántanulóknak.

Az iskolai oktatás munkája megfelelő tankönyvek hiánya miatt nagyon nehezen indult meg. Mindjárt az év elején kitűnt, hogy *hiba volt az új tantervet az egész alsó tagozaton életbeléptetni*. Az év elején 2—3 hónap kapkodó és tervszerűtlen munkával telt el. A tanterv teljesen észszerűtlenül és

módszerellenesen anticipál, mikor a történelemmel Ázsiába, Afrikába s a Földközi tenger partvidékeire vezeli azt az I. o. gyermeket, aki szűkebb hazáján kívül semmit sem tanult a földrajzból. A sebtében összeütött könyvek meghaladták a tanuló felfogását. Térképek március végéig nem voltak, mert a régi magyar kiadásu képek szigorúan kitiltattak. Tesék most földrajzot és történelmet térkép nélkül tanítani! A közgazdasági és jogi ismereteket majdnem egész éven át könyv nélkül, jegyzetek alapján (!) tanították. Alkotmánytan csak a második félévben került a gyermekek kezébe, akik különben elég érdeklődést mutattak e tárgy iránt. Helyes ujtás volt a mér-tani anyagnak a számtan körébe utalása, de viszont a rajzoló geometria technikai részének a rajztanárok behatóbb figyelmébe ajánlása mutatkozott szükségesnek. A gyorsírás általánosan kötelezővé tétetett, de egy évi tapasztalat megmutatta, hogy helyesebb fakultatív tantárgyként való kezelése. Feltétlenül jó hatását tapasztaltuk a természetrajzi és fizikai gyakorlatoknak. Két megjegyzést kell még tennünk a tantervre. Egyik az, hogy a sok nyelv tanítása veszélyezteti a középiskola igazi célját, sívár utilitárizmusba vész el és egyetlenegy nyelvet — még az anyanyelvet sem — fogja jól megtanítani. A másik az, hogy az óraszám túlságosan sok, hiszen a felső osztályokban 35—37-re megy s a tanulóknak nem marad elég szabad idejük játékra, szabadban való mozgásra, önképzésre, olvasásra.

Az *érettségi vizsgálati* bizonyítványok 1920/21-ben *hasábosan két nyelven* állítottak ki. A régi utasításon az a változtatás történt, hogy tekintet nélkül arra, hogy az illető görögöt tanult-e vagy póllót, *egyformán képesített a főiskolai tanulmányokra.* 1921/22-ben rendelte el a vezértitkárság (3888—1922. IV. sz. r.) *először a román nyelvből teendő érettségi vizsgálatot.* Egy későbbi rendelet (5201—1922. IV.) — megelőző tárgyalások után — némi könnyítéseket ad. Eszerint 3—3 tétel tűzendő ki magyarra (30

sor), vagy románra (20 sor) fordítás végett. A szóbelin néhány kérdés teendő fel, „melyből bebizonyuljon, hogy a tanulónak megvannak a román irodalomból az alapfogalmai.” A tanuló románul felel, de ha nem tudná magát szabatosan kifejezni, anyanyelvét is használhatja. A bizonyítványokat a kormányképviselő is aláírja, különben érvénytelenek. *Az érettségi anyagkönyvek is hasábosan vezetendők.*

A következő 1922/23. év középiskolája a *tavalyi egységes tanterv szerint* indult, némi módosításokkal és általában megfogyaalkozott tanulói létszámmal. A tavalyi tanterv nyomán tapasztalatok gyűltek, melyeket a felekezeti közti tanács tanügyi bizottsága az év elején kiadott utasításokban felhasználott. Folytatólagosan életbelép a VI. o. tanterve. Bármely felekezeti tanulók felvehetőek. A koedukációra érvényben maradnak a tavalyi utasítások. A magyarnál a IV. o.-ban tanítandók a legegyszerűbb polgári ügyiratok, a VII. o.-ban az irodalom elvégzendő Vörösmartyig. Földrajzból az V. o.-ban gazdasági földrajz tanítandó. Alkotmánytan a VIII. o.-ban külön tantárgyként heti 1 órában. Mennyiségtanból a IV. o.-ban valuták, egyszerű könyvvitel elemei, algebrai alpműveletek (tavaly a IV. o. tananyagából kimaradt, az V. o.-ba vététt fel). Szabadkézi rajzból kellő számú mértani rajz készítendő. A tavalyi tapasztalatok ennek hiányát sajnosan éreztették. Ezen a tanterven az év vége felé a vezérigazgatóság rendeletére az a változtatás esett, hogy a protestáns iskolák *ápr. 11-én bevezették a franciát az angol heti óraszámában* s utóbbit 1—1 órára szállították le. A gyorsírás megint fakultatív lett.

Második félévben megkaptuk a rendeletet, hogy az áll. intézetek rendtartását kell bevezetnünk. Ez az évet három harmadra osztja s az osztályozást egészen más elvek szerint végzi, 10-től 1-ig haladó számokkal és általános osztályzattal. Az osztályozás az év végén már eszerint történt. A IV. és VIII. o. számára u. n. *abszolváló vizsgálatokat ír elő*, az I.

o.-nál felvételit. Évközben a hivatalos iskolalátogató a konferencia jegyzőkönyvét hasábosan vételezte fel s különböző kifogásokat emelt, amelyeken a lehetőség szerint azonnal segítettünk.

A helyzet május óta, midőn a közokt. vezérigazgatóság megszüntetésével a közoktatás decentralizációja s új tankerületi beosztás történt, különösen súlyosbodott. A kerületek élére okiráltságbeli inspektorok is kerültek, akik autonómiánkat nem is ismerhetik s egészen más mentalitással vannak telve, mint az erdélyiek. Ez évben tartottunk első ízben abszolváló vizsgálatot a IV. o.-ban. Írásbeli volt románból, németből (!), mennyiségtanból. Hiába kértük a magyarból is a vizsgálat megengedését. Nem tágitottak a szabályzattól.

Az érettségit még a régi utasítás szerint tartottuk, de az anyagkönyvek és bizonyítványok már csak románul állítottak ki.

A legnehezebb az összes évek között az elmúlt 1923-24. év. Rossz csillagzat, a hírhedt 100.090. sz. rendelet alatt indult útnak. Ez évre a terv — némi szükséges kiegészítésekkel és átmeneti intézkedésekkel — egészen az állami volt.

A kolozsvári közokt. vezérigazgatóság 1923. évi március havában értesítést küldött, hogy a jövő iskolai évtől az állam csak azoknak az iskoláknak ismeri el nyilvánossági jogát, melyeknek részletes tervre megegyezik az államiakéval. A sok sikertelen memorandumozásba és tiltakozásba belefáradva, ez intézkedés ellen a magyar egyházak már nem is próbálták meg a tiltakozást. Tárgyalások révén csak azt óhajtották volna elérni, hogy ne kelljen annak a kis I. o. tanulónak, aki még anyanyelve szerkezetével sincs tisztában, a román nyelven kívül még franciát, majd a II. o.-ban ezek tetejébe németet, a III.-ban meg latint tanulnia. Észszerű és kellően megokolt kívánság volt, hogy az anyanyelven és az állam nyelvén kívül az erdélyi gyermek az itt lakó szászok nyelvét, a németet tanulja meg. A legmérebben elzárkoztak minden engedmény elől.

Igy a tanterv teljesen megfelel az államinak, mégis azzal az eltéréssel, hogy beleillesztettük a tanítás nyelvét, a magyart, a románéval egyenlő óraszámban; a VII—VIII. o. hittan óráit pedig 1-ről 2-re emeltük. A román állami tanterv a felső tagozaton 3 ágra oszlik: klasszikus, reál, modern. A magyar intézetek a sok személyi és dologi nehézség, továbbá a tanulók csekély száma miatt csak a modern szekciót tartják fenn.

Az iskolai év is az új szabályzat — Reglamentul — szerint későn (IX. 22.) kezdődött és későn (VII. 15.) végződött. Január hó folyamán jött a főhatóság rendelete, hogy *Románia földrajzát* (IV. o.), *történelmét és alkotmánytanát* (IV., VIII. o.) *románul kell tanítani.* Új, román anyanyelvű tanárokról kellett gondoskodni, mert nem ilyenek tanítását kifogásolták. Életbelépett teljes egészében az állami rendtartás is. Eszerint a tanulók egyensapkát, karszámot kötelesek viselni, személyazonossági igazolványt hordani. Szeptember végén, az év megnyitása után, jött a fennebb említett rendelet. Főbb intézkedései röviden a következők: okt. 15-ig minden igazgató kimutatást küld be az I., II. o.-ba beírt tanulók vallásáról és nemzetiségéről. Előírja minimumként az állami tantervet bizonyos átmeneti intézkedésekkel. Elrendeli, hogy az abszolváló vizsgálatok a királyságbeli szabályzat szerint tartassanak a minisztertől kiküldött elnökkel. Ezeket a románul előadott tárgyakból románul kell felelni. Román nyelven kell tanítani a románt minden osztályban és a megfelelő osztályokban a román történelmet, földrajzot és alkotmánytant. (Egy későbbi rendelet ezekből 60 perces órákat ír elő.) A felekezeti középiskolák „a népesség egy bizonyos vallású és nyelvű rétegének szükségletét szolgálván”, nem vehetnek fel más vallású tanulókat. A koedukációt, magántanulók felvételét szigorúan eltiltja. A román nyelv ismerete kötelező az összes, bármilyen szakos felekezeti tanárookra nézve. Ezért a tanároknak 1924. aug. 15—31. között

vizsgázniok kell, még pedig a szakosoknak az összes nemzeti tárgyakból, a nem-szakosoknak csak a román nyelvből. (Egy májusban jött rendelet ezt a tanárok hátrányára megváltoztatta úgy, hogy a nem-szakos tanároknak is kell vizsgázniok Románia földrajzából és történelméből.) Csak a minisztériumtól jóváhagyott tankönyvek használhatók. A levelezés az iskolai hatóságokkal román nyelven történik, a fordítás az iskola nyelvén is mellékelhető. Bizonyítványok, katalógusok, anyakönyvek, órarend, statisztika, évkönyv románul készítenődök el, párhuzamosan a tanyelv is használható. Az iskola homlokzatán a felirat románul, a termekben és díszteremben Őfelségeik fényképei helyezendődök el.

A Regulamentul szerint változott a rendtartás is. Az év harmadokra oszlik: az első dec. 1-ig, a második márc. 1-ig, a harmadik jun. 21-ig tart. Írásbeli dolgozatot kell iratni minden tárgyból, a vallást, egészségtant kivéve, még pedig évharmadonként egy extemporalét, egy évharmadit és amelyik tárgy természete megengedi, egy összefoglalót. Az osztályozás szintén változott. Az év folyamán három egymásnak ellenmondó rendelet jött e tekintetben. Első harmadban 10—1 számjegyekkel osztályoztunk. A másodikban az a rendelet jött, hogy nem számokkal, hanem minősítéssel kell osztályozni. A harmadikban megint egy új, hogy nem minősítéssel, hanem számokkal. El lehet képzelni, hogy milyen képet mutatnak ezek után az intézetek anyakönyvei és katalógusai. A tanuló ezután év végén nem bizonyítványt kap, hanem anyakönyvi kivonatot; ezt is csak akkor, ha más intézetbe iratkozik be. Külön katalógusa van minden tárgynak és tanárnak és minden osztálynak, melybe a tanulók feleletei, datuma bejegyeztetnek. Nem a tanári kar osztályoz, hanem a tanár s a magaviseleti jegyet az osztályfőnök adja. Könnyen belátható, hogy a régi eljárás mellett az előmenetelt és magaviseletet tárgyilagossabban lehetett megállapítani.

Az állami tanterv átmenet nélkül mind a 8 osztályban életbe lépett, ami zökkenőkkel járt. Nagy nehézségeket okozott most is némely tárgynál a tankönyvek hiánya, mert *Magyarországon nyomott könyveket még a semleges tárgyaknál sem volt szabad használni.* A főhatóságok rendelkezése értelmében a zsidók, németek és románok kivételével felvettük azokat a más vallású tanulókat, kiknek saját felekezeti iskolájuk nincs a községben; a II. o.-ba pedig azokat, akik tavaly is növendékeink voltak. Az I. évharmad után az ág. ev. és anab. kivételével a többi egy rendeletre exmatriculálnunk kellett.

Ez évben tartottunk a VIII.-ban először abszolváló vizsgálatot. Megállapíthatjuk, hogy a régi érettségihez képest komolytalan gyermekjáték s azt is, hogy ez évben a vizsgálat célja nem a tanuló tudásának, az életben való fellépés és magatartás készségének kipuhatólása volt, hanem egyesegyedül annak megállapítása, hogy a tanuló mennyire beszéli a román nyelvet. A kormány képviselői itt is, a IV. osztályban is, *elnökként szerepeltek. A magyar szó, a magyar nyelv és irodalom a vizsgálatról teljesen kizorult.*

A rettentő anyagi és erkölcsi nehézségek között, melyekkel a középiskoláknak ez években küzdeniök kellett, komolyan felmerült a vezető emberek lelkében a gondolat: hogy vajjon a mai eltolódott kultúrszükségletünk között *szükség van-e összes középiskoláink fenntartására,* melyek a magyar uralom alatt működtek? A róm. kath. 1923. évi státus-gyűlésen hivatalosan is felvetődik e kérdés. Az igazgatótanács utasítást kér a közgyűléstől, hogy ilyen irányban tervezetet készítsen a legközelebbi közgyűlés elé, sőt ha a helyzet úgy kívánja, erre a célra rendkívüli státus-gyűlés tartassék. Bizalmas értekezlet is tartott e tárgyban a magyarság vezetőinek részvételével, melyen *a felmerült gondolat nagy és heves ellenzéssel találkozott,* habár a kérdés nem úgy volt feltéve, hogy iskolák megszüntettessenek, hanem át-

szerveztessenek. De tekintettel a minden oldalú bizonytalanságra, továbbá a kormánynak egy rendeletére, amely iskolák szervezését, sőt meglévő iskoláknál új, párhuzamos osztályok felállítását is megtiltja, a kérdés egyelőre levétetett a napirendről. Mindenesetre jellemző mozzanat a magyar közoktatásügy történetéből, amely élénk világot vet azokra a nehézségekre, melyek a vezetők lelkét éjjel-nappal állandó aggodalommal töltik el.

Szólanunk kell röviden a *tanári sukrescenciáról* is. Az állami tanterv elfogadása folytán a szűkséget eltért az eddig összealkotott tanári karok szaki képesítettségétől. Feleslegessé váltak részben a magyar-latin, legnagyobb részben a latin-görög szakos tanárok. Ellenben szükségessé vált román és francia szakos tanárok rögtöni alkalmazása. Ilyenek nem voltak rendelkezésre kellő számban. De segíteni kellett a helyzeten s a kérdést kellően nem képzett óradókkal kellett megoldani. Így a tanári karok homogenitása szenvedett, ami egyebek között azért is baj, mert a nevelő-oktatás egységes, egyirányú gondolkodásmódot, saját életeszményeink szerint folyó összehangzó, együlthaladó munkát kíván. A sok bizonytalanság és az anyagi ellátás hiányosságának következménye, hogy akinek csak valami alkalma nyílt, más pályákon helyezkedett el. Így a tanári karok sok értékes tagjukat veszítették el.

Sok baj forrása a *tanári nyugdíj-ügy* teljes rendezetlensége. Vannak tanárok, akik 35—40, sőt több szolgálati évvel még mindig szolgálni kénytelenek, mert az állam nem ad, a fenntartó hatóságok meg nem tudnak adni nyugdíjat. Ez indította az egyházakat arra, hogy *nyugdíj alapok létesítését* határozzák el. Mindenesetre szükséges és helyes intézkedés. De hogy mikor és mennyi nyugdíjat tudnak adni, az még a jövő kérdése.

3. Az *elemi iskolázás* e hat évi történetében három egymástól meglehetősen élesen elváló korszakot lehet megkülönböztetni. Első a kormányzó tanács

korszaka. A kormányzó tanács, melynek tagjai ismerték Erdély és az erdélyi iskolázás multját, azt az iskolaügyi politikát inaugurálta, amely szerint a kisebbségek kultúrigényeit felekezeti iskoláik révén kívánja kielégíteni s ezért *Braniste*, a kultusz-resszort főnöke, felkérte az egyházi főhatóságokat, hogy felekezeti iskoláikat mindenütt állítsák vissza. Azután jött az Avarescu-kormány, Negulescu közoktatásügyi miniszterrel, aki egy új népiskolai törvényjavaslatot tervezett, melynek törvénybe iktatására nem volt ugyan ideje, de amelyben a régi királyságban teljesen ismeretlen „felekezeti” iskola is helyet foglal. Ám azért a felekezeti iskolák üldözése alatta kezdődött. Nemcsak azzal, hogy megtagadta régi iskoláinktól a magyar állam idejéből származó szerződéses és törvényes segélyösszegek kifizetését, hanem azzal is, hogy az alsóbb hatóságok egyenesen létökre törtek. A felekezeti iskolák épületeit, javait elvették; ezek helyébe bérelt helyiségeiket alkalmatlanoknak nyilvánították, hatóságilag elrekvirálták. A kormányzó tanács idejében bérért visszaadták az épületeket iskola céljára, Negulescu alatt, 1920—21-ben, még akkor sem adták felekezeti iskola céljaira, ha egészen üresen állottak.

A növendékeket és szülőket megtévesztésekkel és különböző terrorral igyekeztek elvonni a felekezeti iskolától. Ebben a munkában — fájdalom — magyar tannyelvű román állami iskolához alkalmazott tanítók is résztvettek.

A harmadik korszak a Bratianu-kormány jelenlegi uralma Angelescu közoktatásügyi miniszterrel. Az ő nevéhez fűződik az unificatio, az egységesítés jelszava a közszolgálat minden ágában. Ez a jelszó a közoktatás ügyénél csak takarja a tulajdonképeni célt, az *államosítást*. A régi királyság nem ismeri a felekezeti iskolát. Csak állami iskolát ismer. Mintája Franciaország, melynek intézményeit gondolkodás nélkül másolja. A felekezeti iskolák államosítása ellen az erdélyi görög keleti és görög katolikus ér-

sekségek is teljes erővel küzdöttek, mindedig sikertelenül. Angelescu szerint az erdélyi román felekezeti iskolák a multban teljesítették hazafias kötelességüket, fönntartották és élesztették a nép nemzeti érzését és öntudatát s jó részben ezek halása az, hogy a románság nemzeti vágyait és aspirációit teljesedve látja. Ma már nincs szükség rájuk. Letették az érettségit, mint egyik kultúrpolitikusuk mondja, megérték a lehullásra, elmulásra.

E három korszak vázlatos történeti mozzanatait adom a következőkben:

Az állami iskolák átvéte után felhívás és rendelet ment ki az egyházközségekhez, hogy mindenütt felekezeti iskolát kell felállítani. Az 1920. évi unitárius főtanács „a változott viszonyokra s az egyház egyetemének ezekből folyó egyházi és kulturális igényeire figyelemmel” az egész vonalon a felekezeti oktatás elvi álláspontjára helyezkedik s utasítja az igazgató tanácsot, hogy a felekezeti oktatás szervezése ügyében tegyen meg minden szükséges lépést. Így megkezdődött az új felekezeti iskolák szervezése. Ám a munka roppant nehézségek között haladt előre. A kormány ekkor foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az állami vagy felekezeti oktatás útjára lépjen-e. A vita — amint előrelátható volt — az állam javára dőlt el. Ennek következménye volt 1920 márciusában az a rendelet, hogy az 1919—20-ra használatra engedett iskolai épületeket nem engedi többé át, mert „az állami oktatás az 1920/21. évben csorbítatlanul fenntartatik az összes helyiségekben, ahol a multban is ilyen állami karakterű oktatás céljaira szolgáló helyiségekkel rendelkeztek.” E rendelet kettős sérelmet foglal magában. Egyik az, hogy a régi államszerződéses iskolák eklézsiáiban a szerződés átöröklése címén román állami iskolákat állítottak fel s az ugyanoda szervezett felekezeti iskoláinkat az egyházközség magántulajdonát képező épületből minden további nélkül eltávolították. Az állam a magyar állammal kötött szerződéseket közön-

séges üzleti szerződésként kezeli és jogutódlást vindikál magának oly jogok tekintetében, melyek minden átörökölhetést kizárnak. A békeszerződés ratifikációjával a magyar államhatalom e területen megszűnt, elesett a szerződő fél is, így a szerződés hatálya is elenyészelt. Maga az állam is erre az álláspontra helyezkedik, midőn a szerződések rája kötelezettségeket hárítanak. A másik sérelem még nagyobb s ez az az iskolaügyi politika, mely az állami iskolák szervezésével a békeszerződés által biztosított kisebbségi autonóm iskolák alól a talajt s az érvényesülés lehetőségét elvonja. 1920-ban magyar nyelvterületeken még magyar felekezeti iskolák működtek. E területeken állami iskolák felállítása a békeszerződés rendelkezéseibe ütközik.

A felekezeti iskola ellen a kormány által megindított hadjáratnak az lett az eredménye, hogy az első évben szervezett nagyszámú új iskola közül sok megszűnt, a legtöbb helyen azért, mert az iskolai épületet erőszakkal átvették s más helyiség nem állott rendelkezésünkre. A tanítók pedig látván a minden irányu bizonytalanságot, átmentek az államhoz. Az egyházak a helyzet erőhatalmi kényszere előtt meghajoltak, de ez állapotot átmenetinek tekintették s nyomtatékosan hangsúlyozták, hogy a felekezeti iskola felállításához és fenntartásához való jogukat fel nem adják, a békeszerződés szerinti megoldást követelni meg nem szűnnek. Nagyon sok eklézsiában vette át az állam az egyházközségek tulajdonát képező iskolai épületeket, melyek szerződésileg a magyar államnak voltak bérbeadva. 1920/21-ben egész éven át már kevesebb felekezeti iskola működött, mint előző évben, 1921/22-ben még kevesebb. Leglényesebb, szinte leküzdhetetlen akadály: iskolai helyiség és taneszközök hiánya. A gazdasági esztendő mostohasága miatt a hívek áldozó készsége is csökkenőben; de egyes helyeken „a magasabb jövődő szempontokat és fontos vallási és faji érdekeket megérteni és méltányolni nem tudó kicsinyes szűkkeblü-

séggel is kellett találkozunk.” 1922-ben nyilvánossá lesznek mindazok a nehézségek, melyekkel az iskolázás érdekében küzdeni majdnem lehetetlenség. Ekkor jő a mentő gondolat: az *egyetemes egyházi adó*.

Az egyházak minden eszközt megragadtak, hogy az iskolák működését biztosítsák. Államsegélyért is folyamodtak a békeszerződés értelmében. A közokt. államtitkárság (1921—10664 sz.) azt válaszolta, hogy az imperium átvétele után létesített iskolák nem kaphatnak segélyt; viszont azonban a 203000—1919. sz. rendeletben szabályozott fizetések kiadását követelte, kilátásba helyezve, hogy azokat közigazgatási úton fogja behajtani. Ez az intézkedés azt célozta, hogy szembeállítsa a felekezeti tanítókat fölöttes egyházi hatóságaikkal, amelyek nem tudtak olyan fizetést adni, mint az állam s igen gyakran azt is rendetlenül szolgáltatták ki. Megkezdődött egy hitvány uszítás, melyben az állami iskolához visszatért volt felekezeti tanítók közül többen volt kartársaik, egyházuk és fajuk elleni áskálódásra eszközül adták át magukat. E következetesen ellenséges magatartásnak, a gyakran ismétlődő zaklatásoknak, iskolabezárásoknak, közigazgatási terrornak következménye az lett, hogy felekezeti iskoláink száma 1924-re jelentékenyen lepadt.

A r. k. státus 1922 aug. hó 10-én tartott közgyűlésén az *iskolák államosításának* hírére szükségességesnek látta álláspontját már előre kifejezésre juttatni. Ófelségéhez emlékiratot intéz, melyben kifejti „az egész világon közismert, határozott és megalkuvást nem ismerő álláspontját, hogy az egyháznak joga van minden országban saját hitvallásu iskolákat felállítani és fenntartani, s ezen jog gyakorlásában az egyházat megakadályozni ellentétben áll azzal a krisztusi rendeléssel: „euntes docete omnes gentes — tanítsatok minden népeket.” Az egyház megvédte iskoláit Németországban a kultúrharcos Bismarckkal szemben. Franciország az exkluzív államosítás mellett tért engedett a hitvallásos iskolának is.

A világháboru leszűródött, legtisztább tanulsága is az, hogy a felekezeti iskolákat nem korlátozni, hanem támogatni kell. Erdélyben az iskolázás a legutóbbi időkig csak felekezeti volt s a kormányok ezt sohasem háborgatták. Az államosítás, a vallásnélküli intellektuelek jelszava, a magyar államban soha általánosan érvényre nem jutott. Minden olyan törekvés ellen tehát, amely hitvallásos iskoláiktól akarná megfosztani, eleve is tisztelettel bár, de a lehatározottabban és ünnepélyesen óvást emelnek s a hívek „egyenként és együttesen rendületlenül mindvégig kitartanak hitvallásos iskoláik mellett és azok megszüntetésébe vagy korlátozásába soha, semmi szín alatt bele nem nyugodnának.”

A ref. püspök tanáraival és papjaival értekezletet tartott, amely hetekig foglalkozott a nevelési eszmény megállapítása, eszközei kitűzése és alkalmazása kérdéseivel. Az értekezlet megállapításai a pedagógia történelmében nem újak, nem ismeretlenek; de fontosságot és erkölcsi súlyt kölcsönöz azoknak az, hogy egyik legnagyobb erdélyi magyar egyház legsúlyosabb reprezentánsai egyértelemmel hozták és olyan apokaliptikus időkben, melyeknek viharai és szenvedései a csontokig és velőkig, a szívek legmélyebb zúgaiig hatoltak. Ész szerint az egységes nevelési cél: *a keresztény valláserkölcsei jellem képzése*. Ez a nevelés minden egyéb mellékcélját szervesen egyesíti magában s adja azoknak igazi értékét. E keresztény valláserkölcsei jellem képzése felekezetek szerint színeződik és annak folyamán érvényesül minden természeti és történeti adottság s a kialakulás végső állapotában beletagozódik az egyetemes emberiség szociális közösségébe: az Isten országába. E cél szolgálatában a tudomány és vallás viszonya úgy alakul, hogy a vallás tűzi ki a tudomány elé a legmagasabb célt, hogy a tudományt ne lehessen a rossz, az önzés szolgálatába állítani, viszont a tudomány a vallásra nézve a munka mezeje, nem cél, hanem eszköz a valláserkölcsei jellem képzéséhez.

Ilyen mélyenjáró elvi és filozófiai megalapozás után önként adódik a következtetés: „Ezért nélkülözhetetlen nekünk a felekezeti iskola minden fokon“, „amely nem az irredenta eszköze, hanem a Krisztus lobogója a társadalmi forradalmak ellen.“ Ezért maga ellen is vétkezik az állam, midőn a felekezeti iskolákat üldözi és elnyomja.

Betetőzte itt is, mint a középoktatásnál, a sérelmeket az 100088—1923. sz. rendelet. Ennek főbb intézkedései: kötelező minimumként tanítani kell az állami tantervbe foglalt összes tantárgyakat. Más vallású és nyelvű tanulók nem vehetők fel. Románul adandó elő a román nyelv az 1—2 osztályban napi egy órában (e pedagógiai absurdumtól egy későbbi rendelet elállott); a 3—4. o.-ban napi két órában a román nyelv, Románia földrajza és történelme. A 6. osztály elvégzése után abszolváló vizsgálatot tesznek a románul előadott tárgyakból románul. Egy iskola sem működhetik a miniszterium autorizációja nélkül. 1924. aug. 15—31-e között a tanítók vizsgát tesznek a román nyelvből, történelemből, földrajzból és alkotmánytanból. Csak így taníthatnak tovább.

Az 1923—24. isk. évről beérkezett jelentésekből meg lehetett állapítani, hogy a román nyelv tanítása a többi közismereti tárgyak rovására az időnek háromnegyed részét elfoglalta. A revizorok szorgalmasan látogatták az iskolákat, sűrűbben, mint ahogy a zavartalan, nyugodt oktatás érdeke kívánná. Egyik egy, a másik más kedves gondolatát és módszeres utasítását ajánlotta a tanítók különös figyelmébe. Abban azonban mindnyájan megegyeztek, hogy a nemzeti tárgyakon kívül a többiekben elért eredmény számbavételével nem sokat törődtek. Tanító és tanuló egyaránt küzdött a nyelvtanulás és tanítás nehézségeivel, egyaránt nyögte ezt az erejét meghaladó munkát s meg lehet érteni és nem lehet rossz néven venni a tanítóktól, ha minden igyekezetüket arra fordították, hogy e tárgyakban mutathassanak fel eredményt.

Az erdélyi magyarság árva sorsra jutott, mindene odaveszett, értékei, bálványai porba hullottak. De kapott egy mindezeknél drágább kincset. Magába mélyedt, befelé tekintett s ott megtalálta saját lelkét. Iskolái nem büszke paloták, hanem kopott, vedlett külsejű szerény épületek. Belsejükben bensőséges, magára eszmélő, vallásos nevelő munka foly. „A tudomány büszke hangja az Istenfélelem alázatos szavává halkult.” A tanítás megkezdése előtt gyermeki hangokban felcsendül az Isten dicsőítése és tanítás után hálát rebeg tanár, tanító és tanuló az ő segítségéért. Vallásos ifjusági körök alakultak, melyek a vallás-erkölcsi nevelés eszközeivel az ifjuságot helyes irányban képezni igyekeznek.

És megtalálta kulturális törekvései támogatására *a népet legszélesebb rétegeiben*, amely lassanként tudatára ébredett annak, minő drága és pótolhatatlan kincse forog veszélyben felekezeti iskoláiban. Ha némely vidékeken még közönyös is a nép e nemzetnevelő és fenntartó kérdéssel szemben, ezeknek száma napról-napra fogy s mind szélesebb körökben terjed az a meggyőződés, hogy az iskoláért áldozni kell. Ez állapot helyes mérlegelésének eredménye a r. kath. státuszgyűlésnek az a határozata, mellyel a tagságot széles körökre kiterjesztette, valamint az unitárius egyházé, mellyel főtanácsába a nép képviselőit behívta.

(Kolozsvár.)

Dr. Gál Kelemen.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG GAZDASÁGI HELYZETE.

Címül azt is írhattam volna, hogy az erdélyi magyarság *legyöngülése és elszegényedése*, mert hiszen bármily tárgyilagosan igyekszünk is a jelenlegi helyzetet csupán keresztmetszetben bemutatni, el nem

kerülhetjük, hogy azt önkéntelenül össze ne hasonlítsuk a háboru előtti állapottal. Ez az összehasonlítás pedig a legsívárabb és legsötétebb képet mutatja egész Erdélyre, de különösen a sokat szenvedett erdélyi magyarságra nézve.

Sajnos, terünk nem engedi meg, hogy a közgazdasági élet összes ágazataiban: a *mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és pénzügyek* terén egyenként lerögzítsük azt a süllyedési pontot, ameddig már is lezuhantunk. Meg kellett elégednünk a gazdasági élet két jellegzetes momentumának bemutatásával.

Az egyik a kép sötét oldala: a szerencsétlen és igazságtalan *földreform* eddigi eredményeinek ismertetése. A másik kép, bár szintén sok szomorú jelenséget tüntet fel, már derüesebb és biztatóbb, s ez a *magyar jellegű erdélyi pénzügyek helyzete*.

A földreformmal kapcsolatos munkálatok még messze állanak befejezésüktől. A kisajátítások legnagyobb része már megtörtént, de a kisajátított területek felosztása igen lassu tempóban halad. A kisajátított földet a parasztok azonban már minde nélkül munkába vették.

A közzétett statisztikai adatok szerint az erdélyi *kisajátítandó terület*, — beleértve a szántóföldeket, erdős területeket, legelőket és a terméketlen részeket — összesen 5.461,200 katasztrális hold volt. Ebből a területből 2.746,800 holdat sajátítottak ki tényleg, melyből 1.186,500 hold erdő, 1.560,300 hold pedig szántó, legelő, rét és terméketlen terület között oszlik meg.

Összesen kiosztottak eddig 253,000 hold szántót és kaszálót, továbbá 130,000 hold erdőt, építkezési telkeket, legelőt stb. További 120,000 hold községek tulajdonába ment át. A kiosztott föld tehát a kisajátított összterületnek egy ötödrészét sem teszi ki.

Felosztatlanul kiadtak kényszerbérbe, falusi mezőgazdáknak használatra, 640,000 hold mezőgazdasági művelésre alkalmas földet és 800.000 hold

erdőt és legelőt, míg a fennmaradó rész felosztása még nincsen bevégezve. Összesen 90.000 holdat kaptak közhasznú intézmények, mint egyházak, iskolák, stb. A határmenti megyék gyarmatosítására a rendelkezésre álló megművelt területből és a legelők-ből 80.000 holdat hasítottak ki. Ezeket a területeket ezidőszerint még pontosan nem lehet feltüntetni, mivel a felmérési munkálatok nincsenek befejezve.

Igen érdekesek a földfelosztás eredményei az egyes megyékben nemzetiségek szerint, melyből főleg a magyarság és a németiség megrövidítése tűnik ki szembeszökően. Alább közöljük 15 megyének adatait. Ezek az adatok a földreform végrehajtásában megnyilvánuló szellemet élesen megvilágítják. Erdély és Bánát többi vármegyéből az adatok még hiányzanak. E szerint a kisajátított földekből az egyes megyékben az alábbi területeket adták át tényleg a falusi igényjogosultaknak:

	Románok	Magyarok	Németek	Mások	Összesen
Arad — — —	25,626	4,173	1,116	534	31,458
Údvarhely — —	212	1,076	—	—	1,288
Alsó-Fehér —	17,755	2,748	541	—	21,044
Maros-Torda —	5,665	4,684	103	—	10,452
Szolnok-Doboka	16,281	2,560	144	—	18,985
Hunyad — —	19,098	647	657	666	21,068
Kisküküllő —	9,268	3,318	917	—	13,503
Temes-Torontál	29,928	3,838	12,594	6,347	52,707
Szatmár — —	13,513	5,542	3,623	656	23,334
Nagyküküllő —	2,073	—	136	—	2,209
Háromszék —	2,903	2,849	—	57	5,809
Beszterce — —	1,354	92	110	—	1,556
Torda-Aranyos	4,847	1,303	9	521	6,680
Krassószörény	19,098	488	657	1,154	21,397
Szilágy — — —	12,219	3,163	56	—	15,418
Összesen :	179,840	36,481	20,643	9,944	246,908

Az eddigi kiosztások rendén tehát a románoknak juttatott 179,840 holddal szemben a magyarok mindössze 36,481 holdat és a németek 20,643 holdat kaptak.

Ha már most figyelembe vesszük, hogy néhány egyházi birtoktól eltekintve, a románság a kisajátítások során alig veszített valamit s a németség is majdnem kizárólag csupán közbirtokossági területet volt kénytelen átengedni, míg a kisajátított birtokok oroszán része magyar kézen volt a háboru előtt, akkor világosan fog előttünk állani, hogy milyen nagymérvű deposszedálást és legyöngülést okozott az erdélyi magyarságnak a földreform.

Pillanatnyilag és legszembeesőbbben az erdélyi magyarság *lateiner középosztályának* hirtelen elszegényedése mutatja a legsíralmasabb képet. Az állásukból kiesett, elhelyezkedésüket meg nem találó tisztviselők s az értelmiségi pálya egyéb proletárjai a nyomorral küzködnek s nagyrészüket a kétségbeesés örvényének szélén áll.

E társadalmi osztály azonban, bármily *ethikai* értékek lakoztak is benne, nagyobb *gazdasági* erőt és súlyt eddig sem reprezentált.

Az a pusztítás azonban, melyet a földreform vitt végbe magyar vagyonokban, számokkal föl sem becsülhető s talán soha teljesen helyre nem hozható.

A földreform elszomorító adataival szemben 1922. december 31-én az alábbi *magyar jellegű erdélyi pénzügyintézetek* működtek Erdélyben:

Alsó-Fehér — —	12	intézet	Lej	4.870,000	alapt.
Brassó — — —	2	"	"	2.200,000	"
Besztercze-Naszód	1	"	"	1.000,000	"
Csik — — — —	7	"	"	3.340,000	"
Fogarás — — —	1	"	"	300,000	"
Háromszék — —	9	"	"	5.901,400	"
Hunyad — — —	13	"	"	2.857,500	"
Kisküküllő — —	5	"	"	1.400,000	"
Kolozs — — —	9	"	"	68.225,000	"
Maros-Torda —	6	"	"	12.100,000	"
Nagyküküllő — —	2	"	"	1.400,000	"
Szolnok-Doboka	12	"	"	4.910,000	"
Torda-Aranyos —	6	"	"	3.335,000	"
Udvarhely — —	6	"	"	1.900,000	"
Máramaros — —	3	"	"	1.600,000	"
Szatmár — — —	20	"	"	29.892,500	"
Szilágy — — —	13	"	"	5.190,000	"
Bihar — — — —	35	"	"	43.945,725	"
Arad — — — —	18	"	"	67.974,000	"
Krassószörény —	17	"	"	12.047,700	"

Összesen: 197 intézet Lej 274.388,825 alapt.

A fenti 197 magyar jellegű intézet, melyeknek 1922. évi mérlegadatait összegyűjteni sikerült, a 274,388.825 lej alaptőke mellett 89,866,349'95 lej tartalékalapot, vagyis összesen 364,255,174'25 lej saját tőkét reprezentál.

A 364 millió saját tőke mellett ez intézetek 1,804,371,079'44 lej idegen tőkét kezelnek, vagyis saját tőkéjük közel ötszörösét, mely a következőképen oszlik meg:

Takarékbetétek: Lej 1,305,506.377'26, ami közel négyszerese a saját tőkéjüknek s ötszöröse alaptőkéjüknek. E tekintélyes összeg a legszebben dokumentálja az erdélyi magyar intézetek iránti nagy bizalmat és klientelájuk tőkeerejét.

Hitelezők és visszleszámítolás címén már sokkal kisebb összeg: Lej 498,864,702'18 jelentkezik, ami másfélszerese sincsen a saját tőkéknek. Való,

ságban ez az összeg még ennél is lényegesen alacsonyabb, minthogy az összesítésnél a tőkék kétszeri számbavételét nem lehetett elkerülni, holott nyilvánvaló, hogy a kisebb intézeteknél e címen felvett összegek legalább is részben a kimutatásban ugyancsak szereplő nagyobb intézetektől igénybevett tételeket reprezentálják. Így tehát aligha tévedünk, ha e tételt valójában maximálisan 200—250 millióra értékeljük, vagyis aligha éri el az intézetek alaptőkéjének magasságát. Ez összeg alacsonyága azt az igen fontos tényt dokumentálja, hogy az erdélyi magyar intézeteknek külső erőforrások csak igen csekély mértékben állottak rendelkezésükre, vagy pedig olyan súlyos feltételek mellett, melyeket nem fogadhattak el. Életképességüknek fényes bizonyítéka, hogy ekként saját tőkeerejükre hagyatva is elő tudták teremteni a fennmaradásukhoz és továbbfejlődésükhöz szükséges eszközöket.

Az erdélyi magyar intézeteknek 1922. év végén rendelkezésére állott Lej 3 4.255,174'25 saját tőke és Lej 1.804.371.079'44 idegen tőke az alábbiak szerint nyert kihelyezést:

Értékpapirokban feküdt 137.922.154'— Lei. E hatalmas összegnek, sajnos, jelentékeny részét *kétes értékű hadikölcsön-kötvények* képezik, de másik része túlnyomóan prima bonitású s ma már mérlegértékének sokszorosát reprezentáló ipari papirokból áll.

Ingatlanok címén a mérlegek Lej 36.927.964'84 összeget szerepeltetnek. Minthogy az intézetek túlnyomó része ezeket az ingatlanokat a háboru előtt szerezte, semmiesetre sem tévedünk, ha ez ingatlanok jelenlegi forgalmi értékét a mérlegérték tízszeresére: 400 millió lejre becsüljük.

<i>Kölcsönökben</i> : Váltón	Lej 607,363.137'27
Folyószámlán „	1,246,912.000'83
<u>Összesen</u> :	<u>Lej 1,854,275.138'10</u>

volt kihelyezve. Ez a hatalmas összeg világosan mu-

tatja, hogy e 197 intézet jelentős szerepet tölt be Erdély közgazdasági életében.

Nyereséggként a 197 intézet 1922. év végén Lej 43,154.449'28-at mutatott ki, ami 364 millió lej alap-tőke 12 $\frac{1}{2}$ -os gyümölcsöztetésének felel meg.

Az elmondottakból kitetszően, a magyar jellegű erdélyi pénzüzetek olyan erőket és energiákat mentettek át a nagy összeomlásból az új alakulásba, melyek ma felbecsülhetetlen értéket reprezentálnak.

Ezek az erők és energiák azonban csak meglévő felépítettségükben, jelenlegi összetételükben képviselnek értékeket. Ha atomjaira bontják, porrá zúzzák őket, értéktelen romhalmaz lesz belőlük.

A magyar jellegű pénzüzetekben testet öltött helyzeti erő oly ponderábilis, hogy annak meg kell találnia érvénycsülését. Ennek egyetlen feltétele az, hogy olyan szellem hassa át e szervezeteket, mely meg tudja tartani a bölcs középutat a teljes elnyelést jelentő asszimilációs felkínálkozás s az ok és céltalan harciaskodás között.

A cél nem lehet más, mint Erdély önálló gazdasági életének megalapozása, céltudatos megszerzése és intenzív kifejlesztése.

E cél kereteiben az erdélyi magyar pénzüzeteknek meg kell keresniök és találniök az *intézményes* kapcsolatokat az erdélyi magyarság *mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi* érdekképviselőivel.

A mezőgazdasági érdekképviselőtek régi keretei megvannak ugyan, de azoknak élettél és tartalommal való megtöltése a jövő feladatát fogja képezni. Az erdélyi magyarság ipari és kereskedelmi érdekképviselőtének azonban ma még keretei is hiányoznak.

A hiányzó szervezetek megteremtése, a meglévők működésbe hozatala s az egész szervezetnek organikus egybekapcsolása olyan feladat, melynek munkálásában és megvalósításában széles és kifogyhatatlan érvénycsülés teret találhat a közhivatali pályáról leszorított intelligens erdélyi magyar középosztály.

(Dicsőszentmárton.)

Dr. Gyárfás Elemér.

AZ ERDÉLYI MAGYAR FALUSI NÉP KISEBBSÉGI ÉLETÜNK KULTÚRÁLIS PROGRAMJÁBAN.

... „Általában véve minden rossz, amelybe nem bukunk végkép bele, jötevőnk...”

... „Pedig hiába ülünk és síránkozunk. A Mindenható szava azt mondja: Kelj föl, s menj előre, örökké!”

Emerson.

Az ember, ha váratlan világ-klataklizmák szenvedő részesévé válik, korlátozott voltának, gyöngeségének és végességének nyilvánvaló tudatára dőbvenve, egyszerre kábultan és megsemmisülve veszíti el a nyugodt élet boldog biztonságába vetett legszilárdabb hitét is. Olyan lesz, mint a hajó, melynek kormánykereket viharzó tenger közepén fellegekből lezuhanó villám szaggatja szét.

Ilyen volt az erdélyi magyarság helyzete is a történelmi Magyarország összeomlásakor. Az első idők még a megmérhetetlen veszteség kábulatának, megdöbbenésének, fejetlenségének és csüggedésének voltak tétlen és szomorú órái. Kisebbségi sorsunk legkritikusabb fejezete volt ez az időszak. A végzetes és nagy kérdés, amelyre az eljövendő felelet életünket vagy halálunkat jelentette, az volt, hogy vajjon most ott marad-e fájdalomtól bús tekintetünk tétlenül csüggve mozdulatlan síránkozással és szép álmodozásban fordulva az elveszített felé, vagy még jókor megértjük a Mindenható szavát, mely a lélekbe írva él és emel mindig minden elbukottat az emberiség történelmén át, mondván: „Kelj föl, s menj előre, örökké!”

Végeredményükben szerencsés körülmények természetes találkozása volt, hogy e sorsdöntő időszak megmentő fordulatunkra változott. Anteusz mondája ismétlődött meg velünk, s az erdélyi édes anyaföld új erőt kölcsönzött föléje szédült gyermekének. Megéreztük a tétlen szomorkodás veszedelmét.

Lassanként szakadozni és fölszállani kezdett a nehez köd, mely észrevétlenül elménkre és szívünkre nehezedett: dobogni indult újra az elesett magyar élet, erő, öntudat, hit és önbizalom bénult szívverése. Ezt a saját lelkünkől fakadó, tehát pozitív tényezőkből táplálkozó öntudatra emelkedést egy nagyon hatékonyan jelentkező másik negatív tényező is döntően befolyásolta: az államhatalom segítségünkre siető politikája. Az a kiméretlen, rendszertelen, minden önmérsékletet és politikai bölcseséget nélkülöző üldözés és elnyomás, amely az emberi jogon kérő legszerényebb szavunkat, óhajunkat, vagy ösztönszerűleg jelentkezni merő védekező mozdulatunkat is könyörtelenül elhallgattatta és eltiporta, a legteljesebb öntudatra és erő kifejtésre sarkalt, s a veszélyeztetett élet jogán riadó szavával vert föl dermedtségünkből. És e feszültség és türelmetlenség óráiban sorsunk legnagyobb szerencséjére és javára, valószínű megváltására, kihajtott a magyar szenvedések és mártírumságok halhatatlan vetése. Az a sors pedig, amely mártírokat termelt, immár nem a halálnak, hanem a legyőzhetetlen életnek a sorsa.

A legidegfejtőbb harc a magyar egyház és iskolája köré, magyar kisebbségi helyzetünknek mindkét küzdő fél részére jól felismert e két tartó-pillére köré verődött és alakult ki, s tart meg nem szűnő lendülettel a mai napig.

Mellette felsorakoztatott védekezésünk eleinte tanulatlanul és rendszertelenül folyt. Nem ismertük még eléggé erőinket és gyöngeségeinket. Szokatlan volt a kisebbségi helyzet, ismeretlenek annak feladatai és egészen újszerűek a tennivalók. Ezért is maradtunk el rögtön a szászság mellett, amely már a magyar uralom alatt kifejlesztette és gyakorolta kisebbségi szerveit, s a változással nem volt egyéb tennivalója, mint az új fronthoz való ügyes alkalmazkodás. A keményebb próba és népünk erkölcsi ereje azonban gyorsan kiegyenlítették ezt a viszonylagos hátrányt s ma már ott tartunk, hogy lehe-

tetlen és egyben igazságtalan dolog volna meg nem állapítani olyan biztató és vigasztaló mozzanatok jelenlétét kisebbségi életünkben, amelyek határozott fejlődésről és előrehaladásról tanuskodnak. Ilyennek tartom azt a tényt — és ennek fontosságát nem tudom eléggé hangsúlyozni, — hogy végre lassan ráeszmélünk saját erőinkre, mint amelyekre egyedül vagyunk utalva. Hogy terveinknél csak akkor nem csalatkozunk, ha azok erkölcsi és anyagi feltételeit kizárólag a magyar kisebbség áldozatkészségéhez és teljesítő-képességéhez mérjük.

És ez a pont az, ahol az erdélyi magyar falusi nép döntő jelentőséggel kapcsolódott bele kisebbségi életünk kulturális programjába. Meggyőződésévé vált ugyanis, hogy az egyházunk, iskoláink, nyelvünk és nemzeti létünk védelmezése érdekében lelkesen vállalt minden terv és munka hiábavaló erőfeszítés, ha csak ez egyetlen küzdelem legnagyobb áldozatait fajunk legszámottevőbb rétege, a falusi nép, nem vállalja. Ennek az áldozni tudó, áldozni kész kollektív népi léleknek megteremtése, az ehhez szükséges és megtalálható összes eszközök felkutatása, megvizsgálása és akcióba állítása lett tehát ez igazság felismerésétől kezdve a legfőbb magyar kulturális feladat.

Kulturális érdeklődésünknek a falusi magyar nép iránt hármasságos iránya volt: erkölcsi, szellemi és gazdasági. Sorsunk kényszerítő súlya nem engedett a kivitelben az egyiknek a másik előtt elsőbbséget, s így mindhárom irányban egyszerre ható igyekezettel kellett népünk felé fordulnunk. Amikor e munka terjesztőit és eszközeit a rendelkezésre álló keretekhez mérten legalább érintőleg felsorolni megkísérlem, nem az elvégzett feladatok boldogító nyugalmanak önkéntelen kérkedésével teszem ezt, mert vajmi messzi vagyunk még attól, hogy ilyesmit elmondani merjünk. Bűnös könnyelműség volna gondolni is. Inkább a remény, hit és bizalom nélkül tévelygőt akarom magunkhoz kapcsolni, ha rámutatok itt-ott

azokra a folyamokra, patakokra vagy talán csak erecskékre is, ahol mai erdélyi magyar életünk élő vérkeringését megláthatja s ahol maga is lelket és hitet szerezhet arra a munkára, amelyet korántsem eredménynek, hanem újabb és erőteljesebb célkitűzésnek szabad csupán tekintenünk.

Az a munka ez, amit szent hivatásánál fogva legtöbb tekintéllyel végzett az egyház, annak papja és tanítója, kultúránknak a néphez legközelebb álló és a legértékesebb, legsúlyosabb őrhelyet elfoglaló két előharcosa. Felbecsülhetetlen az az áldozat, amit e két fogalom alatt névtelenül rejtőző hősök magyar művelődésünk oltárára sok helyen és sokan oly példátlan önfeláldozással és nélkülözéssel hoztak. A legnagyobb munka itt volt, de a feladat rendkívüli volta megkívánta minden más tényező támogatását is. Így vettek részt megszámlálhatatlan mértékben, helyen és alkalommal a törvényes keretek között szabadon mozogható, önmentő, vérnélküli hadjáratban a következő magyar erők is, akaratlanul és némán sorakozva egy szent egységbe: a magyar orvos, ügyvéd, bíró, tisztviselő, kereskedő, iparos és munkás, a magyar sajtó, napilapok, folyóiratok, könyvek, naptárak, népszerű kiadványok, népszövetségi munka, legényegyletek, gazdakörök, dalkörök, mindenféle szociális és kulturális egyesülések, felolvasások, népszerű színi- és más előadások, kongregációk, ifjúsági-, sport- és cserkészegyletek, a konfirmándus nevelés, a vasárnapi iskolák, a szász Kameradschaft-ok és Nachbarschaft-ok mintájára alakult társulások, ünnepélyek, mulatságok, vándortanítók, középiskolai tanulók és a többi mind fel sem sorolható drága láncszem csodálatos és láthatatlan lelki egységünk bűvös láncából.

Nem hagyhattuk e munkát csak az egyházra és iskolára. Mindkettő megtette a maga helyén a maga kötelességét, dicséretre méltóan és nemesen. Nem feledkezhattünk el azonban percre sem arról, hogy mai helyzetünkben az egy-

ház és iskola sokszor fizikailag is akadályozva volt e nagyszerű hivatásának egyedül és mindenütt való teljesítésében. Tudnunk kell ugyanis, hogy 1921—22-ben 2182 olyan község volt, amelyben legalább 10, s 1518 olyan község, amelyben legalább 50 magyar lakott, s ezzel szemben összes (felekezeti, állami, községi) magyar tannyelvű elemi iskoláink száma 1095-öt tett ki. Még szomorubb lesz e szembeállítás, ha a mi szempontjainkból nagyon bizonytalan értékű és életű állami és községi magyar elemi iskolákat számításon kívül hagyva, csak a kereken 700 főre menő felekezeti magyar elemi iskolát vesszük figyelembe. Körülbelül 1400, illetőleg 800 olyan községünk volt tehát, amelyben legalább 10, azaz 50 magyar élt, s ahol magyar felekezeti iskola nem működött. Azt sem merném hinni, hogy iskola hiányában ekkora lélekszám mellett mindenütt templom vagy lelkész lett volna található! Így nyert új magyar életünk iskolái között különös nagy jelentőséget a Comenius „schola materna“-ja: — a családi nevelés. Így őrizte a magyar szót 1400, illetőleg 800 községben a család, az édesanya. Bizony a családi meghitt kör, az édesanyai szó, a gyermekszoba imádsága, dalai és meséi ma féltve megbecsült kultúrértékeivé váltak aggódó magyar fajunknak, mert a család az az egyetlen iskola, amelyet bezárni sohase lehet idegen erővel, csak elveszíteni önmagunk akaratából, saját vétkes mulasztásaink, könnyelműségünk és közömbösségünk által.

A családnak, az édesanyának azonban a „schola materna“ részére táplálék kellett. Így nyert újabb és különösebb jelentőséget kisebbségi kulturális programmunkban a magyar sajtó, a magyar könyv és ujság, az egyház és iskola mellett népünk nevelésében hasonlíthatatlanul a legnagyobb értékű művelődési tényezőink.

A 330 magyar ujság közül, mely ezekben az években Erdélyben megjelent, érték és hatás tekintetében egy sem mérkőzhetik azzal a kivételes jelen-

tősséggel, amit elsősorban magyar falusi népünk nevelésében a kolozsvári Minerva R. T. kiadásában és Gyallay Domokos szerkesztésében már IV. évfolyamát betöltő *Magyar Nép* című hetilap képvisel. E kis lap, melynek első száma 1921 november 25-én látott napvilágot, ma már fogalom lett kisebbségi életünkben és olyan erkölcsi tőke, amellyel minden illetékesnek számolnia kell. A nép lelkének kitünő ismeretével szerkesztett lap olvasóközönsége Románia minden részében élő magyarokon kívül egészen Amerikáig, Argentiniáig, Braziliáig és Kanadáig kiterjed. Nemes erkölcsi alapon állva és fölül-emelkedve minden egyoldalú szemponton, kizárólagos misszióját abban látja, hogy a magyar falusi nép kulturális érdekeit önzetlenül és odaadóan szolgálja. Alig van a magyar falu életének olyan közművelődési mozzanata, melyről e lap ne tudna, vagy amelyhez az eszközöket, könyveket, színdarabokat, tanácsokat nem ő szolgáltatta volna. Adatokkal lehetne igazolni, hogy visszamenőleg 50 év alatt nem volt az erdélyi magyar községekben annyi műkedvelői, színi-, vagy más előadás, mint az utóbbi 4 év alatt, valamennyi a romlandó és gyöngülő magyar templomok, iskolák és más hasonló természetű kulturális és szociális célok szolgálatában. Sokat tettek e téren a Gyallay Domokos I felvonásos kis darabjai, valamint a „Magyar Nép” színdarabokból összeállított kölcsönkönyvtára, melynek kevés példánya szüntelenül útban van. Kiadványait, amilyenek a *Szavalókönyv*, *Históriáskönyv* és *Vőfélykönyv*, amelyeket újabb kötetek fognak követni, a nép állandóan és tömegesen rendeli. Így viszi a posta szüntelenül a becsületes, tisztos, nemesveretű, a kitarító munkát és kötelességtudást dicsérő, az Istent, a hitet, erényeket hódolattal vevő és semmi igaz értéket senkiben soha meg nem bántó magyar írásokat, hogy legyen a mi erdélyi magyar népünknek, legyen a „schola materna”-nak, legyen az édesanyának imádságára, dalra, mesére valója, a magyar iskola nélkül maradt magyar gyermek: a magyar jövő számára.

Halvány a szó annak az örömnök érzékeltetésére, amit lelkemben e tények megállapításánál érzek. Megszületett tehát végre kiméletlen, parancsolt tudata annak, hogy jogunk van a mi magyar létünkhöz. Beigazolódva látom, hogy a nép, mely életéről maga nem mond le — halhatatlan. A magyar faj életerejé pedig nem volt frázis soha. Egy olyan faj, mely 180 év alatt 270 százalékkal szaporodott, nem pusztuló faj (Ajtay József dr.). Ebből a szempontból vígasztalót látok abban a tekintélyes erő kifejtésben is, a mely ma a faluszerte napirenden lévő harangszentelésekben jut ékes kifejezésre. Az élet himnusza zeng felém azok ércnyelvében, bércek és völgyek között végig, amint emberi szóra fordítva így beszélnek: „vivos voco” — szólítom az élőket, hogy az élők éljenek, dolgozzanak s a romokból teremtsenek új életet; „mortuos plango” — síratom a halottakat, mert azok emléke megérdemli a könnyet; „fulgura frango” — széltöröm a villámokat, az embereket elválasztó gyűlölség villámait, hogy a béke és szeretet áldott napja fölöttünk kisugározzék! A harangok ércszavában pedig te szólalsz meg, édes magyar testvérem, azzal a melleden mezitelenre nyitott igaz, becsületes mivoltoddal. Ha meghallja szódat az Isten és a téged nézőben van szív és szeretet, akkor élni és boldogulni fogsz!

Ezt olvastam én ki népünkben való hitemmel kisebbségi életünk nyitott könyvéből. S ha a gyűlölet villámait Isten templomaiban szóló harangjaink sem tudnák összetörni, hiszem, hogy az életnek ez a bennünk föltámadt öntudata megóv immár örökre attól, hogy erőtlenség és gyáva csüggedés szállja meg egyszer lelkünket bármely sors alatt. Én hiszek, hiszek a magyar faj fenntartó erejében s a még búsongók könnyének is nem a keserű ízét érzem, hanem a kigördülő drágagyöngy fényének ragyogását látom. Mert elérkeztünk megpróbáltatásainkban a testvér finn nemzet elmúlt rab-élete fönséges allegóriáinak lelkületéhez (Aho János), amikor a tőlünk el nem

vehető égbolt, az elérhetetlen csillagok, a tűnő fellegek, a zúgó fenyvesek, a gyöngyöző patakok és vizek futása bántatlanul és bármikor példázhatnak nekünk mindent, ami drága és feledhetetlen. Mert többé már nem elesett, hanem él és föltámadott a lelkünk.

(Kolozsvár.)

Petres Kálmán.

Rom. kath.
gyakorló elemi iskola

ERDÉLYI IRODALMUNK MEGALAKULÁSA.

A trianoni béke nemcsak politikailag szakított el minket Magyarországtól, hanem irodalmilag is. Legsürgősebb teendők ennélfogva a szervezkedés volt, politikailag ép úgy, mint irodalmilag. Azonban egyik sem volt könnyű dolog. Az utóbbi félszázad Budapest köré centralizált mindent. Még a leglokálisabb speciális szempontok is csak Budapesten keresztül válhattak komoly megfontolás tárgyává. Így történt aztán, hogy a „vidék” egy félszázad alatt megszűnt jelentős tényező lenni. Ha lapot akartunk olvasni, Budapestről rendeltük azt; ha valamely író érvényesülni akart, Pestre költözött; onnan vártuk a híreket, a divatot. Budapest ízlése szerint öltözködünk, beszélünk, gondolkoztunk, éltünk. Trianon után megszűnván reánk nézve Budapestnek centrális irányító jelentősége, — minden téren a szó szoros értelmében fejtellenül maradtunk.

Mihelyt felismertük e helyzetünket, hozzáláltunk a Romániába szakadt magyarság politikai és kulturális megszervezéséhez. E munka még ma is folyik, sőt — ha őszinték akarunk lenni — e munkának jelenleg még csak a legelején vagyunk, ennélfogva arról ma időelőtti volna történetbölcseleti magaslattól elmélkedni. Pedig egyszer ennek is el kell, hogy jöjjön az ideje. Minél előbb meg kell tudnunk, hogy szervezkedési mozgalmaink csakugyan helyes irányba mentek-e végbe s vajjon mindenfelé megtörténtek-e? Meg kell majd vizsgálnunk, hogy nemzetiségi életünket szervezkedéseink elég erősen kiépítették-e? Felelnünk kell arra a fontos kérdésre: vajjon igazán biztosítottuk-e a magyarságnak politikai, társadalmi és kulturális létezését Romániában? Egy ilyen kritikai önvizsgálat a kellő időben a legsürgősebben elvégzendő feladat kell, hogy legyen. Azonban ma — még távol vagyunk ettől. Egyetlen szervezkedési mozgalmunk sincs még túl a kezdetén.

Ebben a nemzetiség-megszervezésben az irodalom megszervezése külön munkát jelent.

Mondottam, hogy addig, amíg Magyarország voltunk, egész erdélyi irodalmi életünk Budapesten keresztül lélegzett. Most, hogy a határokon többé nem lehet semmiféle magyar nyomtatványt áthozni, Erdélyben is önálló irodalmi életet kellett teremteni. Ehhez azonban 4 tényezőre volt szükség: olvasóra, íróra, kiadóra és kritikára. A világháborút követő pár évben nem volt nálunk olvasóközönség. A politikai események sokkal jobban lefoglaltak, sem hogy ráértünk volna politikai híreken kívül egyebet is olvasni. Aztán ehhez járult, hogy a régi magyar középosztály, mely békében a legerősebb irodalompártoló volt, Erdélyben szinte egészen megszűnt. Majdnem minden irodalomszerető magyarnak életpályát kellett változtatnia. A kereskedő új üzleti konjunkturák után látott; az iparos új piacot keresett; a tőkepenzesek valutáris gondokkal kinlódtak; a földbirtokosok a minden magyar vagyont megsemmisíteni akaró agrárreform ellen védekeztek; a tanítók, tanárok és tisztviselők nagyrésze kivándorolt. Néhány évig jóformán csak a papság, meg az állásában megtűrt néhány tanító és tanár képviselte a biztos olvasó közönséget. Alkalmi olvasó volt ugyan több is, de ezekre irodalmi vállalkozást építeni nem lehetett.

Aztán az írók! Hát igazán hívatásos írónk aránylag még ennyi sem volt. Honnan is lett volna? Hiszen, aki tehetett, régen Pestre költözött. Csak az maradt közöttünk, aki vagy nem tekintette főfoglalkozásának az írást, vagy pedig Pesten nem vált be. A centralizáció itt mutatta a legszomorubb képet. De mert íróra — poétára ép úgy, mint szépprózaíróra — idővel mégis szükség volt, hát „hívatásos” írókká nőttek ki magukat mindazok, akiket eddig újságírónak (nem pedig hívatásos szépírónak) volt szokás nevezni, meg azok is, akik életükben legalább egy olyan verset vagy novellát írtak, amelyet

rajtuk kívül legalább még egy ember elolvasott. A valódi tehetségek csak félve s későn jelentkeztek. Nem csoda tehát, ha ilyen alkalmi „írók” elég hamar sok jelentkezett. A politikai hírek szenzációja következtében hírlapirodalmunk időközben nagyon lendült s így az aléltság első éveit után egyszerre azon vehettük észre magunkat, hogy el kezd csinálódni a mi erdélyi magyar irodalmunk. Ehhez járult még valami. Minthogy szépirodalmi könyvkiadó vállalatunk nem volt, ennél fogva íróink fajunk iránt tartozó kötelességnek tartották gyűjtő ívekkel végig házalni ismerőseiket s így fogni az előfizetőket. Maradandó becsű jómunka e közben ugyan kevés került napvilágra, de ez nem is volt fontos. A fő dolog az volt, hogy illetékes és illetéktelen egyenlő ambícióval dolgozott az erdélyi magyar irodalom megteremtésén. S e munkán lassanként megmutatkozott Isten áldása is: ma, hat évvel a nagy szétválás után, önálló irodalmi élettel dicsekedhetünk, mely ha mennyiségben nem is éri utól a magyarországit, minőségben nem minden téren marad el amögött.

Ebben az irodalmi alakulásban sok más értékes tényező mellett, melyekről itt helyszűke miatt nem szólhatok, de amelyről a történelmi hűség kedvéért részletesen kell majd egyszer beszélnünk, — e helyen különösen három folyóiratról akarok megemlékezni. Mindhárom maradandó becsű érdemet szerzett magának a romániai magyar irodalmi élet kialakításában. Egyik a *Pásztortűz*, melyet előbb Reményik Sándor, majd Nyíró József szerkesztett, jelenleg pedig dr. György Lajos szerkeszt. E folyóirat Reményik idejében sokáig egyetlen olyan organumunk volt, mely az erdélyi magyarságot irodalmi téren joggal képviselte. Szerkesztőjének finom műízlése nemcsak a lapnak, de az akkori egész szépirodalmunknak határozott irányt jelölt; úgyhogy Reményiknek a *Pásztortűze* akkori magyar irodalmi törekvéseinknek valóságos szimbóluma lett. Sajnos, amikor 1923. kö-

zépén a Haladás B. T. vette át a lapot, egészen elvesztette irányát: célját fel nem ismerő, multját nem respektáló, hevenyében összetákolt alkalmi kiadvánnyá süllyedt. Végre az 1924. év közepén újra illetékes kézbe került e lap s azóta dr. György Lajos szerkesztésében elegáns külsejével, nemesen gondos tartalmával, szép illusztrációinak izlést fejlesztő gazdag gyűjteményével ma már Erdély szépirodalmának valóban reprezentáns lapja, mely a maga egészében minden dicséretet kiérdemlő módon hirdeti, hogy immár túl vagyunk az irodalmi anarchiának forrongó évein s a jövőt irodalmi tradícióink megbecsülő tiszteletben tartása mellett öntudatos, tervszerű, megjelenésében izléses és komoly, tartalmában erdélyi lélekből fakadó becsületos, tiszta szándékkal kell előkészítenünk.

Másik a P. Trefán Leonárd és dr. P. Jánossy Béla szerkesztésében megjelenő *A Hírnök*. E szépirodalmi folyóirat határozott keresztény irányával, mindenekfölött rendkívül élénk, mindig szellemes és találó, gyakran csipkedő megjegyzéseivel nagyban hozzájárult felsuvalkodott irodalmi szappanbuborékaink kipukkasztásához, nemkülönben a valódi írói érdemek nyilvános elismeréséhez s mindezek által egy őszinte, egészséges irodalmi közvélemény kialakításához. Azt hisszük, hogy bátor szókimondására s gyakorlott, éles hatvágásaira a közvetlen közel jövőben az eddiginel még fokozottabb mértékben szükség lesz, mert az igaz, hogy olvasóközönségünknek egy részét már megnyertük egy tiszta, nemes és bátor magyar szépirodalom számára, de még hátra van azoknak visszahódítása, akik ma még az egymás gyalázásából, mindenféle társadalmi förtelemnek beszenyező feltárásából elősködő pornográfiának olvasásában lelik örömüket.

Harmadik az *Erdélyi Irodalmi Szemle*. Ez ma a romániai egész magyarságnak reprezentatív kritikai és tudományos folyóirata. 1924. januárjában indult meg e sorok írójának szerkesztésében. Célunk

a megindulásakor az volt, hogy szakszerű tanulmányokkal és bírálatokkal igyekezzünk megszilárdítani a kialakulóban levő egészséges magyar irodalmi közvéleményt. Bizonyos, hogy a kritika szava benne szólalt meg először őszintén és bátran. Azonban alig telt el egy félév, megállapíthattuk, miszerint a Szemle nemcsak megfelel hivatásának, de a közönség emellé még azt is kívánja, hogy terjesszük ki figyelmünket a romániai magyar életnek minden irányu megnyilatkozására is. Ilyenformán 1924. év második felében a Szemle tárgykörében, tartalmában jelentékeny módon kibővült. Főmunkatársai között ott találjuk a Romániában élő magyarság szellemi életének legjelesebb munkásait. Nem tartom helyénvalónak, hogy e folyóirat érdemeit épen én, annak szerkesztője, méltassam, de azt én is megállapíthatom, hogy a magyar tudományt Romániában elsősorban az Erdélyi Irodalmi Szemle reprezentálja; a benne megjelenő bírálatok és vélemények az erdélyi magyarság egyetemes („hivatalos”) közvéleményének tekintetnek. Ez ép oly nagy dícséret a multa vonatkozólag, mint súlyos kötelezettség a jövőre. Értzi ezt a szerkesztő ép úgy, mint a folyóiratnak mindenik munkatársa.

Az említett folyóiratokon kívül különösen nagyobb napilapjaink vasárnapi mellékletei foglalkoznak szépirodalommal. Itt külön is meg kell említenem a kolozsvári *Ellenzék* s a *Brassói Lapok* heti irodalmi mellékleteit. Hozzá kell azonban rögtön tennem, hogy ez irodalmi mellékletek épen Erdély dolgaival foglalkoznak legkevesebbet. Nem egyszer annyira nincs rajtuk erdélyi magyar szín, hogy akár Budapesten, Berlinben vagy Párisban is készíthették volna. Csak a fekete festék idevaló rajtuk, tartalmuk egészen idegen. E megjegyzésemmel világért sem az idegen írók, stb. ismertetése ellen szólok, csak épen azt szeretném, hogy minden számban olvashassunk a mi szülőföldünkről is valamit. Mert jó azt minél többször hangoztatnunk, hogy nem Amerika,

nem is Franciaország vagy pláne éppen nem az egész nagy világ áll a mi szívünkhöz legközelebb, hanem az a föld, mely ápolta s ha Isten is úgy akarja, majd eltakar. Mi elsősorban erdélyi magyarok vagyunk. Minden egyéb csak ezután következik. Ezt kell tanítani, hirdetni szóval és írásban, orbi et urbi — mindaddig, amíg azok is akarunk maradni.

Ime, így él és alakul a romániai magyar nemzetiség napjaink irodalmában.

(Kolozsvár.)

Dr. Eorbély István.

AZ ERDÉLYI MAGYAR KÖNYVTERMELES. (1919—1924.)

Az Erdélyben megalakult irodalomnak bizony-sága az eltelt hat esztendőnek jelentékeny számot képviselő magyar könyvtermelése. Hosszúra nyulna annak részletezése, hogy rövid ideig tartó kábultság után mint ébredtünk annak tudatára, hogy kultúrális téren is önállóan kell berendezkednünk s a há-tárvonalak teremtette elszigeteltségünkben magunk-nak kell gondoskodnunk szellemi szükségleteink ki-elégítéséről. A felmerülő anyagi nehézségek részle-tezését is mellőzük, valamint az új helyzetünkben a szervezetlenségünkből következő nehéz küzdelmeink vázolását is. Legyen elég annak a megállapítása, hogy az erdélyi magyar kultúrális életnek van egy olyan kerülete, mely a lehangoltság szomorú érzése nélkül tekinthető végig, — s ez az irodalma.

Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy pon-tos és kimerítő statisztikát tudnánk adni ennek a hat esztendőnek a könyvtermeléséről, amelynek biblio-gráfiai feldolgozása most van a munkálatunk alatt. De a rendelkezésünkre álló anyag alapján megkísé-reljük legalább megközelítő pontossággal tájékozta-tást nyújtani arról, hogy mekkorára becsülhető az a könyvmennyiség, mely Erdélyben 1919 óta a magyar irodalmat képviseli.

Kerek számban *900 darab* olyan magyar könyv-ről van tudomásunk, mely a fent jelzett időben Er-délyben és a kapcsolt részek könyvnyomdáiban megjelent. Ennek közel egyharmada, 280, szépiro-dalmi könyv, mely műfajok szerint a következőkép oszlik meg: 100 verskötet, 150 regény és novellás kötet és 30 színdarab. Ezek a számadatok szépiro-dalmunk lendületes törtetéséről beszélnek. A tuda-mányos és ismeretterjesztő nemben megjelent 110 könyv a mi viszonyainkhoz mérten szintén tekinté-yes mennyiség. A theologiai és hitbuzgalmi köny-vek száma 70 s ugyanannyi a jogi és államtudo-

mányi szakba vágó, többnyire a megváltozott jogi viszonyokat magyarázó művek száma. Meglepő nagy számot foglalnak le az iskolai tankönyvek, amelyekből 200 jelent meg ezekben az években. Annál kevesebb az ifjúsági iratok száma; ebben a csoportban csak 20 könyvnek a megjelenéséről tudunk. 100 naptár, almanach és 50 db., a különfélék rovatába osztható könyv egészíti ki az előbbi csoportok számát 900-ra.

A hat esztendőnek ez a termelése évek szerint bizonyos átlagos egyforma számot csak 1922 óta mutat. Az 1919-ik évben megjelent könyvek száma még az 50-et sem éri el, 1920-ban pedig csak alig nehánnyal haladja meg. Az 1921-ik év a viszonyokban némi megállapodottságot teremt s ez a könyvtermelésben is észrevehetőleg megnyilvánul: bizonyos élénkség mutatkozik s az előbbi évi szám megkétszereződik. Az igazi lendület az 1922-ik évvel kezdődik, amikor a megjelent könyvek száma a 200-at megközelíti. A fejlődés itt sem állt meg. 1923-ban meghaladja a 200-at s az 1924-ik év is eléri ugyanezt a számot. Jelenlegi viszonyaink további fejlődéssel kecsegtetnek.

A 900 erdélyi magyar könyv megjelenési hely szerint 34 város közt oszlik meg. Legtöbb könyvet termelt Kolozsvár: az egész mennyiségnek a felét. Az erdélyi magyarság szellemi irányításában vezérszerepet vivő Kolozsvár után Nagyvárad következik, de már jelentékenyen kevesebb, körülbelül 100-ra tehető könyvmennyiséggel. Még ennél is kevesebbel — 30-50 könyvvel — szerepel Arad, Temesvár, Marosvásárhely, Brassó, Székelyudvarhely, Dicsőszentmárton, Szatmár. A könyvstatisztika is igazolja tehát, hogy ezek a városok, mint a múltban, úgy még ma is számottevő tényezői a magyar kultúrtevékenységnek.

A szélesebb alapon nyugvó, öntudatos kultúrprogrammal működő kolozsvári *Minerva R. T.* könyvkiadó vállalat ezekben az években végzett munká-

jával rászolgált arra, hogy neve e fejezetben méltánylással említettessék. Az egész erdélyi könyvtermelésnek a negyedrésze, a Kolozsvárt megjelent ötödfélszáz könyvnek a fele részint az ő kiadásában, részint az ő nyomdájában jelent meg. Ez a könyvanyag külsőleg és belsőleg egyaránt java termése az erdélyi irodalomnak.

A könyvtermelésről adott helyzetképünk hiányos volna, ha vele kapcsolatban két dolgot nem érintenénk. Egyik az, hogy az erdélyi író ma valóban áldozatos munkát végez. Könyvének a legtöbb esetben ő a kiadója s önérzetével is megalkuvásra kényszerülő terjesztője. A másik az, hogy az erdélyi könyvnek még mindig küzdelmes az élete: se közönsége, se terjesztője. Irodalmi életünknek olyan nehézségei ezek, amelyeket céltudatos munkával lassanként meg kell szüntetnünk.

Szükséges figyelembe venni ezeket a körülményeket a fenti statisztikai adatok mérlegelésénél, mert így még színesebb az a kép, mely a pusztán számokból szellemi életünkről kikerekíthető. Nem volna nehéz igazolni, hogy 1919 előtt évtizedek sem termeltek annyi magyar könyvet Erdélyben, mint ez a pár esztendő. Ez a számokban kifejezett könyvmennyiség mennyi értéket jelent a magyar irodalomnak, — a következő összefoglaló cikkek fogják megmutatni.

(Kolozsvár.)

Dr. György Lajos.

AZ ERDÉLYI MAGYAR SZÉPIRODALOM HAT ESZTENDEJE.

(1919—1924.)

1. LÍRAI KÖLTÉSNET.

Az erdélyi írók és költők legfontosabb teljesítménye az elmúlt hat év alatt az, hogy megindították az erdélyi irodalmat és irodalmi életet. Ez csak leírva látszik könnyűnek, a valóság nehéz munkát jelent. Mert a helyzet az volt, hogy a mi szellemi szükségletünket nagyobb részét a pesti piacon látták el, de arrafelé leereszkedtek a vámsorompók. Be kellett rendezkedni az önálló vámterület gazdasági feltételei szerint. Ennek első következménye volt a termelő erők munkába állítása. Csakhogy ez súlyos probléma volt akkor. Mert a gazdasági problémák megoldásának mindig van egy nagy akadálya: az időjárás. És az akkori klimatikus viszonyok mindent inkább megengedtek, mint az irodalmi életet. A világháború befejező jelenetei: a nagy felbomlások, határeltolódások sötétséget borítottak az erdélyi magyar lelkekre. A muzsák szétrebbentek, az ajkak szótlank lettek, a kedélyek elfásultak. Barázdás gondok ültek a homlokokra, fekete fátyol ereszkedett a szemekre. Szomoru vonatok huzódtak a Királyhágó felé, kendők lobogtak, kezek integettek; egymásután cseréltek gazdát a magyar porták, a mécsek kilobbantak, a harangok elnémultak. Az olvasási kedv lefokozódott: a lelkek legfennebb a napi sajtóból táplálkoztak. Ott meg a cenzura fogta a szárnyakat. Skyllák és Charibdiszek lappangtak az árnyékban. Ilyen körülmények közt nem csodálatos, ha a papirlapok beiratlanok maradtak. Két verses füzetke megjelenése jelzi az 1919. esztendő letargiáját . . .

De hát a szellemi vegetáció csak megindult valahogyan. Hóvirágok szerénykedtek elő az erdők mélyéből, egy-egy itt maradt pacsirta is előszedte költőit. Novellás kötetek, verses füzetek tűnedeztek fel

a kirakatokban, az olvasási kedv is visszatért, ki kellett szolgálni az olvasóközönséget . . .

Igy indult meg az erdélyi irodalom a maga szárnyain. A helyzet adja a magyarázatát, hogy a líra s a novellairodalom állott lábra legelőször. Az általános zűrzavar, bizonytalanság, kijózanodás, tájékozatlanság minden vonalon kizárta a súlyosabb koncepciókat, de viszont tenger hangulatot és tárgyat nyújtott a rövidebb lélekzetű lírának és novellának. És ez a kettő meg is tartotta a szupremációját, annyira, hogy ma már a lírában határozott virágzásról beszélhetünk: Erdélynek soha nem volt annyi kiváló lírikusa, mint ma. Nem tévedek, ha azt állítom, hogy ma Erdélyben van a magyar lírának legtöbb kiváló képviselője. Regény- és drámairodalmunk szegényes ugyan, de a lírában olyan neveket említhetünk, amelyek az egész magyarság értékes irodalmi nevei közé tartoznak. Itt a legnagyobb a megjelent művek számbeli aránya is. Több, mint nyolcvanra tehető az utolsó öt év alatt megjelent eredeti verskötetek száma s ha ehhez hozzáadjuk a kiadásokat (Petőfi, Fülöp Áron), a fordításokat és antológiákat, akkor ez a szám 100-ra emelkedik. Mindez bizonyítja azt a tényt, hogy a kerekék megmozdultak. Természetes, hogy mikor kötetekről beszélek, le kell fokozni az igényeket s inkább csak füzetekre kell gondolni, amelyek közül ritka éri el a 100 oldalt. Van olyan poéta, kinek versei elérték 32 oldalon, sőt olyan is akad, kinek termékenysége 16 oldallal is megelégszik.

Nehéz volna ennek a hat évnek termését Linné-dobozokban elraktározni, különösen, ha nem feledjük el azokat a lírikusainkat sem, akik még önálló kötetekkel nem léptek a lámpák elé. A líra hangja, tárgya, kifejezési módja nagyon átformálódott az utolsó húsz év alatt. Új jelentése lett a magyar ígének; új színek, új hangok, új vibrációk születtek új felajzásokkal és új eltévelyedésekkel. Költőink legnagyobb része már az új iskola neveltje. Desztilláló készülékük azonban nem egyformán szűri át az új

szépségeket. Némelyiknél csak az aranyhomok marad vissza, másoknál arany és sár vegyesen. Az mindenesetre vigasztaló, hogy poétáink jó 50%-a még csak a húszas évek boldog tulajdonosa, akikből még lehet valami, ha a tűzhányó kérge egy kicsit szilárdabb lesz. Most még nagyon gyakoriak a vulkánikus erupciók.

A régi gárdából három ismert névvel találkozunk: Szabolcskáéval, Jékey Aladáréval és Szabó Jenőéval. *Szabolcska Mihály* alkotóerejének teljes frissességében ülte meg 40 éves írói jubileumát s ezen az ünnepen az egész romániai magyarság rokonszenve tisztelgett előtte. Az ünneprontók nem tartoznak az erdélyi magyar lélekközösségbe. *Eszmények, álmok* (1921.) címen adott ki egy kötetet régebbi s újabb alkotásaiból. Különösen sok szép vallásos hangú van köztük. Vele egy csapáson halad Szabó Jenő is, Szabó Dezső bátyja, aki három kötetel is szerepel, de *Virágok a Golgotáról* címen foglalta össze az 1918—1923. évek termését. Sokkal mélyebb, sokkal hangulatosabb, mint előző könyveiben. Van kifogásolni való is benne, de azért a magyar lélek sok vigasztalással s megértéssel lapozhatja a könyvét. *Jékey Aladár* volt az a bizonyos egyik, aki még 1919-ben megjelent a könyvpiacon a verseivel. Ez a kötet válogatott sorozat 1865 óta írt költeményeiből.

Talán mérsékelten modernnek nevezhetném azt a csoportot, ahova a legkiválóbb tehetségeket sorozhatjuk. *Reményik Sándort* teszem a sor élére, az ő neve legismertebb az egész magyarság előtt. Négy füzete látott napvilágot hat év alatt: *Fagyöngyök*, *Csak így*, *Vadvizek zúgása*, *Műhelyből*. *Reményik* ma egyike a legnagyobb élő magyar poétáknak. Finom, a nőiességig tartózkodó, mimóza lelke, kristály érzésvilága különösen *Csak így* kötetéből csillog reánk. Két utolsó kötetének remek verseiben pedig a magyar természeti és gondolati lírának egyik kiváló képviselőjeként áll előltünk. A magyarság meg-nemesített, tragikus bánatát sem sírta el senki annyi

és olyan könnyekkel, mint ő. Reményik szubjektív költészetével ellentétben áll *Áprily Lajos* objektivitása. Ez azonban nem jelent semmi értékleírást. *Áprily* is egyike a legkiválóbbaknak. Soha nem ír ihlet nélkül. Gyorsan fejlődött. Már első kötete (Falusi elegia, 1920) költőt mutat, a második (Esti párbeszéd 1923) mégis nagy távolságot jelez. Minden sora klasszikus veretű, szín, muzsika, költészet.

A nemzeti irányu *Tompa László* nevét nem ezek az évek vetették felszínre, de ebben az időszakban jelent meg két verskötete (Erdély hegyei közt 1921., Éjszaki szél 1923). Sötét színek az uralkodók költeményeiben, elégedetlenség az étellel, de ebben a tekintetben ma szinte valamennyi erdélyi poéta megegyezik. *Szombati-Szabó István* is azok közé tartozik, akik az erdélyi magyar költészet élén állanak. Ő sem ma kezdett verselni, de erős költői tehetsége még mindig forrong. Most megjelent két verskötetének (Életem 1922., Lavinák éneke 1924.) több darabja az erdélyi magyar líra javaterméséből való.

Következik azoknak a csoportja, kiknek 1—2 verskötetéről már több-kevesebb elismeréssel nyilatkozott a kritika. *Serestély Bélát*, kinek sokszor bőbeszédű költeményeiben az érzés az uralkodó, rokonszenvvel fogadta a közönség (Az örök rejtély 1922, Zeniten 1924). A családi érzéseknek meleg és őszinte énekese. Az egyre fejlődő *Walter Gyula* legtöbbször a természetből hozza a hangulatait (A vágyaim 1923., Izenet a világnak 1924.); gondos technikája is mintaszerű. Ép ily kifogástalan a technika *Szalay Mátyás* költői lélekkel megírt verseiben (Jóság sorsa 1924). *Olosz Lajos* szintén nem közönséges költői tehetség (Gladiátorarc 1923). A természet apró rezgéseinek ellesője s különösen esti képeiben van szépség és művészet, bár néha a képkapcsolatai különösek. *Szentimrei Jenő* arról nevezetes, hogy a szabad versnek ő a művelője az erdélyi irodalomban (Nyári délután Egeresen 1924). Néha feltűnik bennük valami szép-

ség, néha nem különbek a prózánál. Ez a szabad sorok veszedelme.

Többé-kevésbé a régi nyomokon jár *Drosnyák János* (Tücsökdalok 1922), *Kürthy Károly* (Virágos kertemből 1921) és *Halmágyi Samu* (Utám 1923). *Farcádi Sándor*-ban sok frissesség és költői erő van (Versek 1923), de szerelmes verseiben őt is elhagyja az ihlet. *Gyarmati Ferenc* sötét tónusú verseinél (Fekete orgonák 1923) sikerültebbek a leíró költeményei (Marosi csönd 1924). *Elekes György* Erdély legtermékenyebb poétája: már ötször jelent meg a porondon. Sajnos, fiatal költőink azt hiszik, hogy amit egyszer megírtak, azt feltétlenül világ elé kell bocsátani. Elekesnél is meglátszik az önkritika hiánya, bár utolsó kötete némi emelkedést mutat s egy pár kedves hangulat becsenget a fülünkbe. A válogatás hiánya erősen érzik *Bakkay Béla* verseskötetében is (Göncölszékér 1922). *Kemény János* (Költemények 1920), *Finta Gerő* (A fák 1923), *Mihály László* (Hóvirágok 1923), *Dobai István* (Messiásod 1922), *Rácz Imre* (Ibolyák 1924), *Kibédi László* (Igy akarom 1924., Diadalmas élet 1924) — nem rég indultak el költői pályájukon: hívatottságukat a jövő fogja eldönteni. És itt mellőznünk kell számos oly nevet, melynek viselője a kísérletezésnél tovább még nem jutott.

Nehéz volna felsorolni azokat a versírókat, kik ezekben az években kötetet nem adtak ki, bár nevükkel gyakran találkozunk a lapokban és folyóiratokban. A legismertebbek közül álljon itt egypár: az elbeszélő költészetet talán egymagában képviselő *P. Jánossy Béla*, a hangulatosan verselő *Kosztolánszky István*, a mély érzésű *Földes Zoltán*, *Magyar Bálint* és *Újlaky János*, a gyorsan fejlődő *Jakab Géza*, a finoman fejlett technikájú *Maksay Albert*, a reményre jogosító *Finta Zoltán* és a Szentimreivel egy úton haladó *Bartalis János*, kinek szabad soraiból is kicsillog az elvitathatatlan költői tehetség.

Egészségtelen erotika, agyonhajszott pesszimiz-

mus, nagyfeszültségű önértéklés, szóvirágok haláltornája, harlekinok groteszk szatirjátéka ömledezik Ady-akkordokban Andor Endre, Benedek Ferenc, Hajnal László, Győri Ernő ultramodern lantján. Tagadhatatlan, hogy van bennük ujság, erő, invenció, csak a poézis marad el legtöbbször. Akarattal rontanak le mindent, ami illúziót keltene. Mintha szégyelnék az ember magasabbrendűségét. Csak az állat, mindig csak az állat! Fogalmi kapcsolásuk is szeszélyes, sokszor a képtelenségig bizarr. *Andor Endre* (Fekete máglya, 1922) egyik-másik költeményében van erő (Tükör), fordulat (Mindszentek), az erotikában már a szadizmus határain jár. Még örületesebb *Benedek Ferenc* (Az isteni nász) 1920) című kötetében „vad, véres vágyaival”. Örömmel látjuk, hogy későbbi könyvében (Biblia 1922) sokat tisztult, higgadtabb, s néhány verse igazi költői lelket árul el. *Győri Ernő* könyve (Isten és a nő 1924) a bordélyház és a szifilisz költői motívumainak többszöri emlegetése ellenére sem jelent nyereséget az irodalomnak. Rideg, prózai elnyújtása ismert témának. Győri Ernő lehet ügyes versíró, de nem költő. A húszéves *Hajnal László*-nak már két verskötetet jelent meg (A szolga éneke 1920, Ilyen vagyok 1924). Érthető túlzásokkal, Ady-szerű merészséggel s fogyatékos technikával elégedetlenkedik az élet ellen.

Ligeti Ernővel és Bárd Oszkárral zárom a sort. Nem helyezem őket a dekadensek közé, legfennebb bizarr képkapcsolataik emlékeztetnek a túlzókra. A rímeléssel gyenge lábon álló *Ligeti Ernő* egyik-másik verse nem mindennapi tehetséget árul el. Mikor nem akarja mindenképen produkálni magát, olyankor sokkal inkább költő, mint mikor légtornászatot végez (Én jót akartam 1924). A szorgalmas drámaíró *Bárd Oszkár* a lírában is megpróbálta erejét (Mi lesz velünk? 1924). Azonban inkább a formában virtuóz-kodik, mint az egyébképpen komoly eszméinek költői kimélyítésében.

A szépnem is képviselve van ebben a kon-

cerben s mondhatom, hogy nemcsak az obligát udvariasság nyujthat rózsát nekik. Ők is sok virágot szórnak a lelkükből. Ahányan vannak, annyi egyéniség, alig-alig hasonlít egyik a másikhoz. *Krúzselyi Erzsébet*-nek már 27 éves irodalmi múlt van háta meggett. Sokat fejlődött, biztos kézzel, sok őszinte hanggal siratja nehéz sorsát. Ő a magyar majdnem Keller Helén. Speciális életviszonyai annyira egyénivé teszik költészetét, hogy e tekintetben egyetlen a maga nemében. A világtól elzártságának megkapóan szépek a hangjai utolsó kötetében is (Hangtalan lírán 1924). — A költészet mind a három műfaját kiváló tehetséggel művelő *Berde Mária*t említjük mindjárt utána, bár költőiségből nyíló művészi szép verseit még nem foglalta kötetbe. — *Grallertné Martini Hilda* könyve (Az én világom 1922) adja a napsugarat ebben a helikoni levegőben. Az ő világa a szép világa. Csodálatos optimizmus szűrődik át végtelenül finom női lelkén. Színes, meleg és keresetlen a költészete. *Nagy Emma* is igazi költői léleknek mutatkozott (Versek 1924), csak sajnálni lehet, hogy az erdélyi irodalom elveszítette őt. *Radóné Kempner Magda* (Ritmus 1924) sötét hangú verseiben gyakran önmagát ismétli. *Grünn Szery* gyöngye (Bogáncs 1920) rímelve sokszor Gyöngyösire emlékeztet. *Halmágyi Mária* kötetében (Fehérvirágok 1923) a címmel ellentétben a sötét szín az uralkodó, de tárgyköre elég változatos. *Kiss Piroska* (Orgonanyíláskor 1922) nagyon sietett a nyilvánosság elé. Meg kellett volna várnia — az őszirózsákat. Érdeklődéssel várjuk a tehetséges *Kövé Erzsébet* sajtó alatt lévő kötetét.

Mint különálló jelenséget főlemlítem, hogy a vallásos költészetnek is akadt igazi hivatott lantosa *Pakocs Károly* személyében. Nemrég megjelent versköte (Forró szavak 1924) után sokat lehet várni tehetségétől. Sőt a proletárizmusnak is akadt megszólaltatója *Krizsó Kálmán* személyében (Proletárversek 1924).

Antológiák és fordítások teszik még változa-

tossá az utolsó hat év termését. Fekete Tivadar és Keresztury Sándor egy-egy román lírai antológiát állított össze. Szombati-Szabó István, Bardóc Árpád, Barna János japán verseket fordítottak, az utóbbi spanyol versekből is adott két füzetet. Reményik Sándor Rainer Mária Rilkrét szólaltatta meg magyarul.

Ezzel le is bocsátom a függőnyt. Az erdélyi irodalom megindult s épen a lírai mezőket lepték el legjobban a hívatottak és kevésbé hívatottak. Bizonyos, hogy ezen a téren túltermelés fog következni: az emberek nagyon sietnek a könyvkiadatokba. Kritikai rovataink feladata lesz az irtogatás népszerűtlen munkája. Hála Istennek annyira szegények nem vagyunk, hogy csupa fejszeretből símogatnunk kellene a sánta poétákat. Az erdélyi irodalom megindult, visszaesést legfennebb gazdasági krízis okozhat, de nem a szellemi tőke hiánya.

(Gyulafehérvár.)

Rass Károly.

2. NOVELLA- ÉS REGÉNYIRODALMUNK.

Szépprózánk hat éves életét is ugyanazon tényezők határozzák meg nagyjában, mint egész szép-irodalmunkét.

A közhatalom átvételét közvetlenül követő első időkben inkább csak az alkotás és életösztön irányította íróink pennáját. De amint az idő haladt, ahogy telt egyik év a másik után, úgy nőtt a kezdőkben és hívatottakban egyaránt az a nemes becsvágy, hogy ne csak írjanak, de valóban szépet és művészt alkossanak. Úgyhogy ma már nemcsak életről, hanem fejlődésről lehet és kell szólanunk, olyan fejlődésről, amely a legszigorubb műbírálat szerint is bővelkedik valódi irodalmi értékekben.

Amíg csak az alkotás és életösztön inkább homályos, mint céltudatos állapota ülte meg a lel-

keket, selejtesebb volt az irodalmi termés. Az alkotás és életösztön azt diktálta: irodalmilag is elszakadtunk, magunkra maradtunk s így magunknak kell a hiányt pótolni, magunknak kell irodalmat csinálni, *írunk kell*, mert különben megszűnik maga az élet is. Ebben a hangulatban az írók adták azt, amit könnyen és hamar papírra vethettek. Aki írt, már érdemet szerzett.* Ez magyarázza az alacsony színvonalat, de szépprózairóink számának hirtelen magasra szökkenését is. Egyrészt áll a tény, hogy elszakadtunk, másfelől hajtott az életösztön: ismeretlen elbeszélők álltak elő s a közönség is bizonyos jóleső mohósággal fogadott és dicsért minden próbálkozást. Ebből magyarázható, hogy az utóbbi négy-öt év alatt nem kevesebb, mint nyolcvan novellistánknak jelent meg önálló kötete s némelyiknek nem is egy, hanem három. S legalább öt—hat ennyire tehető a kötettel föl nem lépő, de vagy általánosan vagy legalább a saját vidéken és városban dolgozó széppróza írók száma. Ez a nagy szám és bő termés irodalmi életünk kényszerű, de mégis természetes velejárója s általános szempontból örvendetesnek mondható. Nemcsak az életösztön, de az életerő jele. A közönség

* Az *akkori* érdemből maig is megmaradt íróink magas önérzete. Egészen kezdő írók bátor naivsággal, akik pedig már egy-két cikket írtak vagy 2—3 novellát avagy 5—6 verset tartalmazó külön kötetet is adtak ki, lendületes felületességgel és széleskörű tájékozatlansággal fejtegetnek irodalompolitikát, kritizálnak különböző irodalmi irányokat, amit hosszas gyakorlattal s széleskörű tudománnyal is a *felelősség tudatában* olyan nehéz megtenni. Ez azonban még nem baj. Az efféle viták, ha van bennük mag, mégis hozhatnak jót. Ha pedig nincs, akkor kiderül a hívatottság hiánya. Aztán, Arannyal szólva, hadd döngicséljenek, hisz magyarul döngicsélnek. Bajt inkább abban látok, hogy az egészen kezdő írók magukat legalább is az *erdélyi*, a csak kissé hosszabb gyakorlatra visszanezők pedig már épen az *egész magyar irodalom középpontjának*, napként ragyogó géniuszoknak érzik és vallják. Ez már némileg a morálba is beleütközik és sem irodalmunknak, sem íróinknak nem válik előnyére. A romániai magyar irodalom is idézheti Ady szavait (1908 nov.): Az én révemen már a hatodik gimnáziumokban emberek készülnek gőzölni.

és kritika feladata a válogatás, a selejtezés. Ez folyamatban van, de szükséges is.

Mert különösen kezdetben épen az életösztön és a beállott politikai változással kapcsolatos eszmék szépprózánkban is — sőt elsősorban itt — kiváltak két egymással homlokegyenest ellenkező, de egyazon lelkiállapotból fakadó, sajátos irányt, amelyeket azonban csak az igazi tehetség tud összeegyeztetni a tiszta művészettel. Egyik a centrifugális jellegű vidékiesség, főként a székelyesség, a *székely manier*. Ennek az a pszichologiai alapja, hogy mivel minden veszendőbe indult, csak úgy tarthatjuk meg magunkat, ha minél szemmelláthatóbban kifejezésre juttatjuk a jellemünkben levő erőket; első sorban azokat, amelyeket eddig nem ismert a világ. Egyszerre divatba jött irodalmunkban a székely ember, a székely téma, a székely beszéd. Sőt a *Tizenegyek* egyik bátor kritikusa egyenesen székely irodalmat követelt s mindjárt ki is fejtette ennek a székely irodalomnak, mitológiának az elméletét akkor, mikor pedig már a közönség is érezte, hogy az a sok *székelykedés* nem művészet, hanem különtség, szeszély, az ízlésnek visszafejlődése. Mert az igazi székely jellemvonások művészi feltüntetése helyett kaptunk felületes székely etnográfiaát, idétlen székely tájszólásokat stb. Ez íróknak fogalmuk sincs arról, hogy csak az az egyéni, az a különös jogosult és lehet művészi, amelyet a géniusz úgy átformál, hogy belekapcsolódik az egyetemesbe. Hogy ez az irány mennyire hátrányos, mutatja a különben költőiségre törekvő és sokat ígérő *T. Imecs Béla* kis regénye, a *Havasalji csokorrózsa*. A nem érdektelen novella annyira *Székelyországba* vezet, hogy több helyt, de különösen a 14. oldalon maga a szerző szükségét érezte annak, hogy magyarázatot adjon vonal alatt.

A csak azért is székely iránnyal ellenkező s még ma is elég gyakran jelentkező különösség a *csupa ember* stilizálás. A fajáért aggódó író látva azt, hogy semmi *belső* erő nem tud segíteni, a vi-

lágbéke nagyszerű és egyetemes eszméjébe kapaszkodott, az általános emberibe, az egyetemes humanitás eszméjének szalmaszálába akadt meg felfogásának horgonya. De amint a faji és egyéni jellemvonások helyett felületes néprajzot, érthetetlen tájszólást kellett olvasnunk, úgy kaptunk az egyetemes humanitás és világbéke fenséges eszméjének művészig elfogadható u. n. irányzatos érvényesítése helyett fellengő szóhalmazt, amelyből világosan kitesztelt, hogy a mű szerzőjének nem a világbékéről és humanitásról, de a társadalmi tudományok elemeiről sincs fogalma. A művészet — élet, a szív mélységeinek kifejezője, a realitást nem mellőzheti, mert a híg levegőbe oszlik szét nélküle. De Vogue mondja, hogy a legegyetemesebb eszme sem tudott soha — realitás nélkül — letörülni egyetlen könnycseppet vagy falat kenyeret adni egyetlen éhezőnek. Kell a költészetnek, a művészetnek kapcsolódnia az egyetemessel, de azért, hogy annál jobban lássuk — az egyes személyiséget. Örömmel állapítható meg, hogy e két különösség ma már egyre halványabban jelentkezik s még a kezdő írók is útban vannak a helyes művészi felfogás felé.

Ismét csak lélektani meggondolásokból érthetjük meg szépprózánknek egy harmadik vonását, amelyik líránkat is hátrányosan jellemzi. Az t. i. hogy a lefolyt hat év alatt nagyobb lélegzetű mű, igazi regény nem jelent meg, csak novella, rajz, tárcaelbeszélés, genrekép s ezek rokonai. Nagyobb alkotáshoz a lélek teljes nyugalma szükséges. S ez bizony nemcsak az első idők politikai izgalmai, de az állandóan nehéz megélhetési viszonyok miatt sem jutott — úgy látszik — egyik írónknak se osztályrészül. *Berde Máriának* ép a napokban jelent ugyan meg egy regénye, — *Haláltánc* (Budapest, Athaeneum) — de már tíz év előtt készen volt. Valószínűnek tartom, — bár pozitív adatom nincs rá — hogy a *Zathureczkyné Kelemen Berta* két regénye: *Asszony átka* — *asszony* és *Simonyi Obesterné* szintén ré-

gebbsi időkben születtek — épen mint a *Petelei István* posthumus kisebb regénye: *Egy asszonyért*. Egyedül *Nagy Dánielnek* van a felvett időkben egy megjelent regénye: *Árvák*. Kérdés, hogy ekkor is készült? Am e téren is tudunk örvendetes jeleket. Ilyen az *Ellenzék*-nek most lejáráó regénypályázata s ami ennél fontosabb, tudjuk több írónkról, hogy vagy készen vagy készülöben van egy, sőt több igazi regénye. Bizonyos, hogy az lesz a romániai széppróza egyik kiválósága, aki először ad számunkra nagy művészi regényt. Remélhető, hogy a kiadói és könyvkereskedelmi viszonyok is — az írói alkotásnak, de főleg a nagy regény megírásának eme szintén nagy technikai akadályai — javulni fognak.

Még csak egy általános vonását említem föl mai szépprózánknek. Ez is az idők természetéből fakadt, de ami líránkból néhány ódát kivéve sajnosan, szinte teljesen hiányzik: a történeti témák gyakorisága. A Kelemenné Zathureczky Berta s a Petelei művei is ilyenek. Kelemenné az Apor család különböző tagjainak, Petelei meg Révai Ferencné Forgách Zsuzsannának küzdelmes életét beszélik el. Élő novellaíróink is szívesen fordulnak a multhoz, a költészetnek eme mindenkor egyik leggazdagabb forrásához. De itt is a *hogyan* teszi az embert. Gyulaitól az *Ellenzék* emlékezetes novellapályázatáig sokan és sokat írtak arról, hogy miként lehet és kell érvényesülni a történelmi elemnek a költészetben. Mi csak annyit jegyzünk meg, hogy a historia nem mese, a mese meg nem historia. Nem elég egy-két név, mely körül a képzelet szabadon csapong. Viszont nem történeti nevek és számok adják meg a mű történeti jellegét. A mult szellemének hű képét várjuk a történeti elbeszéléstől. Ez pedig elmélyedő tanulmányok at tétélez föl. Örvendetes, hogy alkalmunk van épen e téren valóban komoly felelősségérzettel, gazdag történelmi ismerettel megírt művészi novellákban gyönyörködni.

* * *

Ha most már ebben az eleven és változatos irányu gazdag termésben meg akarjuk húzni az igaz értékeket elválasztó vonalat s névszerint is felsorolni a legjelesebbeket, akkor a következő sorozat áll előttünk.

Az elválasztó vonalon koránál fogva első s értékénél fogva legmagasabbra emelkedik *Benedek Elek*. Pályájának terjedelme és gazdagsága, műveinek értéke s méltán elért sikerei biztosítják számára az elsőséget. A tárgyalt időközben önálló szépirodalmi kötetet nem adott, de nemcsak szerkeszt több lapot (Cimbora, Vasárnapi Ujság) és nemcsak szorgalmas és nagyrabecsült munkatársa majd mindenik lapunknak és folyóiratunknak, de kivált újabban hathatósan közreműködik a különböző irodalmi ünnepélyeken az irodalmi öntudat fentartásában és terjesztésében. Benedek Elek a Hargita alól indult ki s hatalmas vargabetűt írva le kanyarodott vissza a kiindulópont-hoz, az anyaföldre. A vargabetűt azonban csak földrajzi értelemben kell venni. Mert mindaz a szépség, amely nagyszámú műveit becsessé teszi: a Hargita tövéből, Erdély földjéből, sarjadzott föl a magyar költészet magas művészi légkörébe. S így a dicsőség is, melyet számára az irodalmi kritika s az olvasóközönség apraja és nagyja szeretettel font koszoruba, Erdélynek is a dicsősége. Még nem erdélyi tárgyú műveiben is ott van az erdélyi magyar beszéd színe, az erdélyi gondolatfűzés sajátossága. De átszűrve az egyetemes magyar géniusz szűrőjén s bele kapcsolva a líszta művészet ideáljába. Benedek ugyanis első sorban és mindig magyar író és művész akart lenni. S volt ízlése és tehetsége, hogy lelki világának gyökeresen erdélyi szálait a maguk eredetiségében, de a módorosságot szerencsésen és tapintattal elkerülve, összhangzatos művészettel szőjje be a nemzeti lélek s az egyetemes szépség pompás csipkéjébe. Ezzel követendő példát adott arra nézve, — amit különösen ma jó emlékezetben tartani — hogy az erdélyiség csak a művészet síkjára fölemelve válik irodalmi ér-

tékké. Önmagában érdekes különösség csupán, akár az erdélyi nyelvjárások. Változatosságot, gazdagodást az erdélyiség csak akkor jelent, ha a nemzeti lelket s a tiszta művészet kifejező és összefoglaló erejét gyarapítja. Csak a tiszta költői szempontok érvényesítése avathatja az írókat és művét irodalmi jelentőségűvé.

Novellairóink, még az idősebbek sem, feledkeztek meg ez elengedhetetlen feltételről. Ott van pl. *Sebesi Samu*, aki Benedekkel majdnem egyivású s aki szintén nem adott ki önálló kötetet ez idő alatt. Egész élete Erdélyben s Kolozsvár falai között folyt le. Írói munkásságának majd minden termékén fölismerszik a műgond, a művészi szempontok figyelmes megőrzésére való törekvés. Ezért üdvözölte őt meleg elismeréssel az Erdélyi Irodalmi Társaság választmányja a jelen év elején, írói működésének negyvenedik fordulójakor. — *Kovács Dezső*nél pedig a műgond már nem is csak törekvés, de kedves valóság (*Apostolok és csavargók*. Kolozsvár, 1924. *Ballag már a vén diák*. Kolozsvár, 1924.). Régi meggyőződésem, hogy Kovács Dezső már két-három évtizeddel ezelőtt elég nagy író volt ahhoz, hogy a legmagasabb irodalmi fórumok is észre vegyék s méltányolják. Nem úgy történt. Csak Kolozsvár és Erdély részéről kapott népszerűséget. Oka, magyarázata könnyen kitalálható, ismeretes: vágyai, törekvései Kolozsvár és Erdély határán túlra sohasem nyúltak, Budapesttel egyáltalán nem törődött. Pedig ha sorsa, vágyai el-fölvitték volna a Benedek Elek vargabetűjének vonalán irodalmunk Mekkájába, Budapestre: Kovács Dezső is már régen irodalmi nagyság volna. Mert humoros rajzaiban a legtöbbször, komoly, sőt néha komor hangú elbeszéléseiben pedig szinte kivétel nélkül üti a legmagasabb mértéket. Meséjét mindig biztos kézzel bonyolítja kerek egységbe. Gazdag és hű megfigyeléssel s komoly emberszeretettel vési ki alakjain a jellemző vonásokat. Éles szemmel nézi elő a lélek mélységében fakadó nagy szenvedélyeket, melyeket aztán az élet gyakran tragikus összeomlásba sodor

vagy humoros fonáksággá tompít le. Humora emlékeztet Mikszáthra, de a Mikszáthot sajátosan jellemző, mindent lekicsinylő, szinte szatírszerű fintor nélkül. Kovács Dezső is példaként áll és maradjon irodalmi életünkben. Ime itt Erdélyben, ha tetszik annak egyetlen pontján maradván is, eljuthat a tehetség — ha nem is az elismerésnek legmagasabb fokára — de az esztétikai érték csúcsáig.

Benedek, Sebesi és Kovács írói egyénisége befejezettnek tekinthető. Új vonások aligha fognak előjönni további működésükben. A többiek azonban mind a mának fiai, alkotó erejük virágkorát élik.

Berde Mária és *Gyallay Domokos* már a világháború alatt és előtt tették meg az első lépéseket. Berdének legszebb, kerekdedségben művészi, hangulatban meleg meséi a szülői ház és a gyermekkor emlékeiből bontakoznak elő. (*Novellái*. Marosvásárhely, 1920; *Rina kincse*. Temesvár, 1923; *Vizen hold*. Kolozsvár, 1924.). Ezekben stílusa is szemléletes, eleven; gondolatvezetése szabatos. Szívesen mond szimbolikus mesét is. Ilyenkor széles alapvetésen bonyolultabb történetet ad elő, de a befejezés amazokban szebb, hűbb, hatásosabb és egységesebb. Gyallay gazdag és megbízható ismerettel aknázza ki a történetet, de a jelen társadalom is érdekli (*Ósi rögön*. Kolozsvár, 1921; *Föld népe*. Berlin, 1924.). Meséit átlátszó, szinte epigrammatikus egységbe fogja össze. Elevenen s bizonyos régiség-től áthatott módon beszél. Sokszor épen ellentéte Berdének. Szükszavú és drámai gyorsasággal pereg élénk dialogusa ott is, ahol pedig szívesen vennők a mesemondó, nyugodtabb s kényelmesebben haladó előadását.

Balogh Endre és *Makkai Sándor* keresve keresik a lelki összeütközéseket. Balogh az egyes, az egyének, a mai társadalmi élet embereinek drámáját szereti (*Hajótöröttek*. Kolozsvár, 1922.). Legfőbb ereje a hű lélekrajz. Nem kívülről nézi a vergődő lelket, hanem szinte pszichológiai okfejtéssel önmagából

nőteti ki az emberi szenvedélyeket. Előadása is ennek megfelelően szaggatott, drámai. Majdnem szószórára ez jellemzi Makkait is azzal a lényeges különbséggel, hogy az ő drámái egyetemes jellegűek (*Élet fejedelme*. Kolozsvár, 1924.). Korszakok és világnézetek csapnak össze meséiben s hőseinek össze-roppanása mindig az új, a magasabb eszme és világnézet diadalát jelentik.

P. Gulácsy Irén és Molter Károly írói arcképében az az egyező vonás, hogy egyikük sem adott még önálló kötetet s mégis népszerű lett, s hogy egyikük sem — erdélyi. Gulácsy Szegedről hozta közénk erős magyarságát. Molter meg, a bácskai sváb, addig-addig tanult Kecskeméten, Budapesten s szerte a nagyvilágon, hogy egyszer csak erdélyi magyar íróként jelent meg. Gulácsynál csakugyan nem ismeri senki jobban a kemény tenyerű alföldi magyar fajt. Témában és kidolgozásban egyaránt emlékeztet jól ismert földijére, Tömörkény Istvánra. A Molter őseit a húsz-harminc év előtti humoreszk és szatirikus karcolatírók között kell keresnünk. Mindig ötletes és mindig megkacagtat. Igaz, hogy témái jobbára napi érdekűek s így ki vannak téve a gyors feledésnek. De hát nem érdem-e már maga az a kellemes emlék is, hogy valamikor jóízűen neveltünk pl. a Sipulusz hasonlóképen napi értékű apróságain?

Nyíró József és Kacsó Sándor a legerdeyibbek. A történelem s a jelen egyaránt kedves Nyírónek. (*Jézusfaragó ember*. Kolozsvár, 1924.). Személyeit rendszerint a nép köréből mintázza, de a többi társadalmi osztályokból is. Jellemei mindig ízig-vérig erdélyiek gondolkozásban, beszédben, cselekedetben egyaránt. Sőt legtöbbször épen — székelyek. Nyíró novelláiban az erdélyiség, a székelység a középpont. Innen árad szét a fény, a szín virágra és állatra, gépekre és gondolatokra, ruhára és érzelmekre. Nyíró e sajátos csapáson már jó távolságra haladt. Kacsó még csak a kezdő lépéseknél tart. Kötettel nem jelent meg meg, de néhány novellája valódi tehetséget mutat s szép fejlődést ígér.

Íme a romániai magyar széppróza művészi művelői.

Az említetteken kívül sokan olvassák a *Nagy Dániel*, *Ligeti Ernő*, *Sipos Domokos* és *Tabéry Géza* műveit.

A könnyedén dolgozó Nagy Dániel ereje az, hogy a mesét kifogyhatatlan élénkséggel tudja szőni s párbeszédei jól, ötletesen peregnek. (*Novellák*. Arad, 1922; *Piros frakk*. Arad, 1922; *Árvák*. Arad, 1924.). Egy kicsit a Molnár Ferenc receptje szerint ír, a pillanatnyi hatást rendszerint kiváltja (két, az Érdekes Újságnál pályanyertes elbeszélése). De tárgya, egész munkássága az igazi művészet határát csak épen súrolja s a ponyvát juttatja eszünkbe. — Ligeti Ernőnek (*Asszony*. Marosvásárhely, 1920; *Belvedere*. Kolozsvár, 1921.) meglepően kitűnő témái vannak (*Belvedere*, *A fotografus* stb.). De szép témáit rendszerint elnagyolja, csak vázlatban és pongyolán dolgozza ki. Nem ír elég műgonddal. Ahol pedig ez észrevehető, ott oly zavaros szociológiai, filozófiai és egyéb fejtegetést ad, oly sekélyes életfelfogást hirdet, hogy elfogadhatóvá akkor is bajosan válnék, ha a kitűnő témát jól oldaná föl (*Belvedere*). — Sipos Domokos Móricz szerint stilizálja a proletárt, a tönkre ment embert (*Istenem, hol vagy?* Kolozsvár, 1922.). Ezek a novellák azonban nyersek, prózaiak, a valódi költészettől távol esnek. Ott pedig, hol novelláinak hőse „barátja, a kalandor”, annyira erotikus, hogy egyenesen ízlést sértő. Erős tehetség, de felfogása, ízlése csiszolatlan. — Négyük közül *Tabéry* a legpoétikusabb (*Kolozsvári bál*. Nagyszalonta, 1923.). Igaz, hogy témái is — a két Bolyai s Erdély a XIX. sz. elején — nagyon alkalmasak költői hatás felébresztésére. *Tabéry* tud folyamatosan és bizonyos szentimentális édességgel elbeszélni. Annál kirívóbbak a durva vagy prózai részletek. Mintha nem is egy gyakorlott s irodalmi babérra vágyó író, hanem valami utcai filozófust hallanánk. Egyetlen, de kellő műgond esetén egészen értékest is alkothat.

Még egész sereg nevet sorolhatnánk fel, akiknek műveiben a nagy egyenetlenségek mellett fölszillan művészet is. Am az általános kép ezek részletes felsorolásával is csak bővülne, de nem változnék.

* * *

Volt idő, mikor az elméleti esztétika komolyan fejtegette, hogy a szépérzék, a műalkotás és műélvezet tehetsége olyan külön érzék, mint a látás, hallás stb. Ma tudjuk, hogy külön művészi érzék nincs. A művészi képesség benne van a látásban, hallásban... egész szellemiségünkben. Épen ezért megköveteljük, hogy aki író-művész akar lenni, annak legyen ereje alkotását mindenestől, a maga egészében s nemcsak egyes szembetűnő vonásaiban művészivé kialakítani. Azt sem szabad feledni, hogy a költészet az emberi szellem egyik legdrágább értékvilága s csak az tudja gazdagítani ezt az értékvilágot, akiben él biztos tudata annak, hogy ez az értékvilág magasabb, szentebb és tisztább, mint a — mi világunk. Szépprózánk művelőiben és műveiben mindennek egyre több és több jelét vesszük észre. A művészi törekvés és a szellemi felelősségérzettel párosult komolyság nőttön növekedik. Ebben látjuk az egészséges irodalmi fejlődés biztosítékát.

(Kolozsvár.)

Dr. Kristóf György.

3. SZINHÁZI ÉLET ÉS DRÁMAIRODALOM.

I.

A magyar színház az erdélyi magyar kulturális életnek ma egyik legjelentősebb tényezője. A multban betöltött hivatásának fontossága ma százszorosán megsúlyosodott, de küzdelmei is abban a mértékben megsokszorozódtak. A magyar szónak irodalmi és művészi érvényesüléséért ma nehéz harcot

kell vívnia, a legellentétebb igényeket kell kielégítenie, ütközőpontok között kell vergődnie és súlyos anyagi megpróbáltatások között élettelehetőséget kell találnia. Nagyjában ma ez a helyzete az erdélyi magyar színészetnek.

Az adatok ma még nagyon is közelfekvők ahhoz, hogy ennek a küzdelmes életnek épen a legjellemzőbb mozzanatait ide feljegyezzük. Egy cikk keretében úgy sem volna kimeríthető a hat esztendő története. A történetíró azonban, aki valaha könyvbe foglalja ennek a nehéz átmeneti időszaknak a képét, bizonyára úgy fogja látni, hogy a 132 esztendő erdélyi magyar színészet sok mostohaságon átvergődött multjában sem állott ki ennek a 6 esztendőnek súlyos megpróbáltatásaihoz mérhető válságos időket. Azok után, ami mögöttünk lezajlott, már az is vigasztaló és megnyugtató jelenség, hogy ezen a téren is életről és munkáról lehet számot adni.

Az imperium átvétele körüli időben a Magyarországtól Komániához kapcsolt területen államilag támogatott színház csak egy működött, a Kolozsvári Nemzeti Színház, dr. Janovics Jenő igazgatása alatt. Rajta kívül Erdélyi Miklós *Nagyváradon*, Róna Dezső *Aradon*, Sebestyén Géza *Temesvárt*, Szabó Pál *Marosvásárhelyt*, Szabadkay József *Szatmáron*, Fehér Imre *Tordán*, Gáspár Jenő *Désen* és Kovács Imre, Baróthy Jenő, Fenyvesy Gyula, Krasznay Ernő a vidék egy-egy fontosabb pontján teljesített jelentős kultúrmunkát. A kormányzó tanácsnak a magyar színészetet érintő első intézkedése az volt, hogy színikerületekre korlátozta a színészet működését, amelynek zavartalanságát biztosították a kultúrtörökvéseink iránt megértést tanúsító Octavian Goga minisztersége alatt kiadott játékgengedélyek. A működési engedélyeknek időről-időre való meghosszabbításáért vívott harcok utolsó mozzanata az 1924. év július havában kiadott concesszió-rendelet volt, mely 8 színi kerületet állapított meg (1. Kolozsvár. 2. Temesvár. Arad. Lugos. 3. Nagyvárad. Nagyszalonta, 4. Szatmár és környéke.

5. Marosvásárhely és környéke. 6. Nagyenyed és környéke. 7. Torda és környéke. 8. Brassó és környéke.) pontosan határolt működési körrel és szigorúan megszabott feltételek mellett. Az eredeti keretek tehát egyelőre megvannak és működnek ma is, még pedig a kolozsvári magyar színház szellemi irányítása alatt. Mert az elvitathatatlan tény, hogy Kolozsvár, mint a romániai magyarság szellemi életének középpontja, a színházi élet terén is érvényesíti irányító befolyását.

Ehhez a szerephez a kolozsvári magyar színháznak egyrészt hagyományokban gazdag multjánál, másrészt szellemi berendezettségénél fogva hivatás-szerű joga is van. Hiszen ez a város nemcsak az egész magyar színészet bölcsője, nemes művészi tradíciók ébrentartója, hanem egészen a legujabb időkig a legkiválóbb magyar művészi generációnak is a nevelője volt. 1921. március 12-én ünnepelte a Farkas-utcai színháznak, a magyar színészet első állandó otthonának, 100 esztendő jubileumát. Ez az ünnep válságos időkben szerény keretek közt zajlott le, amikor a lelkekben még ott sajgott a nemes szívű ősök jótékonyaságából felépített Hunyadi téri díszes berendezésű színházunk elvesztésének fájdalma. Az imperium átvétele után csak egy fél évig hangzott benne magyar szó s már 1919. május 14. óta kormánybiztosi ellenőrzés és erős katonai cenzura alatt folytatta működését. Az utolsó előadását (*Hamlet*) 1919. szeptember 30-án tartotta a kolozsvári magyar társulat a Nemzeti Színházban s másnap, október 1-én, megtörtént a tényleges átvétel. Pazar kényelmességű, minden művészi terv megvalósítására alkalmas s egy évszázados gazdag felszerelésű otthonából kiszorult s balsorsában is vigasztalásul szolgált, hogy még sem maradt hajlék nélkül. Pár nap alatt átköltözött a szűkös, szellős, alig fűthető, primitív berendezésű, rossz akusztikájú, mozgófénykép előadások céljaira a Sétatér elején épült Nyári Színkörbe, ahol 1919. október 4-én kezdte meg előadásait (*Lili bárónő*).

Október 29-én a katonai parancsnokság itt is betiltotta az előadásokat, amelyek hosszas tárgyalások után csak november 19-én kezdődtek meg újra. — A magyar szintársulat egyelőre csak 1920. szeptemberig kapott játékedélyt a Szinkörben, majd 1921. november 1-ig újabb meghosszabbítást, amikor szerződésben biztosított részére a Szinkör használata 1927. november 1-ig.

E vázlatos áttekintésből is kitűnik, hogy az imperium átvételét követő két esztendő a bizonytalanság és a feltornyosuló akadályokkal vívott heroikus küzdelem időszaka volt. Ennek csak az elmondása látszik síménak, a valóságban azonban olyan válságos pillanatok voltak, amikor kulturális életünk e fontos támasztékának végleges összeomlása miatt állandóan kellett remegnünk. A jövő sem tagadhatja meg az elismerést *dr. Janovics Jenő* színigazgatótól, aki a kolozsvári magyar színház megmentésével az erdélyi magyar színház jövőjét is biztosította.

A hat esztendő harcának örvendetes eredménye, hogy egyáltalában él és működik a színházunk. Igaz, hogy a lehetetlen kerületi beosztás, a játzsási időtartam korlátozása (egy év helyett 10 hónap), a magas adó (16%, ami a kolozsvári színháznál több mint egy millióra rug), az elszívargó erők pótlására az idegen állampolgárok szerződését tiltó rendelet aggodalmas anyagi válsággal fenyegetik jövőjét, amelyen csak átmenetileg enyhít a némely helyen (Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad) megalakult Színpértoló Egyesület, a magyar színházszerepetének épülésére és fennmaradásának anyagi biztosítására. De az élet, a küzdelem már magában véve is remény a jobb jövőre.

Ilyen küzdelmes és anyagilag válságos helyzetben természetesen szirtes akadályokba ütközik a magasabb színvonalu irodalmi és művészi program megvalósítása. Hogy ebben a tekintetben is megbecsülésre érdemes munkát végzett az erdélyi magyar színház, azt a legmagasabb színvonalat képviselő

kolozsvári magyar színészet öt esztendejének adataival világíthatjuk meg.

A kolozsvári magyar színház a lezajlott öt (1919/20—1923/24.) szezon alatt 2160 előadást tartott. Műfajok szerint ez a következőképen oszlik meg: dráma, vígjáték, népszínmű 915; opera 267; operett 893; egyéb (művészeszt, hangverseny, stb.) 60; gyermekelőadás 25. Az ifjúság irodalmi tanulmányainak támogatására a fentiekből 52 előadás jutott. A premierek száma 167 volt. Magyar szerző darabja 1070, idegen szerzőé 1090 alkalommal szerepelt a színen. Az idegen szerzők magasabb számát az első két év szabad mozgását megbénító szigorú cenzura okozta.

Ezek a száraz statisztikai adatok nehéz időkben, anyagilag válságos körülmények között s az ezerféle akadály folytonos elhárítgatása közben derekasan végzett munkáról beszélnek. A műsorok igazolják, hogy ennek a színháznak a közönsége ezekben a próbás időkben is élvezhette a világirodalom klasszikusait és a magyar irodalom jeleseit, az európai színpadok legjobb darabjait ép úgy, mint a magyar dráma-irodalom friss termékeit. Ha kényszerült is engedményeket tenni a közönség üres élvezeteket hajszólo ízlésének, a magasabb művészi igényeket is igyekezett kielégíteni. Művészi eseményei közül megemlíthetjük a Dante halála 600-ik, a Molière születése 300-ik évfordulójának, Katona József, Prielle Cornélia emlékezetének, a Petőfi centenáriumnak megünneplését; a Blaha Lujza, Herczeg Ferenc és a színház jubiláló művészeinek (Szentgyörgyi István, Váradi Miklós, Szakács Andor, Laczkó Aranka, Janovics Jenő dr.) tiszteletére rendezett előadásokat; a Molière darabjainak állandó színen tartását, az 1923/24-ik szezonban a 20 estére terjedő Shakespeare-ciklus rendezését, az erdélyi magyar irodalom érdekeit szolgáló írói Olimpiász keresztülvitelét, továbbá a proletáriátus kultúrtörkévéseinek támogatását szolgáló munkás-ciklus beállí-

lását és a román szerzők darabjainak a kultúr közeledést elősegítő bemutatását. A magasabb igények kielégítését szolgálta a kolozsvári színház azzal is, hogy kiváló művészeket (Basilides Mária, Medek Anna, Sándor Erzsi, Szamosi Elza, Svärdröm Valborg, Nirschy Emilia, Burian Károly, Székelyhidy Ferenc, Márkus Emilia, Bartók Béla, Waldbauer-Kerpely stb.) hívott meg vendégszereplésre.

Ha ez a művészi munka elismerésre méltó, úgy minden méltánylásra érdemes dr. Janovics Jenőnek ezekben az években kifejtett tevékenysége.

Az erdélyi magyar színészetnek — s itt is természetesen első helyen a kolozsvári színháznak — érdemei közt azt is meg kell említenünk, hogy módot és ösztönzést adott Erdélyben az önálló magyar drámairodalom szárnybontogatására és érvényesülésére. Ennek eredményéről az alábbiakban adhatunk számot.

II.

Amióta szellemi életünk új berendezkedésen ment át s öntudatos nekifeszüléssel külön irodalmi életünk teremtődött, szükségét éreztük annak, hogy a színpadról is a mi sajátos igényeinket közvetlenül kielégítő, itthon készült drámában gyönyörködjünk. A magyar dráma speciális erdélyi fajának jószándékú megteremtése egy egész sereg hívatott és hívatlan írónak ébresztette fel munkás kedvét. Az eredményen meg is érzik, hogy íróinkat egytől-egyig csak az utóbbi évek csábították a drámaírásra. Iskolas évek tehát ezek, melyek a kísérletezésben merülnek ki, a színpad titkainak ellesésében, a kezdet nehézségeinek legyűrésében, a jelentősebb alkotásokra való előkészületben. Érthető tehát, hogy drámánk határozottan alatta áll a nagy lendülettel fejlődő líránknak és a figyelemre méltóan bontakozó szépprózánknak. Ha akad is egy-két biztató jelenség, néhány irodalmi értéknek minősíthető mozzanat, a valóság mégis csak az, hogy az erdélyi magyar

dráma az érvényesülésére szabad teret nyújtó utóbbi hat esztendő alatt a tapogatózásnál és a kezdet nehézségeinek elhárításánál tovább nem jutott. A drámairodalom nálunk még csak szórványos jelenségek összefoglaló neve, nem pedig határozott irányban munkáló művészi törekvések jelzője. Ez azonban természetes következménye ama körülménynek, hogy éppen a dráma a legnehezebben megfogamzó műfaja a költészetnek s virágzásához az irodalmi életnek bizonyos kialakultsága szükséges. Ennélfogva ennek a néhány esztendőnek szerény munkáját is eredménynek kell tekintenünk s munkásaitól az úttörés érdemét megtagadnunk nem lehet.

Sajnos, sem költői értékükkel, sem felfogásuk újszerűségével, sem színpadi technikájuk lebilincselő módjával egyik sem válik ki annyira, hogy az egyetemes magyar drámairodalomnak legalább a napi értékei közé beilleszthetnők. De mégis, mint az erdélyi magyar szellemi élet tevékenységének egyik területét érdemesnek tartjuk az áttekintésre s arra, hogy feljegyezzük mindazokat a darabokat, melyek a magyar irodalom erdélyi tájain hat esztendő alatt kihajtottak.

Első sorban a színre került darabok érdekelnek. Akad köztük társadalmi dráma, vígjáték, bohózat, népszínmű s történeli színjáték. A társadalmi dráma csoportjába sorolható komoly tárgyú darabok nem az erdélyi magyarság mai nehéz életébe fogózkodnak, s nem is az utolsó tíz év súlyos lelki megrázkódtatásait ábrázolják elénk, hanem az egyéni élet egész kisserű kérdéseit jelenítik meg. Nem magát az életet adják s nem a mindennapi valóságban gyökereznek. A modern dráma ismert készletét variálják s a költő képzeletéből formálódnak olyan élettelen cselekvénnyé, amely a színpadról hatni nem tud s irodalmi értéké sem bír súlyosodni. Ezeknek a daraboknak alig van némi kapcsolatuk a nézőnek ezer kétségtől feszegetett életével s alig

villan meg bennük az a törekvés, hogy a köztudat költői képét velítsék elénk. Általános vonása ez a modern drámának, amihez még csak azt tehetjük hozzá, hogy a mi íróinkat sem foglalkoztatják az életnek ilyen nagy, átfogó kérdései.

Még a legtöbb mondani valója van *Bárd Oszkár*-nak. Négy év alatt öt darabja került színre a kolozsvári színházban (*Halál és még több.* 1920., *A csoda.* 1920., *Silvio lovag.* 1921., *Professzor Úr.* 1922., *Citera.* 1923.). Sikert egyikkel sem aratott s fejlődésének emelkedő vonalát sem vonhatjuk meg belőlük. El kell azonban ismernünk róla, hogy komoly problémákkal dolgozik s a drámaírói törekvések egyik ébrentartója Erdélyben. — A regényírástól vonta el a színpad *Tabéry Gézá*-t, aki három darabbal szerepelt eddig a színen (*Mimikri.* Kolozsvár, 1921., *Álomhajó.* Nagyvárad, 1922., *A kolozsvári bál.* Kolozsvár, 1923.). Számos technikai hibája és regényírói terjengőssége ellenére is érzik rajtuk, hogy tehetséges toll írta ezeket a darabokat. Közülök *A kolozsvári bál* nagy külső sikert aratott, bizonyosságául annak, hogy közönségünk mily hálásan viszonzza multjának ha még oly szintelen, ha még oly halovány meg-elevenítését is. — A novella tehetséges művelője, *P. Gulácsy Irén*, két darabbal mutatkozott be (*Kincs.* Nagyvárad, 1923; *Kobra.* Kolozsvár, 1923). Megfigyelő képessége, jellemző ereje és magyaros nyelve biztató ígéret a jövőre. — *T. Molnár Margit* egyetlen darabja (*Túl a barátságon.* Kolozsvár, 1922.) jószándékú kísérletnél többre nem minősíthető. — A kezdő íróra ismerünk *Karácsonyi Benő* komoly törekvésű darabjában is (*Válás után.* Marosvásárhely, 1923), mely az elvált házastársak gyermekproblémájával küzködik erőtlenül. — *Kaczér Illés* drámáinak (*Megjött a Messiás*; *Gólem ember akar lenni.* Kolozsvár, 1921.) szerkezeti és etikai fogyatékoságáért némiképen kárpótolnak a tiszta nyelv, a költői gondolatok és az eleven dialogusok. — Egyellenegyszer került színre a kolozsvári színpadon *Moldován Ger-*

gely emelkedett erkölcsi felfogású 3 felvonásos népszínműve (*A templom küszöbén.* 1924.), mely a havasi román népeletet sok ideális vonással és csillogó humorral vetíti a néző elé. — Tudomásunk van arról, hogy a temesvári színtársulat bemutatta *Fekete Mihály*-nak a M. Tud. Akadémia és a budapesti Nemzeti Színház drámapályázatán dicséretet nyert történeti darabját (*Temesvár bevétele.* 1924.).

A színre került komoly tárgyú drámák csoportjának egyik legértékesebb darabja a lírikus és epikus *Berde Mária*-nak *Függőkert c.* egyfelvonásos tragédiája (Marosvásárhely, 1923), mely az égő, olthatatlan szerelmet finoman és poétikusan szimbolizálja. — Ezzel a költőiséggel adós maradt Sz. *Hilf László* erős szociális tendenciával színezett jelenete (*Inkább a börtön.* Kolozsvár, 1923.) és *Zsolt Béla* egyfelvonásos drámája (*Anna hazajött.* Nagyvárad, 1919.), mely egy leányról szól, aki romlatlanul hányódik a világvárosok mocsarában.

Úgy látszik a műkedvelők is elég alkalmat találtak, hogy a színpad csábító sikere után törjék magukat. Új kezdeményezésük nincs, mindnyájan a régi nyomokat járják. A teljesség kedvéért őket is megemlítjük. *Dékániné Máthé Mariska* és *Kiss Gyula Balassa Bálint* életének egyik epizódját jelenítették meg (*Balassa Bálint Erdélyben.* Marosvásárhely, 1921). *Agyagási Károly* (Marosvásárhely, 1924.) és *Boér János* (Zilah, 1924.) népszínművel szerepeltek. *Fodor István Mikszáth* egyik elbeszéléséből 4 felvonásos színdarabot készített (*Szelisnyeji Asszonyok.* Marosvásárhely, 1924.). *Szabados Árpád* és *Kardos Andor* a modern dráma kitaposott útjain jártak; az egy háromfelvonásos drámát írt (*Testvérek.* Szatmár, 1922), ez a francia dráma ismert eszközeivel egy keleti mesét (*A sárga nagyúr.* Arad, 1923.) hozott színre.

A komoly dráma, ha értékeset és maradandót nem is termelt, de legalább reményt kelt arra, hogy majd csak ki fog bontakozni a mostani bizonytalan-

ságából. Abból a pár vígjátékból ellenben, amelynek előadásáról beszámolhatunk, oly vékonyan csörgedez a komikai ér, hogy aligha termékenyíti meg egyhamar az erdélyi drámairodalmat irodalmilag és színpadilag értékes komédia. Nehány írónak kísérlet-számba menő próbálkozása és több műkedvelőnek a maga szórakozására írt darabja mindössze, ami e nemben eddig nálunk színre került. *Gara Ákos*-nak a társadalmi előítéletet csipkedő egyfelvonásos komédiája (*A jó gorilla*. Nagyvárad, 1919.) se nem szellemes, se nem eleven, így nem is eléggé mulatságos. *Molter Károly* első színpadi bemutatkozása (*Harambasák*. Marosvásárhely, 1920.) sok ígéretet rejt a jövőre, ha az író szerkesztő képessége megerősödik és jellemző ereje elmélyül. Nem jogosít fel erre a véleményre *Indig Ottó*, aki irodalmilag és színpadilag egyaránt gyenge darabbal mutatkozott be (*Játék*. Kolozsvár, 1923). *Kabdebó Erna* egyfelvonásos bohózatában (*Kalapribillió*. Marosvásárhely, 1921.) ötletesen figurázta ki a női kalapvásárlás odisszeáját. Ezek az ötletességek azonban rendszerint a helyzetkomikumnál vagy rég elavult komikus mozzanatok variálásánál tovább nem jutnak, amint ezt *Metz István* (*Melyik a Guidó?* Marosvásárhely, 1920.) és *Bihari József* (*A Virágh-család*. Temesvár, 1923.) darabjai igazolják. Kezdő íróknak ép oly nagy fogyatkozása ez, mint amely kevésbé tudják elhárítani maguktól az eredetiségüket fenyegető veszedelmet. *Justh Jánosné* 3 felvonásos darabja (*Háromtól-négyig*. Arad, 1923.) a francia sikamlós bohózat értéktelen utánzata. *Jávor József* bohózatáról (*Féltizenkettő*. Nagyvárad, 1918.) sem mondhatunk kedvezőbb véleményt. *Marót Sándor* egyfelvonásos komédiája (*Az egérfogó*. Kolozsvár, 1923.) a fogásait és szellemességeit egész bizonyosan *Molnár Ferenc*től tanulta el.

A színre került darabok csak az egyik felét teszik drámairodalmunknak. A másik fele a nyomtatott lapokba zárt könyvdrámák, amelyek a holt betűkből nem tudtak megelevenedni. Vagy nem keresték erre

a módot, vagy a színszerütlenségük zárta el a színpadra vezető útjukat. Közülök egypár, ha a dráma-irodalmunk szintjéből nem is magaslik ki, de megérdemel némi méltánylást. Néhány író a történelmi dráma nehéz műfajával küzdött meg. Színes képet festett Apaffy koráról *Bonyhay Ádám*; 3 felvonásos színjátéka (*Régi erdélyi hangok*. Marosvásárhely, 1923.) olvasmánynak kellemes könyv, de drámai szempontból gyenge alkotás. Ugyanezt a történelmi kort *Lenygel József* szerkezeti szempontból elhibázott, nehézkes szomorujátékba (*Teleky Mihály*. Szatmár, 1922.) állította be. *P. Jánossy Béla* egyik könyvében (*Halhatatlan halál*. Kolozsvár, 1922.) Domitianus császár korát eleveníti meg, a másikkban a végzet után a megdicsőülés felé törő Petőfiről fest három egybeolvadó színes képet (*Petőfi*. Kolozsvár, 1923). Modern témájú két egyfelvonásost írt *Kádár Imre*; egyikben (*A százegyedik*. Kolozsvár, 1922.) az ember örök problémáját, bár nem eléggé költői módon, de tehetségre valló vonásokkal ábrázolja, a másikkban (*Az idegen katona*. Kolozsvár, 1922.) a vénleány szereleméhségét keserűen s nem a téma megkívánta finom éllel elemzi. — Nálunk jelent meg, de színre nem került *Oláh Gábor* 4 felvonásos fantasztikus színműve (*Jött éve csodáknak*. Nagyvárad, 1919). — Elismeréssel kell megemlítenünk a fiatalon elhunyt tehetséges *Gyalui Jenő* kis dramolettjét (*Atyám*. Kolozsvár, 1923). *Tóth István* zavaros, kuszált és színszerületlen *Álomtragédiája* (Kolozsvár, 1924.) még olvasmánynak is nehéz darab. — Vígjátékot is találunk a könyvek között. *Kabdebo Erna* és *Havas Miklós* 3—3 egyfelvonásost készített; amaz kissé mesterkéltn ifjusági darabokat írt (*Színpad*. Marosvásárhely, 1922.), ez azt figurázza ki, hogy a május milyen érzéseket kelt a varrónőben, a gépirókisasszonyban és a színésznőben (*Május*. Szatmár, 1923).

A többi könyvdráma, melyeket az erdélyi irodalom elfeledett termékei közül kell immár kikeresgelnünk, csak a teljesség kedvéért tarthat számot a

megemlítésre. Egyik-másik jellemző az író egyéniségére, mint a novellából színdarabbá vedlett Kócos (Kolozsvár, 1921.) arra a *Hajnal László*-ra, kit állandóan a sexuális kérdések izgatnak, vagy *A titok* c. dramatizált cionista röpirat (Kolozsvár, 1922.) arra a *Giszkalai János*-ra, aki erősen kiélezett, izléstelen tendenciával a keresztény magyarságra szórja gyűlölete gyalázkodó szavait. Ami még ezenkívül számbavehető: *Mihály László* két felvonásos színműve (*Áldozat a jövőért*. Székelyudvarhely, 1920), *Pélyi András* 4 felvonásos drámai költeménye (*A Messiás*. Nagyvárad, 1922), *Zoltán Sándor* társadalmi darabja (*Az örvény*. Kolozsvár, 1923.) s egy névtelen írónak egyfelvonásos vígjátéka (*Ó az oka*. Zilah, 1923), — műkedvelő írók irodalmiatlan kísérletei.

Megemlíthetjük még azt, hogy kéziratban egész sereg dráma várja a jobb jövőt. Ezek közül néhányról már a nyilvánosság is tudomást szerzett. Így egy mutatványból értesültünk arról, hogy *Ziegler Károly* 4 felvonásos színművé dolgozta fel Flaubert Salammbóját, *Gyallay Domokos* pedig egy pár jellegzetes vonással költőileg elevenítette meg II. Rákóczi György lengyel kalandját (*Az örökös*). A temesvári Arany János Társaság az 1923-ik évi pályázatán *Tábori Emil* egyfelvonásos bohózatát (*Magzat*) és *P. Jánossy Béla* nagy erővel megírt egyfelvonásos drámáját (*Becsületért*) jutalomban részesítette. *Nikodemusz Károly* bibliai tárgyú drámája (*Judás Iskariot*) a kolozsvári színház drámapályázatán keltett elismerést.

A helyzetképhez hozzátartozik annak a megemlítése is, hogy az utóbbi években a magyar falusi népünk körében szokatlanul divatossá vált a műkedvelői előadás. Alig van olyan magyar falu, mely papjának és tanítójának irányítása mellett a téli hónapokban a régi népszínművekből 1—2 előadást ne rendezne. Eddig a legnagyobb sikert a kolozsvári színpadon is vendégszereplő *nagykapusi* műkedvelő társaság érte el. A falusi nép eme igényeit a *Magyar Nép* c. hetilap és annak szerkesztője, *Gyallay*

Domokos, táplálja, ki igen kedvelt népies kis darabokat írt. Ugyancsak ennek érdekében adta ki a Magyar Nép könyvtára Abonyi Lajos *A betyár kendője* c. népszínművét Rass Károly ügyes átdolgozásában.

A kötetben megjelent drámafordítások zárják be számadásunkat az erdélyi drámairadalomról. Ezeknek száma elenyészően csekély. Még a mi értékeink közé számítjuk Csengeri János-nak az egész magyar irodalomra nyereséget jelentő *Sophokles-ét* (Kolozsvár, 1919. I. II.), mely Csiky Gergely fordítása helyébe lépett. *Salom Asch* (*A bosszú Istene*, Nagyvárad, 1919.), *Max Nordau* (*Doktor Kohn*, Kolozsvár, 1920.) egy-egy drámája, *Pailler Vilmos* vallásos ifjusági színműve (*Jaurius leánya*, Nagyvárad, 1922.) *Hanns Heinz Evers* 4 felvonásos színjátéka (*A berlini csodaleány*, Kolozsvár, 1924.) ki is meríti az erdélyi irodalom önállóan megjelent drámafordításait. — Említsük meg végül azt, hogy a Madách-centennárium alkalmával *Az ember tragédiájá*-nak egy alkalmi kiadása látott napvilágot Kolozsvárt.

Ime az erdélyi drámairadalom hat esztendei termése! Általánosságban nem tagadhatjuk meg tőle az elismerésünket, ha részleteiben kifogásokat is emelhetünk ellene, mert kétségtelenül sok jóakarat és sok nemes törekvés bizonyossága ez a számban is eléggé tekintélyes adatsora az erdélyi magyar szellemi élet kulturális tevékenységének. Bizonyossága az önállóságra utalt erdélyi irodalom életrevalóságának, mely ezen a téren is bizalommal nézhet a jövőbe, különösen ha erős akarattal keresni is fogja a szívünkhöz és az művészethez vezető utat.

(Kolozsvár.)

Dr. György Lajos.

AZ ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET. (1919—1924.)

Az összeomlást követő szomorú esztendő az erdélyi magyar tudományosságunknak is igen sok jeles képviselőjét elsodorták tőlünk. Legfőbb tudományos szervezetünk: a magyar egyetem megszűnt, tudományos egyesületeink, ha nem halottak, az élet szava legalább is elhalkult bennük. Rég elmúltak azok az idők, mikor nemeslelkű mecénások pártolása életet adott egy-egy magyar könyvnek. Ma az erdélyi magyar tudós mecénása legfőleg önmaga. Így aztán nem csoda, ha a magyar gondolat az összeomlás romjai alól nehezen bír szárnyra kapni.

De azért az elhalkult élet nem halt ki egészen. Ott élt egy ideig meghúzódva a szépirodalmi folyóiratok rovataiban, a napilapok tárcáiban s ha hiányosan is, a népszerűsítést, a kulturális kapcsolatok ébrentartását tőle telhetőleg ápolni igyekezett. Folyóirataink (*Erdélyi Szemle*, *Pásztortűz*, *A Hírnök*, a megszűnt *Napkelet*, *Zord Idő* stb.) és a napilapok rovatai helyet adtak a könnyebb természetű elmefuttatásoknak és népszerűsítő dolgozatoknak, míg végre a folyó évben megtörtént az első lépés a tudományos élet szervezése felé: megindult az *Erdélyi Irodalmi Szemle*, mely a kritikai irány mellett a kulturális kapcsolatok ébrentartását, a népszerűsítés problémáját is felöleli s még ezeken felül az erdélyi tudományos termelésnek is bár kicsiny, de meleg fészke óhajt lenni. E folyóirat megszületésével adva volna az istáp, melyre támaszkodva újtára indulhatna Erdélyben a magyar tudomány, főként, ha e derék folyóiratot nyomon kísérhetné két első számával megindult kiadványsorozata. (Tanulmányok és értekezések az erdélyi magyar bölcsélet, irodalom, nyelv- és történettudományok köréből.)

Nevezetes indító hatással volna a tudományos életre a kulturális kapcsolat intenzívebbé tétele, a

gondolatok kicserélésének könnyebbé válása, melyet a jelenben még külső akadály gátol: a magyar könyv behozatalának szigorú tilalma. Mindamellet nem egy erdélyi magyar kutató és tudós odakünn is hallatja szavát, ahol tüzetesebb, szakszerűbb buvárlataikat könnyebben napvilágra bocsáthatják a nagyobb publicitású, több anyagi eszközzel rendelkező magyar tudományos intézmények támogatásával. Így jelent meg *Karácsonyi János* jeles történettudósunknak hatalmas munkájából (Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig.) az első kötet a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. *György Lajos*-nak és *Rajka László*-nak irodalomtörténeti dolgozata olvasható magyarországi és németországi folyóiratokban, a szorosabban szakszerű buvárlatoknak még a háború előtt sem volt Erdélyben orgánumuk. Természetes, hogy ez irányban dolgozó tudósaink ilyenmő dolgozataikat szintén a határon túl helyezték el. Így pl. *Varga Bélá*-nak filozófiai dolgozata jelent meg a Magyar Tud. Akadémia kiadásában, a szegedi *Acta Litterarum et Scientiarum*-ban pedig egy pedagógiai tanulmánya, *Sz. Nagy Gyulá*-nak matematikai dolgozata Szegeden, Budapesten és német szakfolyóiratokban, *Szell Kálmán*-nak elméleti fizikai tanulmánya szintén magyar és német szakfolyóiratokban. A kémiai szakirodalom terén *dr. Ruzitska Béla* pályanyertes szakmunkája a Magyar Tud. Akadémiánál vár megjelenésre. *Dr. Orient Gyulá*-nak is több dolgozata jelent meg német folyóiratokban.

Jóleső érzéssel kell fölemlítenünk azon kiváló magyarországi tudósaink nevét, kik nem feledkezve meg rólunk, értékes dolgozataikkal erdélyi magyar folyóiratainkat a határon túlról is gazdagítják s igaz magyar lelki kenyérrel táplálni segítenek kultúrára vágyó testvéreik lelkét. Így mindenekelőtt a közönségünknek oly kedves és ismerős író: *Császár Elemér* budapesti egyetemi tanárt, ki az *Erdélyi Ir. Szemlében* fáradhatatlan buzgalommal ismerteti a

határon túli magyar irodalmi és tudományos mozgalmakat. A tudományos érdeken kívül esztétikai élvezet is az ő írásait olvasni. Meleg lelke minden mondatából elősugárzik. Ujabban a György Lajos gondos szerkesztésében megjelenő *Pásztortűz*-ben is örömmel látjuk megjelenni a nevét, valamint a kiváló Kemény-biografusét: *Pap Ferenc*-ét is, kit tudományos témái különben is szorosan kötnek Erdélyhez. *Alszeghy Zsolt* jeles irodalomtörténészünk nevével is gyakran találkozunk, az Erd. Ir. Szemle új számában pedig *Melich János*, a legkiválóbb magyar nyelvtudósok egyike kezdi meg egyes erdélyi földrajzi és személynevek megfejtését.

Tőlünk elszakadt tudósaink sem feledkeznek meg a „hantról, mely ideköt.” Így *Márki Sándor* ősz történettudósunk hű szavai távozása óta is megszakítás nélkül hangzanak felénk csaknem minden jelentős erdélyi folyóiratban. Ép így *Jakab Ödön*, *Bartók György*, *Dézsi Lajos*, *Szádeczky K. Lajos* nevével is találkozunk, hogy másokat ne említsünk.

A szorosan vett erdélyi tudományos élet jó részben tudományos és irodalmi társaságaink felolvasó ülésein folyik. Az ilyen formájú népszerűsítés terén kiemelésre méltó *Bitay Árpád* mariánumi tanár lelkes fáradozása, ki a magyar irodalom és műveltség román nyelvű ismertetésével hathatósan szolgálja a magyarság ügyét. Román és magyar folyóiratokban sűrűn megjelenő dolgozatai is a kölcsönös megismerést szolgálják, de ezenkívül kiegészítő adatokat is szolgáltatnak irodalomtörténetünknek egy még földerítetlen fejezetéhez.

Az erdélyi magyar irodalomtörténeti és esztétikai munkásságról György Lajos gondos bibliográfiai tanulmánya kitűnően tájékoztat (EISz. I. 97. kk.). E téren a termelés javarésze valami alkalomhoz kapcsolódó népszerű formájú írásmű, mely inkább a felfogás eredetiségével, mintsem önálló kutatáson alapuló új eredmények megállapításával tűnik ki. Az önállóan megjelent munkák közt megemlítendő *Bor-*

bély Istvánnak a modern műalkotás problémáit művészi megértéssel és mélyrehatóan tárgyaló esztétikai tanulmánya (Bevezetés a modern szépirodalom tanulmányozásába. Kolozsvár, 1920.) s főként a művelt közönség számára írt *Magyar irodalomtörténete*, melynek imént megjelent első kötetét eredeti felfogásáért és gazdag anyagáért dicséri a kritika. György Lajosnak méltó feltűnést keltő tanulmánya: *A magyar időszaki sajtó öt esztendeje* (1919—1923) nemcsak aktuális érdekességü, hanem nélkülözhetetlen forrásmunka a jövő számára is (Megjelent a *Tanulmányok és értekezések* 2. számaként.) Egy másik értékes tanulmányában a világirodalom magyar reflexét veszi összefoglaló vizsgálat alá az eddigi részletkutatások alapján (*Magyar elemek a világirodalomban*. Kolozsvár, 1924.). Alapgondolata egy nemes bátorító szó az internacionalizmus iszapjában vergődő magyar lélekhez. Kristóf György a Petőfi és Madách évfordulót e két klasszikusunkra vonatkozó szép tanulmányainak gyűjteményes kiadásával ünnepelte meg. Kristóf György, ki a napilapoknak és folyóiratoknak élénk tollu szorgalmas munkása, csak az imént egy másik terjedelmes kötetet is jelentetett meg (*Az erdélyi irodalom multja és jövője*. Kolozsvár, 1924.). Ebben az erdélyi vonatkozású magyar irodalomtörténeti cikkeit és nagyértékű tanulmányait gyűjtötte össze. Bitay Árpád összefoglaló áttekintését a román irodalomtörténetről (Gyulafehérvár, 1922.) a magyar és román kritika egyforma nagy elismeréssel fogadta. Bakóczi Károly Fülöp Áron életét és költészetét rajzolta meg egy kötetben. A Petőfi évforduló két népszerű életrajzot is hozott a nagy költőről (Benedek Elek, Halász Gyula). Oláh Ferenc Petőfi színészpályájáról írt, Szőcs Géza pedig az Eminescuval való rokon vonásokra mutat rá egy tanulmányban. Újabb adalékok és megállapítások is kerülnek napfényre. Így Eötvös Józsefről egy kortársának ismeretlen jellemrajza, Kemény tanulókorából egy homályos pont földerítése (Bitay Árpádtól),

egyik regényének forrása (Csűry Bálinttól), adalékok Kájoni működéséhez (Boros Fortunát), Huszti András életéhez és műveihez (Biró Vencel), az erdélyi irodalom és színügy multjához és jelenéhez (Borbély István, György Lajos, Rass Károly, Jánossy Béla). Irói arcképeket olvastunk György Lajostól, Kristóf Györgytől, Kuncz Aladártól. Megjegyzésre méltók Márki Sándor visszaemlékezései Salamon Ferencről és Petelei Istvánról. Az Erd. Ir. Szemlével pedig megindult a helyes szempontú kritikai értékelésnek mindinkább szükségessé vált orgánuma. Az internacionális irodalom és kultúra folyóirata a néhai *Napkelet* (Kolozsvár) és az aradi *Géniusz*. Mindkettőnek emítésre méltó rovata a külföldi idegen nyelvű és tárgyú folyóiratok részletes szemléje.

A magyar nyelvészeti irodalomnak jelentős terméke a *Csűry Bálinttól* felfedezett és kiadott háromnyelvű szótára ifj. Heltai Gáspárnak (1589), mely a XVI. századi erdélyi magyar szókincsre számos jellemző s részben ismeretlen adalékot tartott fenn (Szerk.) Igen érdemes munka *Bitay Árpádnak* román nyelvtana (Kolozsvár, 1923.), mely magyar nyelven a román nyelv rendszerének első tudományos feldolgozása.

A *történetírás* önállóan megjelent termékeinek sorát *Biró Vencel* szép könyve nyitja meg: *Erdély követei a portán* (Kolozsvár 1921.), amelyben az eddigi levéltári kutatások alapján az erdélyi diplomáciának egyik legérdekeseab fejezetét tárgyalja. *Dr. Tóth György* az unitárius egyház rendszabályait foglalta kötetbe 1626-tól kezdve és látta el értékes jegyzetekkel (Kolozsvár, 1922.). *Dr. Boros Fortunát* pedig a csiksomlyói harminckét confrater intézményének történetéről rajzol egy kis füzetben érdekes képet (Kolozsvár, 1923.). *Dr. Karácsonyi János* a folyó évben kezdte meg *A magyar nemzet őstörténete 896-ig* című kötetével (Nagyvárad, 1924.) a magyar nemzet történetének megírását. A székelység eredetének problémájával két tudósunk is foglalkozott,

Erdélyi László (A székelyek története. Brassó, 1921.) és Karácsonyi János (A székelyek ősei és a székely magyarok. Kolozsvár, 1924.). Balázs András az erdélyi róm. kath. státus multjáról és jelenéről írt összefoglaló tanulmányt (Kolozsvár, 1923.). Rass Károly a középkori erdélyi iskoláztatásról és tudományosságról tartott alapos előadását jelentette meg nyomtatásban (Kolozsvár, 1924.). Nagy Sándor a gróf Kuun Géza életét és munkásságát rajzolta meg (Szászváros, 1920.), Imre Sándor pedig dr. Janovics Jenő kolozsvári szinigazgatónak 30 éves kultúrmunkásságát méltatta (Kolozsvár, 1924.). Történeti értékű a Greggus-díjjal kitüntetett nagy színművészek, Szentgyörgyi Istvánnak emlékirata (Kolozsvár, 1923.). A folyó év legújabb terméke Betegh Miklós, Erdély volt kormánybiztosának emlékirata a nagy háborúnak erdélyi eseményeiről: *Erdély a háboruban* (Dicsőszentmárton, 1924.). A folyóiratokban megjelent történelmi dolgozatok közül megemlítjük Borbély István egyháztörténelmi munkáját: *Az unitárius hitelvek története* (Keresztény Magvető 1923-tól kezdve), Márki Sándor és Karácsonyi János cikkeit *A Hírnökben*, ez utóbbiét, Buday Árpádét és Roska Mártonét a *Culturában*.

Az erdélyi magyar kisebbségi élet politikai és kulturális vonatkozásának minden mozzanatát éles szemmel figyeli, öntudatozan nézi és tudományos alapossággal dolgozza fel Jakabffy Elemér félhivonként megjelenő nemzetpolitikai szemléje (*Magyar Kisebbség*. Lugos. III. évf.). Kiváló szerkesztőjének és munkatársainak cikkei az idők folyamán májd történeti értékűekké válnak. Ezenkívül is nagyértékű munkát végzett Jakabffy Elemér azzal, hogy összeállította a Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális, községenkénti statisztikáját (*Erdély statisztikája*. Lugos, 1923.) az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján, nagyértékű, áttekinthető táblázatokkal. A politikai irodalomnak szorgalmas munkása, Gyárfás

Elemér, Kisküküllő volt főispánja, Erdélyi problémák címen (Kolozsvár, 1923.) az imperium változást megelőző 15 esztendő alatt írt publicisztikai dolgozatait foglalta egybe, ujabban pedig a Románia területén elhelyezkedett hitelszervezetek történelmi fejlődésének adta érdekes és tanulságos képét (Lugos, 1924). Itt említhető meg, hogy *Erdélyi Kálmán* a szociálizmus körébe vágó tanulmányait tette közzé (Kolozsvár, 1924).

Gazdasági irodalmunknak is van két értékes terméke. *Szentkirályi Ákos* Erdély juhtenyésztéséről (Kolozsvár, 1923.) és *Páter Béla* a gyógynövénytermesztésről (Kolozsvár, 1924.) írt szakszerű, tudományos módszerrel kidolgozott tanulmányt. Mindakettő az Erdélyi Gazdasági Egylet 35 éves könyvkiadóvállalatában jelent meg (59., 60. füzet).

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az utóbbi időkben a *művészettörténet* föllendülését sem. *Hirschler József* X. Pius pápa síremlékéről és Canová-ról írt értékes tanulmányokat. A folyó évben pedig egy szép alkalmi füzet jelent meg *György Lajos* szerkesztésében a kolozsvári Szt. Mihály egyházzról. *Kelemen Lajos*nak az erdélyi műkincsek e jeles ismerőjének, számos tanulmányát olvastuk a *Pásztortűz*ben, a *Hirnök*ben és az *Erdélyi Magyar Naptár*ban Erdély nevezetesebb templomairól, kastélyairól, városairól, legrégebb magyar hímesoszlopairól. *Buday Árpád* pedig Kolozsvár középkori művészetéről írt a *Pásztortűz* idei évfolyamában. Eléggé nem dicsérhető vállalkozás, hogy végre a tizenkettedik órában hozzáláttak e földéretlen és nagyrészt ismeretlen terepnek búvárlatához. De jó volna e részlektutatókat tovább folytatva annak idején kötetbe gyűjtve is közrebocsátani.

A *filozófiai irodalom*nak jeles és buzgó művelője dr. *Tavaszy Sándor* ref. theologiai tanár. Vizsgálódásai a mai korszellem filozófiai megvilágítása körül forognak. Idevágó, önállóan is megjelent jeles tanulmányai: *A jelenkor szellemi válságai és A nyugateurópai kultúra sorsa Spengler filozófiájának*

tükrében. Varga Béla dolgozata, mint láttuk, a M. Tud. Akadémia kiadványai közt jelent meg.

A *theologiai irodalom* is termelt néhány értékes alkotást. Lelki kérdésekkel foglalkozik *Orbán János* könyve (*Alélek útjain. Székelykeresztúr, 1923.*). *Szilágyi M. Dózsa* nagyváradi premontrei tanár szép és tartalmas könyvben adta ki 20 éves szónoki pályájának legértékesebb darabjait (*Örök igazságok a XX-ik században. Arad, 1924.*). *Dr. Hirschler József* a jubiláris gondolatait írta le Aquinói Szt. Tamásról (Kolozsvár, 1924.). A *református theológia* köréből *Makkai Sándor* gazdag munkásságát emeljük ki. 1923-ban három munkája is kikerült a sajtó alól: *A vallás az emberiség életében, A vallás lényege és értéke* (mindkettő Tordán, 1923.) és „*Ird meg, amiket láttál*” c. beszéd és elmélkedés gyűjteménye (Kolozsvár, 1923.). A mostani karácsonyi könyvpiacra újabb kötele jelent meg („*Zörgessetek és megnyitattik nektek*”. Kolozsvár, 1924.). A *Culturában* *Illuzió, suggestio és vallás* című értekezése jelent meg (1924). A mi értékeink közé számítjuk *Ravasz László* egyik könyvét is („*Az emberélet útjának felén*”. Kolozsvár, 1924.), mely beszédeit, cikkeit és előadásait tartalmazza. *Musnai László* a jánosi problémát tárgyalta meg vallástörténeti és irodalomtörténeti szempontból (*János Apoc. magyarázata. Torda, 1924.*). *Tavaszy Sándor* *A dogmatika problémájáról* értekezett (Ref. Szemle 1919). *Nagy Géza* pedig *A keresztyénség jövőjéről* írt tanulmányt (Székelyudvarhely, 1921). Ugyanakkor jelent meg *Mátyás Ernő* két tanulmánya: *Pál apostol mystikája* (Kolozsvár) és *A vallásos mystika* (Uo.). Az *unitárius theologiai irodalom* köréből a fentebb már említett egyháztörténeti műveken kívül kiemeljük *Kiss Eleknek* most megjelent könyvét: *Az isteni törvény útja* (Az ótestamentum vallási és erkölcsi megvilágításban. Kolozsvár, 1924); *Tóth Györgynek* az *Az unitárius egyház szervezete* c. munkáját (1922); *Borbély István* tanulmányát (A magyar unitárius egyház alkotmánya az államhoz való viszonyában.) a Keresztény Mag-

vetőből (1922) s egypár külföldi jeles theologiai mű fordítását (Carpenter Charles E. St. John).

A természettudományi irodalom számos népszerűsítő termékei közül kiemeljük dr. Gelei Józsefnek, a körünkből nemrég elszakadt jeles kutatónak a Culturában megjelent tanulmányát (*Az alsóbbrendű Metazoon a társadalmi organizáció szempontjából*), továbbá a folyóiratokban és a napilakokban az átöröklés problémájára vonatkozó saját kutatásairól közölt cikkeit. Széll Kálmán az Erdélyi Irodalmi Szemlében az anyag atomos összetételéről és az atom szerkezetéről közölt népszerűsítő tanulmányt. Ugyancsak népszerűsítő jellegű Salamon Ernőnek a relativitás elméletéről (Nagyvárad, 1922.) és Adorján Pálnak a rádióról (Nagyvárad, 1924.) írt könyve.

Az orvosi tudománynak két szakfolyóirat is áll rendelkezésére: az egyik a Temesvárt megjelenő *Orvosok Lapja*, a másik az Erdélyi Orvosi Lap. Az utóbbi az Erdélyi Múzeum Egylet Orvostudományi Szakosztályának hivatalos közlönye, mely számos értékes szakértekezést hozott. Köztük olyan közleményeket is, melyek más szempontból is figyelmet érdemelnek, így különösen dr. Pataki Jenőnek egy egész sereg magyar orvostörténeti közleménye. Végül megemlítjük, hogy Zsakó István a pszichiatria alapvonalairól (Kolozsvár, 1919). és Bézy Elemér a sebészetről írt hatalmas munkát. Ez utóbbinak első kötete most került ki sajtó alól (Szilágyosomlyó, 1924).

Vázlatos áttekintésünkben itt megállapodunk. Ennyiből is meglátszik, hogy az erdélyi magyarság művelt szellemei hivatásuk magaslatán állanak és méltók minden hála és szeretetre. Bízató jel az életre, hogy a mai idők rettentő súlya alatt sem halt el Erdélyben a magyar tudomány szava, amikor pedig a tudomány művelése nem csupán „lemondás az élet örömeiről”, hanem gyakran anyagi áldozattal jár a magyar tudós részéről.

(Kolozsvár).

Dr. Csúry Bálint.

AZ ERDÉLYI MAGYAR IDŐSZAKI SAJTÓ ÖT ESZTENDEJE. (1919—1923).

Amikor képét akarjuk adni az erdélyi magyarság szellemi életének, számot kell vetnünk időszaki sajtójával, mely egyrészt fontos kulturális támaszpontja, másrészt az erdélyben élő magyarság szellemi intellektualitásának fokmérője. A számszerű adatok felsorolása itt ép oly nagyjelentőségű, mint annak mérlegelése, hogy ez a szerv az erdélyi magyarság életének irányításába és nagy érdekeinek szolgálatába milyen erővel és súllyal kapcsolódik bele.

Az erdélyi magyar időszaki sajtó öt esztendei termeléséről az alábbi statisztikai táblázat tájékoztat:

A lap jellege*	Összesen	Ebből		1922 végéig megszűnt	1923-ban megjelent	Ebből (1923)	
		1919 előtt	1919 után			csak magyar	magyar román német
		keletkezett				nyelvű	
Politikai napilap	31	19	12	13	18	18	—
Politikai (társadalmi) hetilap	77	38	39	24	53	51	2
Politikai folyóirat	1	—	1	—	1	1	—
Vegyes tartalmu (képes) lap	14	2	12	4	10	8	2
Humorisztikus lap	12	3	9	3	9	9	—
Ifjúsági lap	9	—	9	4	5	5	—
Riport (szatirikus) lap	19	—	19	9	10	10	—
Irodalmi és kritikai lap	15	1	14	11	4	4	—
Színházi és filmlap	20	3	17	7	12	12	1
Zene- és éneklap	5	2	3	—	5	5	—
Vallásos és nevelésügyi lap	35	11	24	7	28	27	1
Igazságügyi és közigazgatási lap	5	—	5	—	5	1	4
Szaklap	70	8	62	18	52	38	14
Egyéb lap	17	—	17	4	13	11	2
Összesen :	330	87	243	104	226	200	26

* A lapok felsorolását és bibliografiai leírását l. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924., 7. sz.

Ezek a beszédes adatok felvilágosítanak arról, hogy öt esztendő alatt 330 magyar időszaki sajtótermék jelent meg Erdélyben s ebből csak 87-et örököltünk a multból. A többi 243 új alapítás: a magyarság kulturális érzékéből fakadó új szellemi berendezkedésének természetes és örvendetes eredménye. A kultúrtermékek elzárása s a magunkra hagyatottság szükségszerűleg vonta maga után az erdélyi magyar időszaki sajtó meglepő fellendülését. A körülmények ismeretéből nem nehéz megérteni azt sem, hogy a hiánytpótló, életrevaló alapítások mellett egész sereg máról-holnapra elsorvadó kísérlet is történt. Az 1923. dec. 31-iki állapot szerint 104 lap szűnt meg, tehát az 1924-ik évbe 200 magyar nyelvű és 26 többnyelvű (román—magyar—német) lappal léptünk át.

A megjelenő lapok egyharmada (71) politikai napi- és hetilap. Ezeknek száma 1919. után megkét-szereződött, s bár közben 37 megszűnt, még mindig maradt az előbbiből 18, az utóbbiból pedig 53. Ilyen feltűnő gyarapodást találunk még a vallásos és nevelésügyi lapoknál, valamint a szaklapok csoportjában; azoknak száma 1919. óta megháromszorozódott, ezeké pedig megnyolcszorozódott. Könnyű ennek nyílját lelteni: a kulturális élet jórészt az egyházak bátorságos szilárdsága mögé vonta meg magát, s arra is rögtön szüksége volt a magyarságnak, hogy a gazdasági és ipari élet terén új helyzetében eligazodjék. A vegyes tartalmu képes és szépirodalmi lapok meglepő gyarapodása az irodalmi élet élénkségének a jele, s viszont az, hogy számuk öt év alatt a felére csökkent s 1923 végén a 12 szépirodalmi lapból már csak kettő tengődött, annak a bizonyossága, hogy ezen a téren hiányzik még a lelki kapcsolat a sajtó és a közönség között s így sok kísérletet sorvaszt el a részvéllenség. Annál jobban virágzanak a riport (szatirikus) ujságok, melyekből 19 született ez években s belőlük 10 még most is él. A mai időt valaha történelmi szemmel vizsgáló érdeklődőt ez épen úgy meg fogja lepni, mint az, hogy

ebben az időszakban tudományos lap még alig 1—2 szerepel.

Az sem érdektelen, hogy az említett 330 lap 36 helyen jelent meg s két regáti város (Braila, Bukarest) kivételével ez mind Erdélyre esik. Legtöbbet termelt: Kolozsvár (113), Temesvár (42), Nagyvárad (36), Arad (25), Marosvásárhely (20), Szatmár (13). Ez a hat város öt esztendő alatt 249 lapot adott ki, ezzel szemben a többi 81 lap 30 helyen jelent meg. Az 1923-as évre eső 226 lapnak $\frac{3}{4}$ részét szintén ez a hat város szolgáltatta, míg a többi $\frac{1}{4}$ rész 30 hely közt oszlik meg. Itt is Kolozsvaré a vezető hely 71 lappal, a második helyen Temesvár áll 29 lappal. Eszerint az erdélyi magyar időszaki sajtó vezető városa *Kolozsvár*, sőt ha ehhez a statisztikai adathoz a Kolozsvárt megjelenő román nyelvű lapokat is hozzágondoljuk, termékenysége nem sokban marad mögötte Bukarestnek sem.

Sajtónk statisztikai képe tehát örvendetes és jelentős számbeli mennyiséget képvisel, különösen ha szembe állítjuk ezzel azt, hogy a hivatalos statisztika szerint 417, tehát csak még egyszer ugyanannyi az egész Romániában megjelenő román-nyelvű lapok száma. Mindenesetre ezek a szám adatok erőről és tenniakarásról beszélnek s az erdélyi magyar kultúrának arról a törekvéséről, mely a létét rengető katasztrófájában is felszínen akarja tartani magát.

Sokkal nehezebb számot adni az erdélyi magyar sajtó valóságos, belső értékéről. Itt őszintén be kell vallanunk azt, hogy a minőség nincs arányban a mennyiséggel. A vidéki sajtósímvonal szűk keretei közül nehezen tud kibontakozni s általános érdekűvé válni. Ma még igen kevés az olyan lapunk, mely a magyarság nagy egyetemes érdekeit lelket megkapó bátorsággal és öntudatossággal képviselné, mely nagy szempontjaival a magyarság életének mindenféle vonatkozásában, a kisebbségi helyzetnek megfelelő s erőt jelentő egységes közvéleményt tudna teremteni. Sajtónk, akár csak a magyarság lelke, még a kialakulu-

latlanság, a ziláltság folyamatát éli s a szellemi és az anyagi teljesítő képesség szétforgácsolása nagyban bénítja az erők összefogását. Biztató jelenségekben azonban nincs hiány. Nehány lapunk valóban nagy kultúrhívatást teljesít s erőssége a magyarság törekvéseinek. De általában ma még csak a jövőtől várjuk azt, hogy az erdélyi magyarság szellemi életének ez a számottevő tényezője valóban teljes öntudatossággal kapcsolódjék életünk irányításába és nagy érdekeinek szolgálatába.

Az erdélyi magyar sajtó jelentőségének emelésében és megerősödésében nagy része volt az itt említetlenül nem hagyható ujságírói szervezetnek, mely Székely Béla kezdeményezésére 1918. végén alakult a Magánalkalmazottak Országos Szövetségének egyik alcsoportjaként. Az imperium átvétele után, 1919 közepe táján, azonban már önálló szervezetté vált Erdélyi és Bánáti Ujságírói Szervezet néven. Ma *Erdélyi és Bánáti Kisebbségi Ujságírói Szervezet* címmel működik. Kolozsvárt székelő központjához 6 csoport (Arad, Brassó, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmár, Temesvár) tartozik, az egyes vidékek környékbeli ujságíróinak tömörítésére. Ma kötelékébe tartozik Erdély és Bánát területén dolgozó összes hivatásos kisebbségi ujságíró. Tagjainak száma a 220-at megközelíti. A szervezet eddigi működésének eredménye az ujságírók szellemi és erkölcsi színvonalának emelése s részükre megélhetést biztosító anyagi helyzet teremtése. Ezenkívül kapcsolatot létesített a magyar és a román sajtó között és összeköttetést teremtett a nemzetközi sajtószervezetekkel. Mai tisztikara: elnök: Paál Árpád dr., ügyvezető alelnök: Fóris Lajos dr., titkár: Walter Gyula.

Az eltelt öt esztendő alatt megszervezett erdélyi magyar sajtónk jövőjében bízunk lehet.

(Kolozsvár)

Dr. György Lajos.

SZOMORU ZENEI MÉRLEGÜNK.

Kapcsolt részeink eredendő zenei bűne, hogy az új földrajzi vonal akkor köszöntött reánk, mikor anno 1914 a zenei decentralizáció csak a kezdet útjait járta. 1914 előtt a magyar zenei művelődés a centralizációnak nyögte a szomorú következményeit. Budapest volt a zenei központ Mekkája, mely szívesebben kapcsolódott a nyugati zenei művelődésünk akkor törtető áramához, mintsemhogy a „vidék” nevelésének és nagykorusításának fáradságos művét vállalta volna magára. Az önmagára hagyatott vidéki zenei művelődés a haladottabb igényeknek nem tudott megfelelni, alkalom is ritkán kínálkozott arra, hogy a nagyobb zenei igények tápot találjanak. Amikor *Farkas Ödön* egykori kolozsvári zeneiskolája az akadémikus jellegnek nyújtotta a bizonyosságát, Budapest állami zenei főiskolája kísértésbe jutott s mármár arról a lappangó tervről volt szó, hogy a kolozsvári zeneiskola is elnyeri a hivatalos állami akadémiai fokozatot. Az ige azonban nem vált testté: a centralizáció monopóliuma lett a győztes.

A „vidék” zenei művelődése meddőségben merült ki akkor, mikor az országhatárok megváltoztak s a tanácstalanul maradt kapcsolt részeknek örvendeniök kellett, ha maholnap a statusquot tudják fenntartani. A zenei Regát közreműködéséről nem lehetett szó: Bukarest zeneiskolája alig ambicionálta az akadémikus jelleget, Operája csecsemőkorát érte s egy-két művészt leszámítva nem volt semmi kilátásunk arra vonatkozólag, hogy a kapcsolt részek jövőző zenei programja fölött felségjogokat gyakoroljon. Hat év után a helyzet az, hogy a hangversenyélet kapcsán néhány sztrájkoló bukaresti operanékes indult vándorútra. *Enescu* tüneményes hegedűegyénisége egymagában elégtelen arra, hogy ennek a zenei egyesítő munkának az alapjait megvesse, ő már nemzetközi távlatokban keresi érvényesülését s nem kötheti önmagát szülőföldje kizá-

rólagos rögéhez. A kapcsolt részek jövődő zenei nemzedéke aligha fog kikötni Bukarestben akkor, mikor zenei főiskolai kiképeztetéséről lesz szó. A bukaresti zeneiskolának nincsen tanárképzője s míg az állam nosztrifikálni fogja a nyugati diplomákat, Budapest és Bécs főiskolái kerülnek szóba s alig hihető, hogy Bukarestnek párisi hajlamai a kapcsolt földön utánczásra találnának, mikor egész mentalitásunk a multban a budapesti és bécsi akadémia emelőin nőtt naggyá.

A magárahagyatottság első perceiben zeneiskolai pedagógiánk kétes aggodalma okozott nekünk nyugtalanságot. Magyar zeneiskoláink többnyire városi jelleggel bírtak, átmeneti jellegűekké lettek s fokról-fokra szorul ki ott a zenei kisebbségi művészeti életfelfogás. Magyar zenei pedagógiai művelődésünk külön kisebbségi veszélye, hogy pedagógiánk faji jellege veszélybe sodródik s előbb-utóbb úgyis felfelmerül a szüksége annak, hogy *kisebbségi zeneiskolák* természetes emberi jogát hangsúlyozzuk s ebben is szigoruan elkülönített szerepet foglaljunk el. A kolozsvári és marosvásárhelyi intézetek a régi érában országos hírnek és elsőségnek örvendtek. A mostani kolozsvári magyar zeneiskolát anyagi eszközei gátolják főiskolai minőségében, Marosvásárhelyet is fenyegeti a veszély, hogy a többségi nemzetiségi kultusznak terelik az útjára.

A *vidéki operakultusz* kapcsolt részeinken erőteljesen lendült. Kapcsolt városaink közül *Arad, Kolozsvár, Nagyvárad* és *Temesvár* zenedramaturgiai kísérletei jelentékenyek voltak és sok esetben a „vidéki” színvonalat túlszárnyalták. Hat év után a szomorú helyzet: a magyar színészet általános csődje, mely csődből elsősorban az opera műfaja veszi ki a részét. Gazdasági szempontból is nehezedett az opera sorsa, az operett és a drámai ciklusok hódítottak teret: *Janovics* kolozsvári magasszínvonalú Tháliája is ritkán tud áldozni az operára. Az operakultusz szomorú romániai fátuma a bukaresti és kolozsvári intézet sok gazdasági nehézsége közben lett semmissé.

Romániának még nincsen érett operanemzedéke, minden a kezdet kezdetén. Részben idegen tollakkal kellett itt a nehéz kezdetet is útjára engedni: közben Kolozsvárott sztrájkok, Bukarestben a bérlet szolgáltatta a részleges csőd szimptomáit. A kisebbségi színpadok operasorsa tehát kevés kilátást helyez előtérbe. Amelyik országban az opera szuverén műfaja nem hajt ki a földből és rögből, ott egyöntetű cselekvésről sem lehet szó, tehát az eddigi magyar operakultusz az adott helyzetből kifolyólag okvetlen hervadásra lesz ítélve.

A kapcsolt részek *hangversenyéletének* főhibája a rendszertelenség. A magyarországi előadóművészekkel való kapcsolatnak ellenfele az országhatár, ahol nem mindenki nyerhet bebocsátást. A hangversenyélet kereskedelemmé és adásvétellé lett, nem az erkölcsi szükséglet, hanem az üzlet rideg szempontja ítélt elevenek és holtak fölött. Kolozsvár és Temesvár osztják a hegemoniát, Arad mintha igen sokat tékozolt volna el eredeti zenei fölényéből. Filharmóniája is sokat veszített a közelmúltban. Ellenben a temesvári Zenebarátok ujjonon alapított társasága mintha nemcsak gazdasági megalapozásában, hanem szimfonikus teljesítményeiben is első volna.

Hogy e negatív zenei helyzetkép a jövőben jobbra forduljon, mindenekelőtt kisebbségi zenei szervezetet kellene létesítenünk, mely *Országos Magyar Zenei Tanács* címe és égisze alatt folytatná munkáját: egyrésztől értékelné, megőrizné és fentartaná régi nemes faji hagyományainkat, másrésztől a jövő munkásságnak adna tömörítő és egységesítő foglalatot. Kisebbségi zenei iskolákat kellene alapítanunk, hogy mentjük a magyar zene egyre halványuló lényéből és génuszából azt, ami még megmenthető. Amint a drága anyanyelv az Ég ajándéka és jussa, úgy a nemzeti zene tulajdona is szent és elrabolhatatlan! Igazi zenei regionalizmusra lesz szükségünk, hogy magyar zenei művelődésünk a messze jövő perspektívájában élni tudjon!

(*Temesvár.*)

Járosy Dezső.

AZ ERDÉLYI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZET HAT ESZTENDEJE.

Vihar tombolásakor az elemek csatája tölti be a levegőt; az erdő dalosai, az erdő lakói elnémulnak, remegve várják az ítéletes idő végét. Erejét vesztetten halkul az orkán csendes szellővé; a vastag, kormos fellegek szétszakadoznak, foszlányokká gyengülnek s itt-ott kibukkan a nap fénykévéje; az élet magához kezd térni. A virágok kitárják ernyőcskéiket, az énekes madarak is búvóhelyeikről kinnebb bátorkodnak, tovább merészkednek s újra dallal, énekkel telik meg az erdő. Valahogyan így képzelem a mai erdélyi irodalmat és művészetet is, avval a különbséggel, hogy a régi fészek a vihar martaléka lett, a régi fészek szétbomlott s világokat átalakító erők folytán új életviszonyok közé kerülve kell a fészekrakás munkáját megkezdeni. Vihar enyhülése után szét kellett nézni: vajjon hányan maradtak, vajjon kik vannak, kikre a fészekrakás feladata vár.

Az irodalom speciális helyzeténél fogva hamarabb megtalálta azt a pontot, ahonnan betekintést, seregszemlét tarthatott.

A képzőművészek sohasem tartoztak azok közé, kiket a tömörülés, összetartás jellemezett volna, még békében, még konszolidált, megalapozott viszonyok között sem. Annál kevésbé akkor, midőn minden szál szétszakadt, minden kapocs lepattant s az összetartó erők semmivé váltak. Az a kevés erdélyi festő, akik itt élnek, tudtak egymásról, talán ismerték is egymás munkásságát, de együttes fellépésükről szó sem volt.

Egyik gyűjteményes kiállítás keretében adott életjelt magáról; másik festőiskolájával tette ismeretessé nevét Erdélyben; de hogy az erők és képesség összehordása által lépjenek az itt maradt magyarság elé: csak jámbor óhajtás volt és marad. Kísérlet azonban történt. Az első ilyen szemleféle, mely a lecsatolt területek képzőművészeit összehozta,

1919 június havában történt. Temesvár, Arad, Nagyvár, Kolozsvár, Brassó, Marosvásárhely, Dés, stb. városok művészei majdnem 600-ra menő festmény, rajz, iparművészeti és építészeti terv összehordásával tettek bizonyosságot az ittmaradtakról. Öröm volt nézni a sok új nevet, munkát, művészt, kikről eddig csak szűkebb pátriájuk tudott. Mélyebb öröm volt a beavatottabbaké — hisz ezek csak a mezei hadak! — Nagybánya is a mienk; él, dolgozik, csak az akkori viszonyok akadályai miatt nem küldhetett anyagot.

Második ilyen nagyobbszabású kiállítás 1921 év kora tavaszán volt Kolozsváron, de már nem a korszolya pavillon, hanem a vármegyeház helyiségeiben. E kiállítást Bacalogu ezredes kezdeményezésére az erdélyi román, magyar és szász művészek munkái alkották. Hogy az erdélyi román piktúra és szobrászat teljes mértékben volt-e a kiállításon reprezentálva: nincs módunkban megállapítani; azt azonban, hogy sem a szász, sem a magyar képzőművészet nem jelent meg teljes számban, azt konstatálhattuk. Az erdélyi városok művészei, ha meg is jelentek, nem teljes számban és nem a legjobb munkáikkal, sőt Nagybánya sem volt egész mértékben képviselve. Ennek részint a szállítási és egyéb nehézségek voltak okai, részint az, hogy a művészek gyűjteményes kiállítás módjában vélték az érvényesülés és anyagi boldogulás útjait megtalálni. Hogy több ilyen nagyobb szabású, egész Erdély területére szóló kiállítás ezután nem is történt, annak kizárólag a helyiséghiány az oka. Többen és sokszor szóvátették e hiányt s míg ez a kérdés meg nem oldódik, nagyobbszabású kiállítás megtartása nem is lesz lehetséges.

Gyűjteményes kiállítás rendezéséhez kellett fordulnia a Kolozsváron és másutt élő művészeknek. Sajnos, nem áll módunkban a kiállítások számáról, milyenségéről, eredményéről és idejükről írni egész pontossággal; tehát csak úgy emlékezetből adhatunk néhány adatot. Kolozsváron több ízben élvezhették Ács Ferenc színes impressionismusát, nagyvonalu-

ságra törekvő képeit; *Deák Nándor* szinesedő és izmosodó pikturáját; *Pap Domokos* eleinte impressionista, újabban archaikus felfogású festményeit; *Tóth István* apró színfoltokból összerakott akvarelljeit, linoleumait és iparművészeti dolgait. Ugyancsak gyönyörködtünk *Kós Károly* ízig-vérig magyaros stílusú épületterveiben, könyvillusztrációiban és antiqua betűiben. Kőrösvidék fatemplomai, cifránfaragott tornácos házai pazar fantáziájú díszítményeivel Kós művészi lelkének oly alapot adnak, melyből nálánál szebben, magyarosabban valaki aligha nyújt tisztább művészetet. A tiszta artistikumot óhajtó lelke, mint az angol prae-raffaelitáké, rajong az anyagnak művészi kimunkálásáért: maga írja a szöveget, vési linoleumba a betűit, képeit; maga nyomja, köti, expediálja könyveit. Itt láthattuk a nagybányai *Ferentzy Valér* színes pikturája mellett számos rézkarcát, *Metzner Lajos* sajátos felfogású dolgait, fejlődésének állomásait is jelezvén. *Berde Amália* nagyenyedi művésznő Nagybányán fejlődött, igen színes és férfias kézírású impressionista pikturájában szereltük a színt és erőt. Aradról *Pataky Sándor* pompás akvarelljeit egy itt járkáló hollandus valósággal tömegben vette meg; *Rubletzky Géza* szobrainak szépsége nemcsak Kolozsváron, hanem Bukarestben is igen szép anyagi és erkölcsi sikert hozott. Az u. n. felsőbányai művészek: *Liteczky Endre*, *Nagy Oszkár*, *Balla Béla*, *Iritz* és társai a vármegyeház üvegtetős csarnokában (sajnos, most itt sem lehet kiállítani már, mert ha jól hallottuk, irodának vagy levéltárnak van elfoglalva) mutatták be Nagybányától eltérni készülő, de nem eléggé elmélyedő műveiket. Itt mutatta be 83 drb. olajfestménnyel és 80 drb. rajzzal eddigi munkásságát 1921 május havában *Szopos Sándor* dési festő is, e sorok írója. Az 1923. évben *Csobánczy Margit* az unit. theologia disztermében gyűjteményes, *Csoma Ilona* pedig saját műtermében rendezett kiállítást. Sajnos, nem tudunk beszámolni Nagyvárad, Temesvár, Arad, Szatmár, Marosvásárhely művészeinek kiállításairól és terme-

lésükről ez időszerint, mert pontos adatok nem állanak rendelkezésre. Brassóban *Kollár Gusztáv* rendezett akvarelljeiből, pastelljeiből és olajfestményeiből 1914 aug. 1—10-ig jóval több pártolásra érdemes kiállítást.

Egészen speciális helyzeténél fogva külön kell beszámolni Nagybányáról, mely nemcsak a régi Magyarország művészetében foglalt el nagyjelentőségű helyet, hanem ma Erdély képzőművészetében is külön hely illeti meg. Súlyos és tiszteletre méltó eredményei voltak és vannak, s jelenleg is az erdélyi képzőművészet kialakulására részint közvetett, részint közvetlen hatással van. Sőt hatása a román művészet fejlődésére is mutatkozni fog. Ezt ahhoz a tényhez kapcsoljuk, hogy a román kormány felismerve Nagybánya igen fontos értékét, már 1919-től kezdve a bukaresti és jasi festőakadémiák növendékeit a nyári szünetekben ide küldi tanulni. Hogy ma az a néhány fiatal magyar művésznövendék is itt nyeri kiképzését, itt tanul, azt talán mondani sem kell. Régi szabad iskolája ma is fennáll. Előképzettség, bizonyítvány a belépéshez nem kell. Modelldíj lefizetése ellenében kap korrekturát, alkalmas nagy közös műteremben közös modellt. Ideális fekvése, gyönyörű vidéke, páratlanul színes levegője mindent nyújt a fiatal művészelőtteknek és művészeknek egyaránt, hogy dolgozhasson. *Thorma Jánosnak* — esetleg *Réti Istvánnak* a budapesti képzőművészeti akadémia kiváló tanárának — korrekturája pedig egy-egy gazdag művészlélek leszűrt igazságait, tekintélyes művészi munkásság tapasztalatait, útmutatásait nyújtja kezdőnek, haladóknak egyaránt. Évenként a tanítványok munkáiból is, de az ott élő művész kolónia munkáiból rendszerint kiállításon szokta bemutatni termelésének legjavát. S itt mindjárt el is mondhatjuk azt, hogyha Nagybánya ma nem is forradalmár, mint azt igen sokan szemére is vetik, de nem is állott meg azon az úton, melyről tévesen azt mondják, hogy ma is csak a régi. Ha valaki a 20—25 év előtti Nagybányát és a mait ismeri, kénytelen belátni a színben való fejlődést,

színlátásának finomságait és mélységeit, a természet szemléletében következetesen megtartott nagy egységekre való egyszerűsítését. Nagybánya sohasem váltott más művészeti hitvallást, mint az impressionistmust. A természet őszinte és hódolatos szemléletéből merített mondanivaló az ő legfőbb művészi törekvése. Így tehát a freskófestés, a grafika, az iparművészetnek legkülönbözőbb fajtái, úgyszintén a szobrászat is kívül esik munkakörén.

Mindeniknek más a létoka, technikája, s más feltételek szabják meg fejlődésüket. Nagybányán nincsenek nagy köz- és magánépületeknek kompozícionális feladatok megoldására ösztökélő falfelületei, nincsen eleven, törtető gyáripára és kereskedeleme, mely a művészet különböző ágazatait kitermelje. Itt az összhangsúly a természet csodásan tiszta megjelenésén van, amely akarva nem akarva az u. n. naturalista vagy impressionista művészetnek nyújt alapot. A kolónia is nagyjából e hitvallású képek festésében látja művészi mondanivalójának kifejezését. Évenkénti kiállításai mutatják a termelés súlyát vagy könnyűbőségét, de a kitűzött irány a régi. *Börtsök Samu* napsütötte, ragyogó nyári és téli tájképei, *Kriszán János* pompás utcarészletei igen komoly elmélyedéssel és kiforrott művészettel készülnek. *Mikola András* finom, hangulatos művészete képeinek gazdag formai tartalmában nyer kifejezést. *T. Rácz Péter* csendéletei, nagyfelhős tájképei, finom pastelljei és figurális képei a műszerető közönség széles rétegeinél is kiváló örömet szereznek. *Ferentzy Valér* tájképeiben és rézkarcaiban juttatja kifejezésre mondanivalóit; irányát nagynevű atyja, *Ferentzy Károly*, művészete mutatja. *Zieffer Sándornak*, e komoly és nagytudású embernek legújabb irányzatú művészete sok követőt talál a fiatal nemzedék ilyen pikturát akaró tagjai köréből.

Végül *Thorma Jánosnak*, a kolónia egyik alapítójának, ma elnökének és a szabadiskola professzorának művészetéről kellene beszámolni; de elmon-

dunk róla mindent, ha Thorma János, Ferentzy Károly, Réti István, Grünwald Béla nevét és Nagybányát együtt említjük. Az ő munkásságuk adta a belső tartalmat ahhoz, amit ma „nagybányai“ névvel jelezünk, az ő művészi elveik szolgáltak és szolgálnak ma is alapul mindazoknak, kik a képírás „nagybányai“ irányában dolgoznak. Thorma az utóbbi esztendőök nagy iskolai elfoglaltsága mellett muzeális-értékű arcképekben, pompás genre és tájképekben ragyogtatja nagy tudását, magyarosan rapszodikus temperamentumu, máskor finom, ragyogóan színes művészetét.

Az elismerés, a hódolat és tisztelet zászlóját kell meghajtanunk Erdély szülöttje, *Gyárfás Jenő* előtt, a budapesti Szépművészeti Múzeum egyik legszebb darabjának, a „*Tetemre hívás*“-nak, nagy festője előtt. Évek hosszú sora óta elvonultan Sepsiszentgyörgyön él az ősz mester: távol a nagyvárosi élet minden zajától, művész mozgalmaitól, klikkrendszerek apró intrikáitól, oknélküli és felesleges társulatosdis játékaiktól. Távolmaradásának okait nem kutathatjuk, s az sem tartozik ide, hogy ez hasznára vagy kárára volt-e az ősz mesternek; de ha egyebet a „*Tetemre hívás*“-nál nem is festett volna, akkor is a magyar műtörténelem, de kiváltképen Erdély művelődéstörténetének egyik legszebb gyöngyét alkotta meg. Ma is dolgozik: vagy régebben megkezdett festményein, történelmi kompozícióin, vagy megrendelésre készült arcképeken. Bizonyára munkáiban Erdély műszerető közönsége széles körben gyönyörködhetnék, ha az erdélyi művészetnek otthona, kiállítási helyisége volna; de így dolgai csak legszűkebb körben ismeretesek. Az ő sorsa is tipikusan magyar sors. Valaha, a 80-as évek elején, hangos volt nevétől az egész Magyarország. *Művészi nagydíjjal tüntették ki*, sokat vártak tőle. De elfelejtették s talán számon se tartják. Ő pedig afféle ember, ki minden aprósággal nem szokott a nyilvánosság elé állani; azon magyarok közül való, kik csendben dolgoznak, reklámot nem keresnek.

Kevés számú szobrászunk a mindennapi kenyér-

ért dolgozik. Nagyobb szabásu magán vagy állami megrendelésről alig tudunk. Építészeink és iparművészeink tengődik. Sehol semmi kilátás arra, hogy a gazdasági helyzet a képzőművészetek foglalkoztatására is gondolhasson. Gazdasági kérdések szorosán egy családból valók a művészetekkel, s jelenleg e családi kötelék ahelyett, hogy szorosabbá válna, mindinkább lazul. Ehhez az a többször hangoztatott kiállítási helyiség hiánya, a nemes verseny pályája is hiányzik, hiányzik az erdélyi művészek szervezettsége is, de legnagyobb mértékű hiány az erdélyi műpártoló egyesület hiánya. Az utóbbi alakításáról még nem hallottunk; az előbbinek valamiféle mozgalmáról tudunk, de az is megfeneklett. Pedig hiába, előbb-utóbb tető alá kell hozni mindkét egyesületet, mert ha mi magunkon nem segítünk, a bukaresti művész-szindikátus, melybe tudtommal a legtöbb erdélyi művész jelentkezett, de a felvétel még nincs mindenikre nézve teljesítve, aligha segít. A szindikátus által nyújtott esetleges kedvezmények mellett a legfontosabb a művészek megszervezése és a műpártoló egyesület erkölcsi és anyagi támogatása. Alig hiszem, hogy bármelyik napilap vagy hetiszemle a hasábjain helyet ne adna ezen kérdés nyilvános meg tárgyalására és hozzászólásokra, csak ember kell, aki kezébe vegye az ügyet, felrázza az érdeklődést s ráterelje a figyelmet e kérdés fontosságára is. Érintenem kellett e két kérdést, mert szorosán hozzátartozik az erdélyi művészet sorsához.

Művészeink szétszórtan élnek, magukra hagyatva dolgoznak s amennyi haszon van az elzártságból, annyi kár is származik belőle. A legteljesebb egyéni fejlődés is csak egy ideig tart, ha az érintkezéssel, egymás dolgaink látásával a felfrissülés lehetősége hiányzik. Belekapcsolódhatnak akár a vidék, akár a nép művészetébe, indulhatnak a legegészségesebb úton arra, hogy erdélyi művészetet csináljanak, de az ethnographia és miliőbeli hűség még nem elég ehhez. Hogy az erdélyi művészi produktum avval a meg-

érzhető, de szavakkal alig kifejezhető zamattal vonja és itassa be magát, mely őt az ábrázolt tárgy néprajzi külsőségei nélkül is erdélyivé avassa, ahhoz az alkotó tehetségén, lelkén, érzésein kívül az is kell, hogy nem marcangoltatva anyagi gondoktól, tisztán önmagáért és senki kedvéért meg nem alkudva dolgozhasson. A tömörülésben és megnemalkuvásban, folytonos tanulásban, hihetetlen erős akarattal a megérezett *speciálisan erdélyi szín és forma művészi interpretálásban rejlik a fejlődés és kifejlődés kérdése*. Ezt a célt tűzték maguk elé mindenütt, ahol önálló, speciálisan helyi művészet fejlődését keresték.

E fajta célkitűzéseket is észleltünk művészeink munkáin s megvan minden reményünk, hogyha ebben az irányban tovább fejlődnek, lassan bár, de kialakul a speciálisan erdélyi képzőművészet.

(Dés.)

Szopos Sándor.

MAGYAR—ROMÁN MŰVELŐDÉSI KAPCSOLATOK. (1919—1924.)

Lodeman amerikai író szerint semmi sem alkalmasabb arra, hogy a nemzeteket lelkileg egymáshoz közelebb hozza, mint egymás irodalmának kölcsönös megismerése. A Romániához került magyarság teljes tudatában van ennek a nagy elvnek s derekas munkát végzett, mind a románság irodalmának megismerése, mind a sajátjának az ismertetése és feltárása terén.

A kezdeményező lépést is a magyarság tette meg néhány lekötelező gesztussal. *Dr. Bitay Árpád* önálló, eredeti tanulmányai alapján már 1922 nyarán kiadott egy nagy elismeréssel fogadott román irodalomtörténetet magyar nyelven („Ce travial d'un érudit hongrois est une excellente histoire en raccourci de la littérature roumaine” — par N. Jorga — „Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale” 1922., p. 74.). Ugyanekkor jelent meg *Keresztury Sándor* fordításában egy sikerült román költői antológia (Nagyvárad 1922.), majd *Fekete Tivadar* egy kötetben a modern román lírikusokat mutatta be (Arad 1924.) Ezen kívül a legkülönbözőbb hírlapok és folyóiratok hasábjain igen sok szép és sikerült román vers és novella-fordítás jelent és jelenik meg. A fordítások közül különösen ki kell emelnünk *Áprily Lajos*, *Franyó Zoltán* és *Pálffi Márton* értékes művészi munkáit.

Román részről 1923 nyarán jött meg a méltó válasz. *Jorga Miklós*, a jeles történettudós, meghívta *Bitay Árpádot*, hogy a róla elnevezett szabadegyetemen, Vălenii de Munte-ben (Prahova m.) ismertesse a magyar irodalmat. Ezzel az alkalommal *Bitay* 1711-ig mutatta be egy előadássorozatban a magyar irodalom és szellemi élet fejlődését. Nagy érdeklődéssel fogadott előadásai jó tartalmi kivonatban a különböző román lapok hasábjain is megjelentek. Ezek a cikkek azért fontosak, mert a román nagy-

közönség ezekből ismerhette meg először a magyarság legértékesebb kultúrkincsét: irodalmát. 1924 nyarán egy újabb előadás-sorozatban Bitay az 1711—1825 közé eső gazdag, mozgalmas korszakot mutatta be. Ez az előadás-sorozat meg abból a szempontból is nevezetes, hogy Jorga Miklós a kurzus bezárásakor megállapította, hogy a magyar nyelv és irodalom számára Románia minden egyetemén tan széket kell létesíteni. (Most csak Kolozsvárt van). 1924 májusában Jorga a magyar kulturális egyesületeket is meghívta, hogy képviseltessék magukat a legnagyobb román művelődési egyesület, a *Liga Culturală* Suceavában megtartott évi nagygyűlésén, ahol szintén e sorok írója jelent meg és tartott előadást a magyarság megbízásából.

A magyar mögött messzi marad a mi irodalmunkat tolmácsoló román fordítói munkásság. Antológia csak egy látott napvilágot: Justin Iliesiu *Laura* című kötete (Nagyvárad 1922), mely 22 magyar költeménynek 64 versét tolmácsolta románul. Magyar írókból csak nagy-néha jelenik meg egy-egy fordítás az *Adevărul Literar* hasábjain a magyar irodalom iránt érdeklődő Ioan Lupu-nak, az Akadémia egyik segédkönyvtárosának tollából. Régóta várjuk Goga-tól Az *ember tragédiájá*-nak fordítását, amelyből már több kitűnő mutatóványt ismerünk.

A színpad élő szószékére is gyakorta idézi meg a magyarság a román színmű irodalom termékeit. Ezen a téren a kezdeményezés és a kivitel érdeme csaknem kizárólagosan a kolozsvári magyar színházé, illetőleg művészlelkű igazgatójáé, a dr. Janovics Jenőé. A készen levő, mintegy 15-re menő szindarab fordítás közül az elmúlt három év alatt hat került színre: *Eftimiu Victor* szimbolikus drámai költeménye (Prometheus 1921), *Caragiale* karképe (Elveszett levelek 1922), *Șorbul Mihály* drámája (Vörös szenvedély 1923), *Vasilescu Valjean* egyfelvonásos komédiája (Nem zörög a haraszt 1924), *Lucian Blaga* pogány miszteriuma (Zamolxe 1924) és *Rinletz*

Constantin izgalmas drámája (A hercegnő fürdője 1923). Ezeknek fordítását Kádár Imre (3 db), Janovics Jenő, Bárd Oszkár és Negruțiu Emil (1—1 db.) végezte. Janovics a legjelesebb román művészek közül is már többet hívott meg vendégszereplésre s így lehetővé tette számukra, hogy a magyar közönségnek is bemutatkozzanak.

Román fordításban viszont — néhány operett mellett — csak *Molnár Ferenc* két darabját (Ördög—Diavolul, Liliom, L. Paukerov fordításában) és *Lengyel Menyhért* meg *Drégely Cábor* egy-egy darabját (Taifun, Szerencsefia—Fracul) adták. Mire e sorok napvilágot látnak, bizonyára a Goga-fordította Ember tragédiája is meg fogja remegtetni a román közönség lelkét. Talán akkor a világirodalom e halhatatlan remekművének előadását a magyar színpadon is engedélyezni fogják.

A művelődési kapcsolatok rovatába kell bejegyeznünk azt is, hogy a nagy évfordulók alkalmával a két sajtó kegyeletesen emlékszik meg az illető jubiláris eseményről. 1922 nyarán pl. G. Bogdan-Duică egyetemi tanár a *Patria* két számában is melegen írt *Petőfiről* s erélyesen utasította vissza a magyar költőnek egy román részről jövő gáncsolását. A kormány is íratott egy román nyelvű, pár oldalas *Petőfi* életrajzot, dr. Josif Popovici egyetemi tanárral. 1924 nyarán pedig a szilágysági Ady-ünnepségeken a kormány hivatalosan is képviseltette magát Jon Minulescu költővel. A magyar sajtó viszont a Gh. Lazăr (1923 őszén) és az A. Jancu ünnepségek alkalmával (1924 nyarán) méltatta „tökéletes lova-giassággal” ezeket a jubileumokat.

Megemlíthetjük továbbá, hogy *Bartók Béla* nagyszerű zenei művészetét legújabb bukaresti vendégszereplése (1924 október) alkalmával a csodálat hangján magasztalta a román sajtó.

A tudományos és irodalmi kapcsolatot főképen két, egyidőben megindult folyóirat igyekszik szorosabbra fűzni. Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* rendes ro-

vatot vezet, melyben a Román Akadémia munkásságával és a román tudományosság nevezetesebb termékeivel ismerteti meg a magyarságot. Ezenkívül számos értékes román irodalomtörténelmi és történelmi adatot is közöl. — A Kolozsvárt két havonként megjelenő román—magyar—német—francia nyelvű *Cultura* c. folyóiratot 1924 januárjában a kulturális közélet szüségérzete hozta létre. A lap igazgatója Sextil Pușcariu, a jeles román nyelvész, s mindegyik résznek külön szerkesztője van. A magyar részt nagy gonddal és alaposzággal dr. Kristóf György, a kolozsvári egyetem a magyar nyelv és irodalom r. tanára szerkeszti. Ez az értékes, szépen illusztrált folyóirat mindjárt első számában Ady-verseket közölt Goga fordításában s Eminescu költeményeket Révai Károly és Franyó Zoltán átültetésében. Dr. Kristóf György pedig szép arcképekkel díszített megemlékezéseket írt a magyar irodalom 1923-ban megült 100 éves születési évfordulóiról (Petőfi, Madách, Pákh, Lisznyai, Vas G., Ipolyi).

A címünk alá foglalható részlet-jelenségeknek ilyenén elkönyvelése után az a kérdés vetődik fel, hogy lényünknek, igazi mivoltunknak hű bemutatása végett mire volna szüségünk, mit kellene tennünk?

Irodalmunkat kellene méltóképen bemutatnunk. A régi királyság románsága egyáltalában nem ismeri a magyarság irodalmát, sem a kultúráját, sem a művészetét, sem a történelmét. A szakemberek közül egy páran a Kont-féle francia nyelvű magyar irodalomtörténetet olvassák, még kevesebben a Hoeplich-nyvtár olasz nyelvű magyar irodalomtörténetét. Égető szüség volna tehát a román irodalom és történelem ismeretével is megírt, szépen illusztrált, kimerítő, szemelvényekkel kísért román nyelvű magyar irodalomtörténetre, amelyből a románság felvilágosítást kapna a magyar szellem évezredes kultúrtevékenységéről.

(Kolozsvár.)

Dr. Bitay Árpád.

ERDÉLY ÉS BÁNSÁG IRODALMI ÉS KULTÚRÁLIS EGYESÜLETEI.

A magyar irodalmi, művészeti és tudományos élet multját mindig bizonyos túlságosan is érvényesülésre jutó centralizáló törekvés jellemezte. Az irodalmi termelés, a művészeti tevékenység és a tudományos munka gócpontja és teljesfölnyü, szinte kizárólagos-súlyú reprezentánsa Budapest volt. Ott láttak napvilágot a könyvek és folyóiratok s ott rendezték a tárlatokat és egyéni kiállításokat. Ott összpontosultak a fontosabb kultúrális intézmények s ott folyt a legintenzívebb tudományos működés. Ami szellemi tevékenység volt még ezenfelül a régi Magyarország területén, az csaknem elenyésző hányadát képviselte az egésznek.

E központosító szellemnek természetesen voltak áldásai, de voltak átkai is. Határozottabb szellemi légkörben, nagyobb kiadócégek közelségében, állandóbb érdeklődés-szférában a tehetség feltétlenül több módot lelt önértékeinek kibontására. Így azután minden komoly kvalitás, jelentősebb egyéniség, kiemelkedőbb intellektuális munkásság érezte és érezhette azt, hogy útjait Budapest felé kell irányitnia. Oda, ha igazi észrevevést, erőteljesebb figyelemreméltatást, biztosabb érvényesülést akar. Már csak azért is, mert ami a magyar fővároson kívül történt, bármily szellemi karakterrel és minőséggel bírt is, akaratlanul magán hordozta a vidékiség kissé mindig csak jelentőség-lefokozó bélyegét.

Az utóbbi évtizedek során mutatkozott csupán e téren némi változás. A magyar főváros irányadó körei és tényezői, épen úgy, miként a vidéki városoké is, maguktól belátták, hogy a szellemi centralizáció gondolata és gyakorlati keresztülvitele sokkal több kárt, mint előnyt rejt magában. Egyfelől gazdagítja a magyar kultúrelét gócpontjának érték arzenáljait, útát nyitva a gyorsabb és könnyebb érvényesülés felé a talentumoknak. Másfelől azonban a fővárosi

uniformizáló légkörében elszíntelenedik, felszívódik a tehetség, egyéni ízeit és jellegét elveszti s felfrissítő erejét tökéletes arányaiban kifejezésre juttatni nem tudja. Emellett elszakadva a szülőföld nagy mozgató lendületétől, nem képes közvetlen ható-érték lenni szűkebb patriájában, sőt annak érdeklődésétől — túlságosan elfővárosiasodva — sok tekintetben egyenesen elszigeteli magát. Mert kevesen tudták magukat e veszedelmek elől mentesíteni. A decentralizáció eszméje tehát elvi és gyakorlati szempontokból egyaránt elkerülhetetlenné és szükségszerűvé vált a magyar intellektuális tevékenység világában is.

Igy keletkeztek azután átlagosan két-három évtizeddel ezelőtt Budapest mellett, mint fő kulturális középpont mellett, kisebb-nagyobb szellemi empóriumok: Szeged, Debrecen, Pozsony, Kassa, Kolozsvár stb. az irodalmi, Nagybánya, Kecskemét stb. a művészi élet területén. Így jöttek létre a vidéki kulturális egyesületek: a Dmke, Emke, Fmke; az irodalmi társaságok: a Dugonics, Csokonai, Toldy, Kazinczy és egyéb körök, a vidéki könyvtárak, múzeumok, egyesületek, könyvkiadó vállalatok és más intellektuális intézmények. Mindenik a maga kisebb körletében friss és eleven munkát, életet indított meg, erőket bírt mozgásra, kiragadva őket tétlenségükből s érdeklődéseket vert fel. Így azután elhagyatott munkamezőket vett, hol ötletszerűbb, hol rendszeresebb megdolgozás alá. Tevékenységében pedig végső eredményben az ország szellemi emelkedését segítette elő.

Voltak természetesen hibái is ennek az állapotnak. S természetesen ellenzői is. Budapest fölényes ereje tudatában pedig bizonyos leereszkedéssel kezelte a vidék kulturális mozgalmait. A decentralizáció üttörő pionirjainak emiatt nem volt könnyű helyzetük. Otthon kellő meg nem értés fogadta munkájukat, a központ lenézte őket, a sajtó nem igen vett róluk tudomást s ritka érzés volt számukra a rokonszenv és segítség-találás boldog öröme. De ez a körülmény

együttjárója volt a kezdeményezés mindenütt csak inkább lövist, mint rózsát termő fáradalmainak. Gárdonyi, Tömörkény, Petelei és mások vidéken-élése, a nagybányai művésztelep eredményekben gazdag termelése és más ily tények, az irodalmi társaságok komoly munkájával együtt rendre-rendre mégis tudtak tiszteletet és becsülést szerezni a vidék szellemi tevékenységének. Lassacskán általánossá vált az a felfogás, hogy lehet a vidéken is kulturális eredményeket elérni, művészt produkálni, irodalmi értékűt adni, tudományos munkásságot kifejteni. Már ennek az elvnek elfogadása is komoly győzelme volt a decentralizáció híveinek.

Persze nem volt szabad e tényt túlértékelni sem. Budapest a maga abszolút szellemi súlyával továbbra is biztosan uralkodott. A vidék ezzel nem is akart konkurrálni, csak érvényesíteni kívánta saját vonásait és jellegét. Arra senki sem gondolt, hogy történelmi idők beteljesedésével a megkezdett munka különös hivatássá válik. Senkise hitte, hogy az önként vállalt szerep hivatássá, komoly kötelességgé és feladattá lesz, amelyet egész szívvel és lélekkel be kell tölteniök azoknak, akiket a helyzet és az isteni hatalom a dolgok intézésére, vezetésére odaállított. A világháború tragikus befejeződése és a trianoni békekötés ilyen új státust teremtett a magyar szellemi életben is.

A kulturális gócpont és csomópont közötti szálak elszakadtak és így vezetés nélkül, követendő példa nélkül, magárahagyott, megapasztolt erejével kellett tovább dolgoznia az ötfelé tagolt magyar intellektualitásnak. Természetes, hogy ez nem volt könnyű probléma. Most azonban néhány év távlatából visszatekintve, úgy tetszik, nem is volt teljesen megvalósíthatatlan. A kereteket ugyanis a sors már megadta, a munkakerők egy részét is, a kezdeményező lépéseken is túl volt a vidék kulturális élete. Emellett a történelmi idők számos új értéket, készséget, képességet váltottak ki és sorakoztattak fel a régiek mellé.

Erdély és Bánság kulturális életét a hivatásáraszmlés és a szerep betöltés szempontjából eddig senki sem vette, főleg így, bizonyos összefoglaló tendenciával, vizsgálat alá. A mostani kísérlet az első, s épen ezért tökéletes teljességre, hibátlan-ságra nem is számíthat. És menthető is esetleges fogyatkozásaiért. Hiszen a kellő adatok nem is állnak még rendelkezésre. Mint kísérlet azonban feltétlen alapnak tekinthető, melyre a jövő kutató erőteljesen támaszkodhatik. Ennek a vázlatos kísérletnek összehordott anyagából megfelelő kiegészítéssel megpróbálhatja felépíteni Erdély és Bánát legutóbbi szellemi munkásságának ha nem is impozáns, de mindenestre értékes és tiszteletet parancsoló épületét.

Erdélynek és Bánságnak a világháboru befejezésekor és Magyarország tragikus összeomlása alkalmával számos kulturális és irodalmi egyesülete volt. Ezek legtöbbje már kiépített belső szervezetekkel, kisebb vagyonnal s élénk munka-tevékenységgel rendelkezett. Az új viszonyok közt munkakörük tágult, jelentőségük súlyosodott s célkitűzésük öntudatosabbá lett. Ezek az irodalmi társaságok és kulturális egyesületek, melyek részben a multból áthozott kereteik közt fontos és küzdelmes munkát végeztek ezekben az években az erdélyi magyar szellemi életben, a következők:

1. A Kolozsváron székelő *Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság*ot nagy multja, irodalmi tekintélye, magas taglétszáma, központi fekvése, intenzív munkássága az erdélyi és bánsági irodalmi társaságok közt vezetőszerere predestinálta. A társaságot 1888-ban alapította Kuun Géza, gr. a kiváló orientalista, Petelei István, Jákey Aladár, Csernátony Gyula, a jeles Petőfi-kutató és mások. Első elnöke Kuun Géza gr. volt, őt követte, közel 20 évvel ezelőtt, Dózsa Endre, Kolozsmegye ny. alispánja, ki ma is elnöke a társaságnak. A társaság 50 választott taggal és azok nagysúlyú működésével szolgálja az irodalom érdekeit. Régebbi tagjai közt olyan jelentős nevek sze-

repeltek, mint Szabolcska Mihály, dr. Karácsonyi János, Ferencz József püspök, dr. Hirschler József, Szabó Jenő, Kovács Dezső, Sebesi Samu, Seprődi János, P. Jánossy Béla, Jékey Aladár, Jókai Mór, Nagy Károly püspök, Rákosi Jenő, Benedek Elek, Beöthy Zsolt, Malonyay Dezső stb. Felolvasó ülései mindig irodalmi események voltak. 7—8 éven át Kovács Dezső és dr. Kiss Ernő szerkesztésében *Erdélyi Lapok* címen nívós szépirodalmi folyóiratot is jelentetett meg, amely 1913-ban szűnt meg. Számos értékes könyvet adott ki, így Petelei Isván és Sebesi Samu elbeszéléseinek két kötetét, Lovasy Andor rajzait, Seprődi János székely népdalgyűjtését stb. Pályadíjakat is tűzött ki. Különösen értékesek és eredményesek voltak ballada-pályázatai.

A változott viszonyok közt 1919—1920. évek folyamán a társaság a szigorú hatósági rendelkezések folytán szünetelésre kényszerült. 1921-ben azonban működését újból megkezdte. Újjáalakult, kiegészítette megfogyatkozott taglétszámát, melyet a távozás és halálozás egyaránt jelentősen apasztott, s ismét hozzálátott régi tevékenységének folytatásához. Felolvasó ciklusait évente 12—14 üléssel újra megszervezte. A fiatalabb írógeneráció képviselőit — egyedül a tehetség szempontjait véve figyelembe — kezei közé bevonta. Irodalmi ünnepségeket is rendezett (Petőfi-, Madách-ünnepségek.) Kiadta ezenfelül a Petőfi-centennáriumkor a halhatatlan lírikus költeményeit és Benedek Elek népszerű Petőfi-életrajzát. Tőle telhetően igyekezett mindig mindent megtenni, mit a magyar irodalom érdekében helyesnek látott. Átérezve a változott viszonyoktól részére kijelölt szerepet, kötelékébe nemcsak az irodalom és művészet, hanem a tudomány legkiválóbb képviselőit is beválasztotta egész Erdély és Bánság területéről. Így akarta elérni azt, hogy megfelelő hívatottságú reprezentánsa lehessen az elszakadt magyarság minél szélesebbívű szellemi életének. 1921 óta kerültek be a Társaságba Erdély és Bánság írói közül: Remé-

nyik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Molter Károly, Szombati-Szabó István, Kádár Imre, Krüzselyi Erzsike, Nyíró József, Nagy Dániel, Tabéry Géza, P. Gulácsy Irén, Balogh Endre, Gyallay Domokos, Walter Gyula, Petres Kálmán, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő, Bárd Oszkár, Serestély Béla; tudósai sorából: György Lajos, Rass Károly, P. Trefán Leonárd, Tavaszgy Sándor, Kristóf György, Pérenyi József, Biró Vencel, Bitay Árpád, Buday Árpád; publicistáiból: Grandpierre Emil, Krenner Miklós, Paál Árpád, Zágoni István, Várady Aurél; művészei közül: Bródy Miklós, Kós Károly és mások. Számos nagyjelentőségű székfoglaló, felolvasó-ülés, sok értékes gondolat és eszme jelzi az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság komoly munkásságát.

Legutóbb a Társaság Jakabffy Elemér adományából pályadíjat tűzött ki egy műkedvelők által előadható egyfelvonásosra, amely szép sikerrel járt. Most készül érdekes újabb felolvasó-ciklusára, melyen még számos hátrálékos székfoglaló zajlik le, s újabb tagválasztásra. Jövőre pedig egy nagyszabású Jókai-ünnepség rendezését tervezi a centennárium alkalmából. A Társaság ma körülbelül 42—43 rendes tagból áll és 25—30 tiszteleti tagból, akik közt Gyalui Farkas, Moldován Gergely, Benedek Elek, Sebesi Samu és mások szerepelnek. Jelenlegi vezetőse a következő: Elnök: *Dózsa Endre* ny. alispán; alelnökök: *dr. Boros György* unit. püspök-helyettes és *Kovács Dezső* ref. koll. igazgató; főtitkár: *dr. Borbély István*; titkár: *Walter Gyula* lapszerkesztő.

2. A marosvásárhelyi *Kemény Zsigmond Társaság* az 1878. év végén alakult. Első elnöke br. Apor Károly, titkára Tolnai Lajos, a kiváló író volt. *Erdélyi Figyelő* címen a társaság lapot is adott ki. Négy évtizedes fennállása alatt igen szép és értékes működést fejtett ki felolvasóüléseivel, irodalmi organumaival és egyéb kiadványaival. Évkönyveket is jelentetett meg. Elnökei sorában Petelei István, Bedő-

házy János, Kabdebó Ferenc, Koncz József, s legvégül Tóthfalusi József szerepeltek. Régi tagjai közül nevezetesebbek: Tolnai Lajos, Hegedüs István, Váró Ferenc, Csiky Gergely, Brassai Sámuel, Deák Farkas, Imre Sándor, Indali Gyula, Medgyes Lajos, br. Orbán Balázs, K. Pap Miklós, Szabó Károly, Jakab Elek, Jakab Ödön, Szász Gerő, Szabolcska Mihály, Dékáni Kálmán, Farnos Dezső stb.

A Társaság 1918 óta a politikai átalakuláshoz mérten is igen sokat változott. Így mindenekelőtt helyet adott a maga keretei közt nemcsak az íróknak, hanem a tudósoknak is s azonkívül a fiatalabb írógeneráció bekapcsolásával mintegy 30 munkás új tagot nyert. Így kerültek be a Társaságba újabban rendes tagok gyanánt Áprily Lajos, Berde Mária, Balogh Endre, Csergő Tamás, Doleschallné Vitályos Emma, Nagy Emma, Nyirő József, Reményik Sándor, Makkai Sándor, Hajdú István, Gyárfás Elemér, Tavasz Sándor, Janovics Jenő, Jakabffy Elemér, Grandpierre Emil, Szombati-Szabó István, Tompa László, Lakatos Imre, Osváth Kálmán, Visky Gyula, Morvay Zoltán, Kabdebó Erna, Kuncz Aladár, Tabéry Géza, Dékániné Máthé Mariska, Szini Lajos, Dózsa Endre, Kristóf György és Molter Károly; dísztagokul pedig beválasztották Benedek Eleket és Szabolcska Mihályt. Az új tagok legnagyobb része már el is foglalta székét, rendszeren nagy társaság jelenlétében megtartott felolvasó üléseken. A Kemény Zsigmond-Társaság e gyűléseken kívül, melyekből évente 8—10-et tartott, még számos ünnepséget is rendezett. Ezekben vendégül látott írókat és tudósokat Erdély és a Bánság legkülönbözőbb részeiből.

A könyvkiadást is felvette programjába, de ezideig megvalósítani nem tudta. Egyideig, körülbelül egy félévig, a Marosvásárhelyen megjelenő *Zord Idő* című szépirodalmi folyóiratot hivatalos lapjaként adta ki. Némi vagyona is van a Társaságnak, melyet kamatoztat. Jelenlegi vezetősége a következő: Elnök: *Tóthfalusi József* ref. esperes, alelnökök: *dr. Antalfy*

Endre, dr. Dékáni Kálmán és Tróznér Lajos tanárok, főtitkár: Molter Károly tanár, titkár: Dékániné Máthé Mariska írónő.

3. A nagyvárad *Szigligeti Társaság* is néhány évtizedes multra tekinthet vissza. Felolvasó-üléseivel érdemes munkásságot végzett az irodalmi érdeklődés felkeltése érdekében. A Társaság életrehívója Rádl Ödön volt, tagjai sorából pedig Iványi Ödön, Karácsonyi János, Tabéry Géza, Sas Ede, Emőd Tamás emelhetők ki. Az 1918. évi forradalom után csaknem 4 évig, 1921 február 5-éig, nem működött. A hosszas szünetelés magyarázata Nagyvárad határszéli fekvése és az ebből következő szigorú rendszabályok. 1922-ben tartott közgyűlésén a Társaság így alakult meg: elnök: *dr. Karácsonyi János* címzetes püspök, nagyprépost, alelnökök: *Kocsán János* dr. ügyvéd, *Adorján Armin* dr. ügyvéd és *Tabéry Géza* dr. lapszerkesztő. Főtitkár: *Perédy György* lapszerkesztő, titkárok: *dr. Champier István* és *Nagy Gusztáv* tanárok.

A Társaság több felolvasást tartott, továbbá Arany, Berzsenyi, Csokonai és Szigligeti emlékműnékat a színház helyiségében. Akart Petőfi-ünnepséget is rendezni, de a műsort a cenzura úgy megnyirbálta, hogy a vezetőség annak megtartásáról lemondott. A cenzura merevsége és túlzott szigorúsága miatt különben a Társaság egész működése erősen meg van bénítva. Szép könyvtára a forradalom alatt zétkallódott. Több ezer kötetet sikerült mégis megmenteni, illetve utólag részben összeszedni. Ez a munka még most is folyik.

A Társaság szép terveket tűzött maga elé, de ezeket most rajta kívül fekvő okokból megvalósítani nem tudja. Ennek dacára változatlan lelkesedéssel dolgozik és felolvasó-üléseket ma is tart. Tagjai közt a fiatalabb író társadalom értékeit *P. Gulácsi Irén*, *Huzella Ödön*, *Korda Béla*, *Marót Sándor*, *Tabéry Géza*, *Bárdos László*, *Kondor László*, *Perédy György*, *Hilf László* képviselik.

4. A *temesvári Arany János Társaság* az 1900-as évek elején alakult Szabolcska Mihály, Szentkláray Jenő, Sztura Szilárd és mások buzgolkodása folytán. Lankadatlan munkásságának a váratlan összeomlás vetett részben véget. Mindazonáltal működését teljesen mégsem fejezte be. Nagygyűlését 1919 március 30-án a szerb megszállás alatt is megtartotta. Ezután közel három évig a Társaság hallgatásra kényszerült. Sok utánjárással 1922. február havában sikerült ideiglenes működési engedélyt szereznie. Az első teendő volt a Társaság vezetőségének megválasztása, mely a következőképen történt: elnök: *Szentkláray Jenő dr.* nagyprépost, ügyvezető elnök: *Sztura Szilárd dr.* ügyvéd, alelnök: *Járosy Dezső* zene-tanár, főtítkár; *Uhlyárik Béla dr.* lapszerkesztő, titkár: *Kubán Endre* lapszerkesztő, könyvtáros és pénztáros: *Kotzmuth Artur* író. Minthogy tömeges repatriálás folytán a társaság taglétszáma is megcsökkent, új tagokat választottak. A megváltozott viszonyok következtében és azzal a célzattal, hogy a Társaságot minél szélesebb alapokra fektessék, némileg eltértek a tradícióktól. Az aktív írók és művészek mellett ugyanis Temesvár magyar társadalmának jelesebb személyiségeit is beválasztották a Társaságba, akik a kultúra lelkes támogatásával közvetve szereztek érdemeket. A kiegészített Társaság azóta a lehetőség szerint 2—3 havonta felolvasó üléseket rendezett s megtartotta évi nagygyűléseit. Emellett Petőfi és Arany János emlékezetére és Szabolcska Mihály jubileuma alkalmával ünnepségeket tartott.

Amikor nyilvános szereplésre nem volt alkalma, pályatételeket tűzött ki. Ilyen pályatételek voltak a következők: 1923. II. 15. *lejáráttal*. Ódára vagy elegiára Arany János halálának 40 éves évfordulója alkalmából. (Pályadíjat nyert „Arany János emlékezete” c. óda Pap Jánossy Bélától.) Novellára (Díjat nem adták ki, néhány mű dicséretet nyert.) Tetzés szerint választható Petőfi-vers megzenésítésére.

(Díjat nem adták ki, 3 mű dicséretet nyert.) Esztétikai tanulmányra a művészet bármely ágából. (Díjat nyert: Látásunk vagy ízlésünk változik-e? c. mű szerzője: Solymásy Adolf). Társadalmi színműre. (A díjat megosztották: Tábori Emil: „A magzat” c. bohózata és P. Jánossy Béla: A becsületért c. 1 felv. színműve között.) Madách tanulmányra. (Díjat elnyerte: Jörgné Draskóczy Ilma.) Grafikai műre. (Díjat nyert Ferenczy József festőművész: tanulmányfej, szénrajz.) Akvarellre vagy pasztell képre, (díjat nyert Őszi hangulat, akvarell, Solymásy Adolftól.) Olajfestményre. (Díjat nyert Ferenczy József Látomás c. vázlata.) Végül plakettre. (Díjat nyert Pásztor Piroska.) Más pályázataik is voltak a Társaságnak, de ezek meddők maradtak. Újabban ismét több pályadíjat tűzött ki. Így a következőkre: A Bánság és Erdély Jókai Mór műveiben cimmal esztétikai értekezésre: Jókai Mór születésének százéves évfordulója alkalmából ódára; Jókai Mór tetszés szerint választható valamely regényéhez, vagy novellájához 5—6 karton illusztráció. Szabad tárgyválasztással lírai költemény. Magyar költő szövegére, zongorakísérettel magyar műdalra és Szabolcska-emlékérem tervre, Szabolcska Mihály negyvenéves költői jubileumára.

A jövő év elejére előkészületbe van véve egy nagyobb Jókai-emlékünnepe. Tervezik egy bánsági irodalmi almanach kiadását is. A társaság jelenlegi tagjainak száma 55. A kiválóbbak közül felemlítendőek:

Bach Gyula író, dr. Balázs Emil zenekritikus, Cserny Rózsi meseíró, Endre Károly költő, dr. Fülöp Béla esztétikus, Ferenczy József festő, Freund Leó zongoraművész, Gallas Nándor szobrász, Hentschel Károly zeneszerző, Járosy Dezső zenekritikus, Jörg Endréné, Draskóczy Ilma költő, Korber Nándor iparművész, Kotzmuth Artur költő, Krausz Albert festő, Kubán Endre hírlapíró, dr. Láng Béla hírlapíró, dr. Ligeti Sámuel hírlapíró, Lovas Antal hírlapíró, Osz-

tie Andor hirlapíró, Pfeiffer Tibor iparművész, Pogatsnigg Guidó zeneszerző, Rubletzky Géza szobrász, Sipos András szobrász, Solymásy Adolf festő, Szabolcska Mihály költő, Szabolcska László, dr. Szentkláray Jenő történetíró, dr. Sztura Szilárd esztétikus, Tomm Béla hegedűművész, Weil Árpád hirlapíró, dr. Uhlyárik Béla író.

A Társaság különben most készül megülni fennállásának húszadik évfordulóját. A jubileum nagy ünnepségek közt fog lefolyni.

5. A néhány évtizedes *multra* visszatekintő *aradi Kölcsey Egyesület* létrehozása érdekében Csiky Gergely, Márki Sándor, Dálnoki Nagy Lajos és mások buzgólkodtak. Az Egyesület élén ma Baros Lajos dr. elnök, Prohászka László dr. alelnök és Bérczy Lajos főtitkár állanak. Több felolvasó ülést tartott, pályadíjakat tűzött ki, lapokat támogatót, működését azonban — határszéli város lévén — 1919. óta előbb a megszállások korlátozták, most pedig a cenzura szorítja szűk keretek közé. Kiválóbb tagjai: Krenner Miklós, Nagy Dániel, Grallertné Martini Hilda, dr. Olasz Pál, Szele Károly zeneszerző, Mezey Zsigmond zeneesztétikus stb., stb. Újabban felolvasó ülésein vendégeket is szerepeltet. Az Egyesület vagyoni helyzete elég kedvező, mivel rendes tagjain kívül nagyszámú fizető pártoló tagja is van. A szigorú hatósági rendelkezések között azonban kitűzött programját követni nem képes.

6. A *szatmári és nagykárolyi Kölcsey Egyesületeket* egy-két évtizeddel ezelőtt a nagynevű költő és szónok Kölcsey Ferenc személye iránt érzett patrióta hódolat hívta életre. Mindkét Egyesület a saját körletében érdemes kulturális munkásságot fejtett ki, különösen felolvasó üléseinek rendezésével. A forradalom után mindkét város a legveszedelmesebb helyzetbe került. Hónapokon át bizonytalanságban voltak saját sorsuk felől. Azután a szigorított határmenti rendelkezések gátolták őket működésük megkezdésében. Tevékenységük ma is a minimumra

van korlátozva. Ennek dacára részint saját tagjaikkal, részint vendégekkel több értékes felolvasó-estélyt rendeztek. A szatmári Kölcsey Egyesület élén *Lengyel József* plebános, a nagykárolyi élén *dr. Lesztván Ödön* ügyvéd áll. Kiválóbb tagjai közül fölemlíthető *Pruzsinszky Zoltán* dr. titkár (Szatmár), *Gönczy Lajos* (Nagykároly), *Bendiner Nándor* zongoraművész, *Bakkay Béla* költő, *Barna János* műfordító stb. (Szatmár) neve.

7. A *nagybányai Teleki Társaság* Révai Károly kezdeményezésére létesült 1910-ben. Révai életében a Társaság működött is, de utódja, *Thorma János* festőművész, már nem az irodalom, hanem a művészetek embere. A Társaság munkásságát a helyiséghiány, a vagyontalanság, a sok korlátozás, a vezetésre hívatott tagok nélkülözése és más egyéb tényezők amúgy is akadályozzák.

8. Ujabb keletű irodalmi tényezője Erdély szellemi életének az *Unitárius Irodalmi Társaság*. 1922-ben létesült *Ferencz József* püspök elnöklelete alatt. Alelnökei: *dr. Boros György* püspökhelyettes, *dr. Gál Kelemen* koll. igazgató és *Vári Albert* hittanár. Igazgatója: *dr. Ferenczy Géza* főgondnok, főtitkára: *dr. Borbély István*, titkára: *dr. Kiss Elek* tanárok. A Társaság, melynek jelenleg 43 választott tagja van, Kolozsvárt több felolvasó ülést tartott, vidéken is vagy 12—15-t. Könyveket ad ki, főleg egyházi irodalmi jellegűeket, *dr. Borbély István* és *Vári Albert* szerkesztésében lapot jelentet meg, a *Keresztény Magvető*-t, pályadíjakat tűz irodalmi és egyházi kérdésekre, évente 2—3000 lejt. Kapcsolatot tart fenn továbbá a külföldi unitárius alakulatokkal. Hitvallásos jellege mellett általános magyar kultúrális szempontokból is van jelentősége.

Két-három év előtt *Biró Lajos* székelyudvarhelyi tanár felvetette egy *Orbán Balázs Irodalmi Társaság* létesítésének eszméjét a székely írók számára, de a terv visszhang nélkül maradt. Éppen így eredménytelennek bizonyult az a mult év folya-

mán kezdeményezett akció is, amely egy *Hívatásos Irók Szövetségé*-nek megalakítását célozta.

A tudományos élet centralizálódása érdekében Rass Károly a Pásztortűz hasábjain propagált az *Erdélyi Tudományos Akadémia* felállítása érdekében. Cikkeire több reflexió történt, de az általános felfogás szerint a kérdés még nem érett meg a megvalósításra. A tudomány intenzívebb érdekeit így az egyéni működéseken kívül főleg egy-két szaklap szolgálta és szolgálja.

9. Nagyjelentőségű részt vállalt azonban a tudományos munkásság összpontosításából és irányításából az *Erdélyi Múzeum Egyesület*. Régi multjához és nagy tradícióihoz híven a változott körülmények közt is vállalta és végezte megnagyobbodott történelmi hivatását. 1921. végéig (dec. 29.) tartott kényszerpihenője után Eszterházy Kálmán gróf örökébe *Ugron István* volt nagykövetet ültette elnöknek, alelnökeinek pedig *gr. Teleki Árvéd* birtokost és *dr. Papp József* volt főispánt választotta meg. Főtitkára *Huber Imre*, titkára *Kelemen Lajos* tanárok lettek. Újjászervezte bölcsészeti, nyelv- és történettudományi (elnök *dr. Buday Árpád* egy. tan., titkár *dr. Varga Béla* tanár), természettudományi (elnök *dr. Szádeczky Kardos Gyula* egy. tan., titkár *dr. Boga Lajos* tanár), orvostudományi (elnök *dr. Veress Ferencz* egy. tan., titkár *dr. Koleszár László*) és jog- és társadalomtudományi szakosztályait (elnök: betöltetlen, titkár: *dr. Tóth György* törv. bíró). A bölcsészeti szakosztály 1920—21-ben öt (előadók *dr. Erdélyi László* kétszer, *dr. Bartók György* kétszer, *dr. Buday Árpád*), 1922. tavaszán négy (előadók *dr. Wildt József*, *dr. Buday Árpád* kétszer és *dr. Roska Márton*) előadást tartott. Az 1922. év őszén *dr. Roska*, *dr. Buday*, továbbá *Szopos Sándor* és *Tóth István* festőművészek hat előadásban ismertették a művészetek történetét. 1923. év tavaszán a művelődés legfontosabb és főleg erdélyi vonatkozású kérdéseiről előadtak *dr. Kristóf György*, *dr. Buday Árpád*, *dr. Biró*

Vencel, Kelemen Lajos, dr. Gyalui Farkas és dr. György Lajos.

1923. év őszén Erdély középkora került ismeretetésre dr. Patay József, dr. Roska Márton, Kelemen Lajos, dr. Biró Vencel, dr. Hirschler József, dr. Buday Árpád, dr. György Lajos, Rass Károly és dr. Bitay Árpád előadásaiban.

A természettudományi szakosztály keretében dr. Szádeczky K. Gyula, dr. Balogh Ernő, Huber Imre, dr. Ruzitska Béla, Bányay János, dr. Gelei József, Szádeczky K. Elemér, Sós Rezső, dr. Páter Béla tartottak előadásokat. Az orvostudományi szakosztály csak kisebb működést fejthetett ki. Egészében az EME. elsőrangú szerepet töltött be ezekben az években a tudományos vezetés és ismeretterjesztés terén. De ha tervezett munkaprogramját folytathatja és tudományos célkitűzéseit rendre beválthatja, az erdélyi kulturális élet egyik legfontosabb tényezője lesz. Sajnos, ez az egyesület is rendkívül sok nehézséggel küzd a rövidlátó hatósági rendelkezések, az egyetemi intézmények átvétele, gyűjteményei jogi helyzetének bizonytalanságban tartása, alapszabályai jóváhagyásának késedelmessége és sok más egyéb személyi és tárgyi ok miatt. Remélhető azonban, hogy ezeket az akadályokat rendre mind el tudja hárítani útjából s akkor fejlődésének új, nagyszerű útjait nyithatja meg.

10. A zenei élet fejlesztése és fenntartása jórészt csak az előadó művészekre és néhány, hangversenyek rendezésével foglalkozó vállalatra hárult. Néhány helyen, így Szatmáron, Aradon, Temesváron stb. azt is *filmharmónikus és zenebarát-egyesületek* intézték nagy lelkesedéssel és komoly hozzáértéssel. E téren azonban, miként a tudományos és képzőművészeti élet terén is, még rendkívül sok a tennivaló.

11. A képzőművészet érdekeit egyesületek alig szolgálták, *Nagybányán* az ottani *festők társasága* tett csupán valamit ez irányban. Ez a munkásság inkább gazdasági jellegű volt, mint erkölcsi. Másutt,

főleg a nagyobb városokban a művészek közös tárlatokkal, társas kiállításokkal igyekeztek a közönség figyelmét maguk felé irányítani, ami itt-ott valamenynyire sikerült is. Koldzsváron egy *Művészek klubja* is alakult nemzetiségre való tekintet nélkül. Ennek a magyar képzőművészek közül is számos tagja volt. Az alakulás azonban hamarosan életképtelenné bizonyult s így néhány hónapi vegetálás után magától megszűnt.

12. Az általános kultúra szempontjából első helyet foglal el, bár ma a változott viszonyok közt e szerepkört betölteni részben rajta kívül fekvő okokból nem áll módjában — az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület*. Az EMKE 1885. április 12-én alakult meg. Első elnöke dr. Haller Károly volt, utána Kun Kocsárd, gr. Bethlen Gábor gr., Béli Ákos gróf, s végül 1921-ben *Béli Kálmán gróf* következtek az elnökök sorában. Titkára megalakulásakor *Sándor József* volt, ki később mint főtitkár, majd mint t. alelnök-főtitkár szolgálta és szolgálja a magyar közművelődés érdekeit. Közel négy évtizedes fennállása alatt az EMKE központja és fiókjai útján rendkívül sokat tett a magyar kultúráért. Iskolák százait állította fel, tanulmányi segélyeket adott, analfabéta- és szaktanfolyamokat szervezett, földmives-iskolát létesített Algyógyon, kiadványokat jelentetett meg, erőteljesen támogatta a magyar ipar védelmét, emléktáblákat állított fel, óvodákat létesített, jutalmakat osztott szét a nevelésben kiváló tanítók közt, irodalmi estélyeket rendezett, jótékonyági akciókat támogatott, könyvtárakat, ifjúsági és kulturális egyesületeket állított fel stb., stb. Szóval a kultúraterjesztés, a népnevelés, a közművelődés minden ágából és vonatkozásából igen nagyarányú és komolyértékű tevékenységgel vette ki a maga jelentős részét. Szélesvonalú munkásságát a forradalmat követő események teljesen megakasztották.

Előbb éveken át alapszabályait nem akarták az illetékes hatóságok jóváhagyni. Miután sok után-

járás és küzdelem után ezt sikerült kivívnia, akkor azzal kötötték meg kezét a tevékenységben, hogy csak Erdély és Bánság határain belül működhetik, a régi Románia, Bukovina stb. területén már nem. Gyűléseinek tartását megnehezítik, fiókjainak átszervezése lassan halad, tekintélyes vagyona hadikölcsönökben és megmozgathatatlan értékpapirokban fekszik, hivatalos apparátusa a változott viszonyok közti óriás feladathoz kevés, munkaprogramja erős átdolgozásra vár. A bajok és nehézségek egész légiója zúdul tehát az EMKÉ-re, amely még így is megkísérelte 1919. után a működés újra felvételét. Megindította a tagszerzési akcióját, lépéseket tett tevékenységének engedélyezésére s a korlátozások közt is igyekszik munkája folytonosságát fenntartani. Hogy ez csak kis mértékben sikerült és sikerül, jórésztben nem a saját hibája. A magyarság eminens szellemi érdekei követelik azonban, hogy ennek az állapotnak megváltoztatása mielőbb kivívassék, ha kell áldozatok árán is.

13. Végül meg kell említeni a 40 éves jubileumát épp most ülő *Dávid Ferenc Egyletet* is, az unitáriusok ez általános kulturális jellegű, főleg a népművelődés és hitélet fejlesztésére irányuló egyesületét. Ez az egyesület 1884-ben alakult. Első elnöke Brassai Sámuel, titkára dr. Boros György volt. Közel 50 fiókja van vidéken. Tagjai közé bárki beléphet az unitáriusok közül. Az egyesület felolvasó estélyeket rendez, népies füzetkéket jelentet meg s lapot ad ki, az *Unitárius Közlöny* c. népujságot. Szekciói is vannak az: *Unitárius Nők Szövetsége* és a *Dávid Ferenc Ifjúsági Egyesület*. Elnökei: *Petrichevich Horváth Kálmán br. és Ferencz Józsefné*, ü. v. alelnöke: *dr. Boros György* unit. püspökhelyettes, főtitkára: *dr. Varga Béla* tanár. Az impérium változása óta is intenzíven működik úgy a központ Kolozsvárt, mint a vidéki fiókok. Fennállásának 40 éves fordulóját 1924. november 9-én fényes külsőségek mellett ülte meg,

A felsorolt társaságokon és egyesületeken kívül, ha nem is ily kifejezett jelleggel, még számos testület és intézmény szolgálta és szolgálja Erdély és Bánság területén a magyarság kulturális érdekeit. Ezek a testületek és intézmények 1918. után, a változott viszonyok között is, a saját körletükben, tőlük telhetőleg minden lehetőt megtettek és megtesznek ma is a magyar szellemiség fejlesztéséért és fenntartásáért. Munkásságukat, amennyiben viszonyaik és a politikai helyzet engedte és engedi, igyekeztek fokozottabban ellátni s ha ez nem is mindenben sikerült nekik, mégis csak dicséretet érdemelnek lelkes fáradozásaikért.

Áttekintve az erdélyi és bánsági kulturális egyesületek működésének legutóbbi öt-hat évét, lehetetlen bizonyos meghatódottságot nem érezni. Elszakadva a szerető édes anyától, háborúk, forradalmak, elnyomások, korlátozások, anyagi gondok, távozások, gazdasági leromlások malomkövei közt és pokol tűzében is rendíthetetlen lelkesedéssel, töretlen hittel, elszánt kitartással és nemes vetélkedéssel állták meg a helyüket. A magyar nemzeti egység zászlóját kiragadta kezükből a história kegyetlen végzése, de helyébe odakerült a magyar szellemi egység láthatatlan, eszményi lobogója. Ennek a lobogónak áldozatkész, rajongó, nemeslelkű Szentgyörgy-lovagjait illesse, — mert méltán illeti és illetheti őket — minden igaz magyar részéről becsülés és tisztelet. A világtörténelem ítélőszéke elé ők állhatnak talán majd a legnyugodtabban, számot vetni önmagukról és fajújuk iránti köteleességük elvégzéséről.

Kolozsvár.

Walter Gyula.

TARTALOM.

	Lap
Dr. György Lajos: Előszó — — — — —	3
Dr. Papp Ferenc: Erdély és a magyar költészet — — — — —	5
Szabolcska Mihály: Nehéz időben — — — — —	16
Balogh Endre: Agglegényszerelem — — — — —	17
Reményik Sándor: Hivatás közben — — — — —	32
Gr. Bethlen Györgyné: Erdély Nagyasszonyainak szociális jelentősége — — — — —	34
Tompa László: Fiatal fa a hegyen — — — — —	46
Gyallay Domokos: Farsangi álom — — — — —	47
R. Berde Mária: Sheherezáde himnusza — — — — —	55
Dr. Gyalui Farkas: Első és utolsó találkozásom Petelei Istvánnal — — — — —	58
Áprily Lajos: Március — — — — —	67
Nyirő József: A csillagig érő emberek — — — — —	68
Szombati Szabó István: Este van — — — — —	75
Dózsa Endre: Régi jó időkből — — — — —	77
Walter Gyula: Vallomás — — — — —	83
Pálfiyné Gulácsi Irén: Mejjesztés — — — — —	84
P. Jánossy Béla: Órhely Pompéjiban — — — — —	93
Kelemen Lajos: A legrégebb erdélyi magyar himesoszlopok	95
Krúzselyi Erzsébet: Küszöbén az éjnek — — — — —	105
Kovács Dezső: Az erdő halála — — — — —	107
Farczádi Sándor: Fenyő a Hargitán — — — — —	115
Dr. Grandpierre Emil: Az erdélyi magyar kisebbségi politika hat éve — — — — —	119
Az erdélyi magyar egyházak kultúrküzdelmői (1919—1924)	
1. Dr. P. Jánossy Béla: A római katolikus egyház	127
2. Dr. Makkai Sándor: A református egyház — —	133
3. Dr. Gál Kelemen: Az unitárius egyház — — —	137
4. Frint Lajos: A zsinatpresbyteri ág. hitv. ev. egyház	146
Dr. Gál Kelemen: Az erdélyi magyar közoktatás ügy küzdelmes hat éve — — — — —	151
Dr. Gyárfás Elemér: Az erdélyi magyarság gazdasági helyzete — — — — —	170
Petres Kálmán: Az erdélyi magyar falusi nép kisebbségi életének kulturális programmjában — — — — —	177
Dr. Borbély István: Erdélyi irodalmunk megalakulása — —	187
Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar könyvtermelés (1919—1924) — — — — —	193

Az erdélyi magyar szépirodalom hat esztendeje (1919—1924)	
1. Rass Károly: Lirai költészet — — — — —	196
2. Dr. Kristóf György: Novella- és regényirodalmunk	
3. Dr. György Lajos: A színházi élet és dráma- irodalom — — — — —	
Dr. Csűry Bálint: Az erdélyi magyar tudományos élet (1919—1924) — — — — —	220
Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar időszakai sajtó öt esztendeje (1919—1923) — — — — —	235
Járosy Dezső: Szomorú zenei mérlegünk — — — — —	239
Szopos Sándor: Az erdélyi magyar képzőművészet hat esztendeje — — — — —	242
Dr. Bitay Árpád: Magyar-román művelődési kapcsolatok (1919—1924) — — — — —	250
Walter Gyula: Erdély és Bánság irodalmi és kulturális egyesületei — — — — —	254

